

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ ҰЛАНЫНЫҢ
ӘСКЕРИ ИНСТИТУТЫ**

Ж.Н.САРТАЕВ Қ.Б. МАЛДЫБАЕВ И.А. АХМЕТОВ

ӘСКЕРИ ПЕДАГОГИКА

ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ

Петропавл-2020

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ ҰЛАНЫНЫҢ
ӘСКЕРИ ИНСТИТУТЫ**

Ж.Н.САРТАЕВ Қ.Б. МАЛДЫБАЕВ И.А. АХМЕТОВ

ӘСКЕРИ ПЕДАГОГИКА

ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ

Петропавл-2020

УДК 355/359 (075)

ББК 68.4 я 7

С 22

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты Оқу-әдістемелік кеңесінің шешімі бойынша шығарылды (2020 жылғы «21» мамыр №5 хаттамасы)

Рецензенттер:

1. Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті педагогика және психология факультетінің деканы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент Иманов А.К.

2. Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Калиев А.К.

3. 3656 әскери бөлім командирінің тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыстар жөніндегі орынбасары подполковник Алимбеков С.Ш.

ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛДЫҢ АВТОРЛАРЫ:

Сартаев Ж.Н. – Медицина ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы әскери және педагогика ғылымдарының академигі, отставкадағы полковник (1,2 - бөлім).

Малдыбаев Қ.Б. – Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты әскери педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы (3 - бөлім).

Ахметов И.А. – Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты әскери педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы (4,5- бөлім).

Ж.Н. Сартаев, К.Б. Малдыбаев И.А. Ахметов. **Әскери педагогика:** Оқу-әдістемелік құрал. Петропавл: Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Әскери институты, 2020. - 147п.

ISBN

Оқу-әдістемелік құрал жоғары әскери оқу орындары курсанттарына тәжірибелік әрекетте пайдалану үшін қажетті білім мөлшерін құрайды.

Оқу-әдістемелік құралда әскери-педагогикалық процес, тәрбиелеу және оқыту негіздері қарастырылып, әскери қызметшілерді тәрбиелеу және оқытудың мақсаты, міндеті, принциптері, әдістері мен формалары көрсетіледі.

Оқу-әдістемелік құрал тәрбие және әлеуметтік – құқықтық жұмыс органдары офицерлеріне, бөлімше командирлеріне, сондай-ақ, әскери қызметшілерді тәрбиелеу мәселесін өз бетінше зерделеуші курсанттарға арналған.

УДК 355/359 (075)

ББК 68.4 я 7

ISBN 978-601-322-478-7

© Ж.Н. Сартаев, К.Б. Малдыбаев И.А. Ахметов, 2020

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	5
1-бөлім.Әскери педагогика педагогиканың саласы ретінде	6
1.1. Әскери педагогика ғылым ретінде.....	6
1.1.1. Әскери педагогиканың объектісі, пәні, ерекшелігі, мазмұны және санаттары	7
1.1.2. Офицер қызметіндегі әскери педагогиканың міндеттері мен маңызы.....	8
1.1.3. Шет елдердің әскерлеріндегі тәрбиенің салыстырмалы талдауы	11
1.1.4.Шет елдер әскерлерінде тәрбие берудің негізгі тәсілдері.....	11
1.1.5.САКҰ елдерінің әскерлерінде тәрбие берудің мазмұны мен әдістемесі.....	23
1.2. Әскери-педагогикалық процестің жүйесі ретінде.....	30
1.2.1. Әскери-педагогикалық процестің мәні, мазмұны және міндеттері	30
1.2.2. Әскери-педагогикалық процестің жүйесі ретіндегі ерекшеліктері.....	31
1.2.3. Әскери-педагогикалық процесті жетілдіру бағыттары.....	32
1.2.4.Әскери-педагогикалық процестің негізгі кезеңдері.....	34
2-бөлім. Әскери дидактика (әскери қызметшілерді оқыту теориясы)	39
2.1. Әскери дидактиканың объектісі, пәні және міндеттері	39
2.1.2. Әскери бөлімнің дидактикалық жүйесінің сипаттамасы.....	43
2.1.3.Әскери қызметшілерді оқытудың заңдылығы	50
2.1.4.Әскери қызметшілерді оқытудың принциптері	55
2.2. Әскери қызметшілерді оқытудың әдістемелік жүйесі (оқытудың әдістері мен формалары және сабақ түрлері)	65
2.2.1. Әскери қызметшілерді оқытудың әдістері	65
2.2.2 Әскери қызметшілерді оқытудың формалары.....	76
2.2.3. Сабақтардың түрлері.....	78
2.2.4. Жауынгерлік дайындық пәні бойынша сабаққа дайындалу және өткізу.....	81
3-бөлім. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу теориясы	84
3.1. Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің мақсаттары және міндеттері.....	84
3.2. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу процесінің жалпы сипаттамасы.....	86
3.3. Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің мазмұны, түрлері мен бағыттары.....	91
3.4. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу принциптері.....	95
3.5. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу әдістері.....	104
4-бөлім.Офицердің педагогикалық мәдениеті	111
4.1. Офицердің педагогикалық мәдениетінің мәні мен құрылымы.....	111
4.2. Офицердің педагогикалық мәдениетті дамытудағы негізгі жолдары.....	115
5-бөлім. Әскери бөлім әскери қызметшілерінің отбасы мүшелерімен өзара іс-қимылдың мазмұны мен әдістемесі	123
5.1. Әскери қызметшінің отбасы тұлғаның әлеуметтік-педагогикалық қалыптасу факторы ретінде	123
5.2. Әскери қызметшілердің отбасыларымен жұмысты ұйымдастыру.....	126
Қорытынды	133
Ұсынылған әдебиеттер тізімі	134
1 қосымша (гlossарий)	137

КІРІСПЕ

Оқу-әдістемелік құрал курсанттарға әскери-педагогикалық білім беру мақсатын көздейді.

Бұл оқу-әдістемелік құрал әскери жоғары оқу орындарының курсанттарына «Әскери педагогика» оқу пәнінің «Педагогика» бөлімімен танысуға мүмкіндік береді және осы бөлімді меңгеруді барынша жеңілдету және өзге де дереккөздерге жүгіну қажеттілігін барынша азайту мақсатында дайындалды.

Оқу-әдістемелік құрал курсанттардың педагогикалық білім алуы мен тереңдеуіне үлкен мүмкіндік береді. Онда әскери-кәсіби қызметтің педагогикалық аспектілеріне ерекше көңіл бөлінген.

Оқу-әдістемелік құрал тараулары мынадай тәртіппен орналастырылады:

Бірінші тарау – «Әскери педагогика педагогика саласы ретінде» - әскери педагогиканың қалыптасуы мен дамуына арналады. Мұнда бөлімнің әскери-педагогикалық процестің сипаттамасы және оның негізгі құрылымдық элементтері, тұтас педагогикалық процесс технологиясының теориясы ұсынылған, оны оқытудың, тәрбиелеудің, дамытудың рөлі және әскери педагогиканың негізі көрсетілген.

Екінші тарау – «Әскери дидактика (әскери қызметшілерді оқыту теориясы)» - әскери қызметшілерді оқыту теориясы мен әдістемесінің сипаттамасын қамтиды.

Үшінші тарау – «Әскери қызметшілерді тәрбиелеу теориясы» - әскери қызметшілерді тәрбиелеу жүйесінің негізгі бағыттары мен жолдарын ашады, олардың жиынтығы осы процестің мазмұнын құрайды.

Төртінші тарау – «Офицердің педагогикалық мәдениеті» - онда бөлім офицерлерінің педагогикалық функцияларын үйлестіру, басшының педагогикалық мәдениеті мен әскери-педагогикалық этикасын, офицердің өзін-өзі жетілдіру және т. б. мәселелері баяндалған.

Бесінші тарау – «Әскери бөлім әскери қызметшілерінің отбасы мүшелерімен өзара іс - қимылдың мазмұны мен әдістемесі» - әскери қызметшілердің отбасыларымен өзара іс-қимылдың формалары мен әдістері қарастырылады.

1 бөлім.

ӘСКЕРИ ПЕДАГОГИКА ПЕДАГОГИКАНЫҢ САЛАСЫ РЕТІНДЕ

1.1. Әскери педагогика ғылым ретінде.

1.1.1. Әскери педагогиканың объектісі, пәні, ерекшелігі, мазмұны және санаттары.

1.1.2. Офицер қызметіндегі әскери педагогиканың міндеттері мен маңызы.

1.1.3. Шетелдердің әскерлеріндегі тәрбиенің салыстырмалы талдауы.

1.1.4. Шетелдер әскерлерінде тәрбие берудің негізгі тәсілдері.

1.1.5. САКҰ елдерінің әскерлерінде тәрбие берудің мазмұны мен әдістемесі.

1.2. Әскери-педагогикалық процестің жүйесі ретінде.

1.2.1. Әскери-педагогикалық процестің мәні, мазмұны және міндеттері.

1.2.2. Әскери-педагогикалық процестің жүйесі ретіндегі ерекшеліктері.

1.2.3. Әскери-педагогикалық процестің жетілдіру бағыттары.

1.2.4. Әскери-педагогикалық процестің негізгі кезеңдері.

Педагогикалық ғылым Ұлттық ұлан өмірінде және әрекетінде, әскери қызметшілерді оқыту және тәрбиелеуді зерттеуде және заңдылықты іске асыруда, офицер кадрларын даярлауда ерекше орын алады.

Аталмыш бөлімде әскери педагогика педагогиканың саласы ретінде қарастырылады, оның мәні, мазмұны, ерекшеліктері, міндеттері, әдістері, негізгі категориялары ашылады.

1.1. Әскери педагогика ғылым ретінде.

Арнайы әлеуметтік құбылыс ретінде армия пайда болған сәттен бастап әскери қызметтің маңызды бөлігі жеке құрамды оқыту мен тәрбиелеу болып отыр. Шын мәнінде осы тәжірибелік әскери педагогика – әскери қимылды жемісті жүргізуге жауынгерлерді жан-жақты дайындаудың міндетті, қажетті құралы.

Алғашқы әскери педагогика командирлер мен бағыныштыларының арасындағы машықтанушылық қызмет ретінде туындады. Уақыт өте келе ұрпақтан ұрпаққа әңгіме мақал-мәтел арқылы берілген жауынгерлерді оқыту мен тәрбиелеу туралы білім жинақталды. Әскери қызметті күрделендіру шаралары мемлекетте білім беру кезеңін дамытуда, тұрақты әскер қалыптастыруда қажет, әскери-педагогикалық ой-пікірлер әрі қарай дамуға мүмкіндік алады. Бұған сәйкес тәжірибелер нұсқаушылықтан, ұстаздықтан, бұйрықтар мен жарғылардан және басқа да жазбаша көздерден көрінеді. Бұған үлкен үлес қосқандар Петр I, А.В. Суворов, М.И. Кутузов, Д. Ф. Ушаков, С.О. Макаров, М.И. Драгомиров.

XIX ғасырдың аяғы XX ғасырдың басында әскери педагогика өз бетінше ғылым саласы ретінде қалыптаса бастады. М.В. Фрунзенің, М.Н. Тухачевскийдің, И.Э. Якираның еңбектері, Азаматтық және Ұлы Отан соғысы жылдарындағы жауынгерлерді оқыту мен тәрбиелеу тәсілдері қазіргі замандағы

әскери педагогиканың қалыптасуына негіз болды. Оның дамуына А.Г. Базанов, Г.Д. Луков, А.В. Барабанщиков, Н. Ф. Феденко, В. П. Давыдов, В.Н. Герасимов, В.И. Вдовюк, В.Я. Слепов, В.И. Хальзов және т.б. үлес қосты.

1.1.1.Әскери педагогиканың объектісі, пәні, ерекшелігі, мазмұны және санаттары.

Әскери педагогиканың формасы болып әскери қызметшілер және әскери ұжымдар саналады. Пәніне әскери – педагогикалық процесс бүтіндей және тікелей оқытудың, тәрбиенің, білім берудің педагогикалық заңдылықтарды, әскери қызметшіні және әскери ұжымды қызметтік және ұрыстық тапсырмаларды жемісті орындауға дайындау жатады.

Әскери педагогика – бұл әскери-педагогикалық процестің заңдылықтарын, әскери қызметшілер мен әскери ұжымдарды оқыту мен тәрбиелеуді, олардың жауынгерлік іс-қимылдарды және әскери-кәсіптік қызметті табысты жүргізуге дайындығын зерттейтін педагогикалық ғылым саласы. Бұл Ұлттық ұланның жеке құрамын тәрбиелеу, оқыту және құру туралы, бөлімшелерді (бөлімдерді) әскери қызмет жағдайында табысты іс-қимылдарға дайындау туралы ғылым.

Әскери педагогиканың ерекшелігі әскери қызметшілер ЖОО-да қызмет еткен немесе оқыған алғашқы күннен бастап тек қана оқып, сонымен қатар әскери мамандар ретінде даярланып қана қоймай, нақты оқу және қызметтік, жауынгерлік міндеттерді шешумен тікелей байланысты. Тиісінше әскери-педагогикалық әсер ету мен өзара іс-қимыл ең тікелей тәжірибелік, қызметтік бағытта болады. Яғни әрбір әскери қызметші әскери ұжымның жұмыс істеуіне бірден енгізіледі, әскери-кәсіптік қызметке кіріседі және оқу сапасы, өзінің мінез-құлқы, тәртібі үшін, мақсаты бойынша міндеттерді шешу үшін толық жеке (моральдық ғана емес, заңды, құқықтық) жауап береді. Бұл ретте педагогикалық ықпал ету және өзара іс-қимыл субъектілері негізінен 18 жастан асқан ересек адамдар белгілі бір дәрежеде қалыптасқан көзқарастарымен, дүниетанымымен, жеке қасиеттерімен әрекет етеді.

Әскери педагогика басқа да, көптеген педагогикалық салалардан тәрбиелеу, оқыту, білім беру, нақты кәсіби қызметке даярлау объектілерінің (субъектілерінің) тікелей қосылуымен ерекшеленеді, жоғары моральдық-психологиялық қасиеттерін, дайындығын, қабілетін және қиын жағдайда әрекет етуге, оның ішінде өмір мен денсаулық үшін қауіп-қатермен іс-қимылды талап ететін жауапты міндеттерді шешуге байланысты.

Әскери педагогика құрылымы тұрғысынан ғылым ретінде әскери педагогика әдіснамасын, әскери педагогика тарихын, оқыту теориясын (әскери дидактика), әскери қызметшілерді тәрбиелеу теориясын, жоғары әскери мектеп педагогикасын, жеке жауынгерлік дайындық әдістемесін және басқа да бірқатар бөлімдерді қамтиды.

Әскери педагогиканың мазмұны:

- әскери-педагогикалық және әскери-ғылыми зерттеулер мен өмірлік бақылау нәтижесінде алынған фактілер;

- әскери педагогика санаттарында, заңдылықтарында, принциптерінде, тұжырымдамаларында көрсетілген ғылыми жалпылау;
- тәжірибелік тексеруді қажет ететін гипотезалар;
- әскери-педагогикалық шындықты зерттеу әдістемесі;
- әскери қызметтің адамгершілік құндылықтар жүйесі.

Әскери педагогика басқа ғылымдармен тығыз байланысты. Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар деректері адам мен ұжым туралы объект және ықпал ету мен өзара іс-қимыл субъектісі ретінде тұтас түсінік алуға мүмкіндік береді. Адамның биологиялық мәні туралы мәлімет жаратылыстану ғылымдарын зерделейді. Ғылыми-техникалық және әскери-ғылыми білімді тәжірибелік пайдалану әскери-педагогикалық процесті және оның элементтерін модельдеуге мүмкіндік береді.

Әскери педагогика белгілі санаттармен жұмыс істейді:

- әскери-педагогикалық процесс – әскерлерді және әскери ұжымдарды тағайындау бойынша іс-қимылдарға даярлау бойынша тәрбие құрылымдары, әскери қоғамдық ұйымдар командирлерінің, штабтарының, мамандарының оқу-тәрбие іс-әрекетінің мақсатты ұйымдастырылған жүйесі;

- әскери қызметшілерді тәрбиелеу – әскери қызметшінің жеке басын, оның қасиеттерін, қарым-қатынасын, көзқарастарын, нанымдарын, мінез-құлық тәсілдерін дамытуға мақсатты ықпал ету процесі мен нәтижесі;

- әскери қызметшілерді оқыту – командирлердің (бастықтардың) және бағынысты қызметкерлердің білім алушылардың білімін, дағдылары мен іскерлігін қалыптастыру бойынша өзара іс-қимылының мақсатты процесі;

- әскери қызметшілерді дамыту – әскери қызметшінің сандық-сапалық өзгерістерін жинақтау, психикалық, зияткерлік, дене шынықтыру, кәсіби қызметін және оның тиісті сапаларын функционалдық жетілдіру процесі;

- әскери қызметшілерді психологиялық даярлау – әскери қызметшілердің психикалық тұрақтылығын және әскери-кәсіптік қызметті орындауға дайындығын қалыптастыру;

- әскери қызметшілердің білімі – әскери қызметшілердің ғылыми білім мен әскери-кәсіптік дағды жүйесін меңгеру, қызметтік міндеттерін табысты орындау және қоғамда өмір сүру үшін жеке адамның қажетті сапаларын қалыптастыру процесі мен нәтижесі.

Әскери педагогикада аталғандардан басқа офицердің кәсіби-педагогикалық мәдениеті, өзін-өзі тәрбиелеу, әскери қызметшілердің өздігінен білім алуы және т. б. түрлері қолданылады.

1.1.2. Офицер қызметіндегі әскери педагогиканың міндеттері мен маңызы

Әскери педагогика ғылым ретінде келесі міндеттерді шешеді:

- әскери-педагогикалық процестің мәнін, құрылымын, функцияларын зерттейді;

- әскери-оқу орындарында білім беру процесін ұйымдастыру және жетілдіру мәселелерін зерттейді;
- әскери-педагогикалық процесті ұйымдастырудың тиімді формаларын және әскери қызметшілер мен әскери ұжымдарға әсер ету әдістерін әзірлейді;
- әскери-педагогикалық процесс пен әскери қызметті ізгілендіруге ықпал етеді;
- әскери қызметшілерді оқытудың, тәрбиелеудің, дамытудың және психологиялық даярлаудың мазмұны мен технологиясын негіздейді;
- әскери қызметшілерді оқыту және тәрбиелеу процестерінің заңдылықтарын анықтайды және принциптерін қалыптастырады;
- әскер түрлері мен тектерінің ерекшеліктерін ескере отырып, әскерлерді оқыту және психологиялық даярлау әдістемесін негіздейді;
- әскери қызметшілердің өз бетімен білім алуы және өзін-өзі тәрбиелеудің мазмұны мен әдістемесін әзірлейді;
- әскери педагог қызметінің ерекшеліктері мен мазмұнын және оның педагогикалық мәдениеті мен шеберлігін қалыптастыру мен дамыту жолдарын зерттейді;
- әскери-педагогикалық зерттеу, қорыту, тарату және оқыту мен тәрбиелеудің озық тәжірибесін енгізу әдістемесін әзірлейді;
- әскери педагогиканың тарихи мұрасын шығармашылық пайдалану бойынша ғылыми ұсыныстар береді.

Әскери педагогика міндеттерін шешу ең алдымен әскерлердің жауынгерлік қуатын нығайту, командирлерде (бастықтарда) қазіргі заманғы педагогикалық ойлауды қалыптастыру, әскери ұжымдарда шығармашылық атмосферасын құру, бірлік, өзара өндіріп алу және функционалдық міндеттерді сапалы орындағаны үшін жеке жауапкершілік, заңдылықты, құқықтық тәртіпті және әскери тәртіпті бұзуға қарсы іс-қимыл жасау мүддесінде адами факторды жандандыру жолдарын іздестірумен байланысты.

Офицердің қызметтік міндеттерін орындауы бірқатар педагогикалық функцияларды жүзеге асырумен байланысты.

Ең алдымен, офицер қарамағындағы қызметкерлерді оқытумен, дайындаумен, олардың әскери шеберлігін шыңдаумен, жауынгерлік дағдысын жетілдірумен айналысады. Өзінің қарамағындағыларға тікелей бастық бола отырып, ол әскери қызметшілердің бойында Отан қорғаушысының қасиеттерін тәрбиелеу, қалыптастыру, олардың заңдардың, жарғылардың талаптарын сақтауы, олардың интеллектуалдық және физикалық қасиеттерін дамыту үшін жауап береді. Бұдан басқа, офицер сержанттарды (кіші командирлерді) бағыныстыларды оқыту және тәрбиелеу тәжірибесіне үйретеді, олардың педагогикалық қызметін ұйымдастырады және жолдайды.

Әскери-кәсіптік қызметтің тиімділігі офицер – әскери ұжым басшысының әскери педагогика саласындағы білімі, дағдылары мен іскерлігінің едәуір дәрежеде болуымен айқындалады.

Педагогикалық білім офицерге келесі мүмкіндіктерді береді:

- бағыныштылардың жауынгерлік қызметін шебер ұйымдастыруға, бөлімшенің жауынгерлік және жұмылдыру дайындығын қажетті деңгейде ұстауға;

- жауынгерлік дайындықты табысты басқару, жеке құрамды әдістемелік сауатты оқыту;

- бөлімшеде тәрбие жұмысын нәтижелі жүргізу, әскери қызметшілердің Отанды қорғауға моральдық және психологиялық дайындығын, Ұлттық ұланға қатыстылығы үшін мақтаныш пен жауапкершілікті тәрбиелеуге;

- мықты әскери тәртіпті қолдау, бөлімшенің әскери ұжымын біріктіру жөніндегі қызметті нәтижелі жүзеге асыруға;

- бағынысты бөлімшеде ішкі тәртіптің мүлтіксіз сақталуын қамтамасыз ету, тәуліктік нарядта қызмет өткеруге жан-жақты дайындықты ұйымдастыруға және жүргізуге;

- бағынысты кадрлармен жұмыс жасап, оларға кәсіби білім мен әдістемелік шеберлікті жетілдіруде қажетті көмек көрсетуге;

- жеке кәсіби дайындықты және бөлімшені басқару әдістерін тиімді жетілдіруге;

- әскери қызметшілермен қарым-қатынаста ізгілікті тәсілді қолдануға.

Командирдің (бастықтың) педагогикалық білімі, оның дағдылары, жеке құрамды оқыту және тәрбиелеу жөніндегі шеберлігі үнемі жетілдірілуі тиіс. Бұл педагогикалық әсер ету объектісі (әскери қызметшілер мен әскери ұжым) үнемі өзгеріп отырады, дамып келеді және барлығы көп жағдайда (қазіргі заманғы тәсілдерге сәйкес) педагогикалық өзара іс-қимыл субъектілерінің бірі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, әскери-педагогикалық процесс жүзеге асырылатын жағдайларда өзгереді.

Офицерлерді әскери психология және педагогика бойынша біліммен қаруландыру. Оның негізгі элементтері:

- әскери-оқу орындарында психология мен педагогиканы зерттеу;

- командирлік дайындық жүйесінде, ең алдымен мемлекеттік құқықтық дайындық бойынша сабақтар;

- офицерлермен арнайы өткізілетін әдістемелік кеңестер мен сабақтар;

- әскери-педагогикалық процесті ұйымдастыру бойынша офицерлердің тәжірибелік жұмысын, сабақтарды тексеру және бақылау барысында бағыныштылармен қарым-қатынас тәжірибесін талдау;

- бағыныштыларды оқыту және тәрбиелеу бойынша офицерлердің жұмыс тәжірибесімен алмасу, озық тәжірибені насихаттау;

- психологиялық-педагогикалық әдебиетті оқу бойынша офицерлердің өзіндік жұмысы, оқыту және тәрбиелеу дағдылары мен іскерліктерін жетілдіру;

- оқу орталықтарында, курстарда кәсіби қайта даярлау біліктілігін арттыру барысында офицерлердің психологиялық-педагогикалық білімін жетілдіру.

Осылайша, әскери педагогиканың теориялық негіздерін терең білу, оларды тәжірибелік қызметте шебер пайдалану офицерге әскери-педагогикалық процесті тиімді және сапалы ұйымдастыруға, бағыныштыларды оқытуға және тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

1.1.3. Шет елдердің әскерлеріндегі тәрбиенің салыстырмалы талдауы

Әрбір қазіргі заманғы әскер өз міндеттерін, өзіндік ерекшелігін, дәстүрлерін және әскери қызметшілерді даярлаудың өзіндік ерекше жүйесіне тән. Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланын неғұрлым перспективті етіп тәрбиелеуді қайта құру үшін әскери қызметшілерді тәрбиелеудің жетекші шетелдік жүйелерінің жай-күйін және дамуын есепке алу қажет. Қазіргі уақытта зерттеушілердің көпшілігі мұндай жүйелерге өткен, қазіргі және өткен ғасырдың соңына қарай болашақ жағдайында даму перспективаларын табуға өз көзқарастарын айқын көрсеткен Герман, Француз, Британдық және Американдық болып табылады. Соңғы ғасырлар бойы олардың офицерлері іс жүзінде барлық елеулі әскери және қарулы жанжалдардың белсенді қатысушыларының бірі болды және болып қала береді. Олар үшінші мыңжылдықта САҚҰ-ның әскери ұйымына кіруі, ол әскери қызметшілерді тәрбиелеудің мемлекетаралық жүйесінің сипатты белгілерін алды. Алайда, аталған жүйелерде салыстырмалы талдау процедурасының шоғырлануы басқа жүйелердің, әсіресе Жапон, Қытай, Түрік, Фин, жақында құрылған Белоруссияның артықшылықтарын елемейді.

Шет мемлекеттер әскерлерінде әскери қызметшілердің тәрбиесін дамытуда келісім - шарт бойынша әскери қызмет өткеретін кәсіби әскери қызметшілердің проблемаларына басты назар аударылады. Жалпы бұл офицерлік корпусқа бағытталған. Сонымен бірге әскерге шақыру контингентін тәрбиелеудің тиімділігіне әскери ведомстволарды қоса алғанда, түрлі мемлекеттік және қоғамдық институттар желісі арқылы мемлекеттік басқару жүйесі шешуші әсер етеді деп есептеледі. Осы ескертуді есепке ала отырып, ГФР, АҚШ, Франция және Түркия әскерлерінің офицерлік құрамын оқыту мен тәрбиелеудің теориясы мен тәжірибесін қысқаша талдауға баса назар аударылды.

1.1.4. Шет елдер әскерлерінде тәрбие берудің негізгі тәсілдері

Әлемнің жетекші елдерінің әскери-саяси басшылығы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы басым бағыттардың бірі Қарулы Күштердің жоғары моральдық-психологиялық жағдайын (МПЖ) қолдау проблемасын санайды. Әскери мамандардың пікірі бойынша, жеке құрамның МПЖ жақсартуға ықпал ететін негізгі факторлардың қатарына мыналар жатады: әскери-өнеркәсіптік әлеуетті одан әрі нығайту және өсіру және оны қазіргі заманғы әскери-саяси ахуалдың талаптары деңгейінде ұстау және нақты елдің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету; әскери мақсаттарда ғылыми-техникалық жетістіктерді пайдалану және елдің ӘПК-ін одан әрі дамыту; жедел және жауынгерлік дайындық іс-шаралары барысында тиісті мәселелерді басымдықпен пысықтай отырып, жеке құрамның барлық санаттарының моральдық-психологиялық даярлығын (МПЖ) қарқындету; штабтар мен әскерлердің жедел және жауынгерлік дайындық процестерін жетілдіру; әскери

қызметшілерді әлеуметтік қорғауды күшейту және ең алдымен жеке құрамның материалдық мүдделілігін арттыру; әскери басқару органдарының кәсіби құзыреттілігінің деңгейін арттыруға бағытталған іс-шараларды өткізу.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, МПЖ-ға САҚҰ елдері әскери қызметшілерінің көпшілігіне келесі факторлар оң әсер етеді: жеке кәсіби дайындықтың жоғары деңгейі және оны арттыруға тұрақты ұмтылу; өз елінің мемлекеттік құрылысының ерекшелігіне сену; өз елі мен оның ӘК-не тиесілілігі үшін мақтаныш; әскери бөлім мен жалпы ӘК-нің дәстүрлеріне адалдық; өз қаруы ретінде сенімділік; әскери іс-қимылдарды бастауға жоғары психологиялық дайындық (1-ші суретті қр).

Сонымен қатар жүргізілген зерттеулер барысында моральдық-психологиялық жай-күйіне теріс әсер ететін факторлар анықталды, атап айтқанда: моральдық-адамгершілік тәрбиеге нұқсан келтіре отырып, әскери қызметшілерді материалдық ынталандыруға деген жоғары қызығушылық; қарсыласқа немқұрайлы қарау, өз күштерін қайта бағалау, жайлы жағдайларға бейімділік; әскери қызметшілердің МПЖ айтарлықтай төмендеуіне әкелуі мүмкін жауынгерлік іс-қимылдар барысында бастаманың жоғалуы; нәсілдік жорамалардың болуы, шеткі формаларының көрінуі, мансаптық, иеліктен айыру, өзара қарым-қатынастарындағы шиеленіс; алкогольді, есірткіні теріс пайдалану; әскери қызметші әйелдерге қатысты жыныстық қудалау.

АҚШ әскери-саяси басшылығының пікірінше, ең алдымен кәсіби, жедел және жауынгерлік дайындықтың тиімді жұмыс істейтін жүйесімен қамтамасыз етілетін жауынгерлік әзірліктің жоғары деңгейі, өз кезегінде, жеке құрамның жоғары моральдық рухын, мақтаныш сезімін және Қарулы Күштердегі қызметті қанағаттандыруды, қолбасшылыққа деген сенімділігін, өз іс-қимылдарын қалыптастыруға және қолдауға ықпал етеді. Осыған орай, американдық мамандар МПЖ-ды Қарулы Күштердің жеке құрамын оқыту мен даярлаудың кешенді жүйесінің маңызды элементі ретінде қарастыру керек деп санайды. Осыған байланысты ол арнайы бағдарламалар бойынша әскерлерді даярлаудың барлық түрлері барысында жүзеге асырылады. МПЖ Қарулы Күштердің алдында тұрған міндеттермен байланыстырылады және барлық деңгейдегі әскери қызметшілер үшін талап етілетін сапаларды қалыптастыруға бағытталған.

1 сурет. АҚШҚК тәрбие процесінің басты мақсаты.

Бұл процестің түпкі нәтижесі жеке әскери қызметшінің де, бөліністің де, бөлімнің де, Қарулы Күштердің де жоғары моральдық және психологиялық тұрақтылығы болып табылады.

Моральдық және психологиялық тұрақтылық американдық әскери мамандардың көзқарасы бойынша мынадай негізгі элементтердің болуын көздейді: тәртіп, жауынгерлік рух, жеңіске деген ерік, өзін-өзі иелену, өзіндік қадір-қасиетін сезіну, адалдық, борыш пен әскери қызметке адалдық, офицерлік және жауынгерлік ар-намыс сезімі және басқалары.

АҚШ Қорғаныс министрлігінің басшылығы ХХІ ғасырдың американдық Қарулы Күштерінің моральдық-психологиялық жағдайы қатардағы және сержанттық құрамның дайындық сапасымен анықталады деп санайды. Оның пікірінше, Қарулы Күштердің жауынгерлік дайындық деңгейіне әсер ететін негізгі факторлардың бірі ретінде адами факторға ұзақ мерзімді перспективаға баса назар ұйымдастыру құрылымдарын, сондай-ақ командирлердің және басқа да басқару органдарының әскери қызметшілердің мінез-құлық нормаларына оң әсерін қамтамасыз ететін олардың қызметінің формалары мен әдістерін одан әрі дамыту қажеттілігін негіздейді.

САКҰ елдері армияларының жеке құрамының МПЖ жүйесін талдау оның кейбір негізгі өзгешеліктері мен ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді: Қарулы Күштердің ұйымдастырушылық құрылымының барлық құрылымдарында тиісті аппараттың болуы; әртүрлі қызметтер мен органдардың тармақтылығы мен қатаң бағыныстылығы; МПЖ басқару органдарының қарамағында көптеген жоғары білікті кадрлық құраммен үйлесімде қуатты материалдық және қаржылық базаның болуы; МПЖ нақты айқындалған идеялық-теориялық және әдіснамалық негіздері; жоғары сапалы заңнамалық қамтамасыз ету; МПД-тың мақсаттылығы мен ауқымдылығы; шешілетін міндеттерге кешенді көзқарас; оқыту және тәрбиелеу процесінің ажырамас бірлігі; жақсы ұйымдастырылған тәжірибелік қызмет. Мәселен, АҚШ ҚК-де жеке құраммен жұмыс істеу негізіне американдық өмір салты, ұлттық ту мен ел Президентіне адалдық, сондай-ақ Қарулы Күштердің дәстүрлерін, олардың түрлерін, әскер тектері мен қызметтерін, бірлестіктерді, құрамаларды, бөлімдерді, түрлі Қоғамдық қозғалыстар мен ұйымдарды сақтау идеялары алынған.

САКҰ елдері МПЖҚК-нің мазмұнын зерттеу нәтижелері онда мынадай бағыттар неғұрлым нақты бөлінетінін көрсетеді: әскери қызметшілердің жоғары әскери-кәсіптік қасиеттерін қалыптастыру және дамыту; әскери қызметке оң уәждеме; жеке құрамның бойында патриоттық сезімді, ұлттық құндылықтарға адалдықты тәрбиелеу; тұтқында өмір сүру дағдыларын қалыптастыру және төтенше жағдайларда ұзақ мерзімді жауынгерлік іс-қимылдарды жүргізуге дайындық; жеке құрамның дене тәрбиесі бойынша сабақтар өткізу.

Бұл ретте САКҰ-ның жетекші елдеріндегі МПЖ-дың негізгі міндеттері мыналар болып табылады: әскери қызметшілердің санасына өз мемлекеттері мен ондағы институттың шынайы демократиялық сипаты, олардың моральдық

құндылықтарының қалған әлемнен басымдығы, ұлттық мүдделерді қорғау үшін Қарулы Күштердің маңыздылығы туралы сенімдерді енгізу; әскери қауіптердің болуы туралы идеяларды насихаттау; жау бейнесін қалыптастыру; әскери қызметшілердің санасына жаумен күрес барысында кез келген іс-қимылдың моральдық негізділігі идеясын енгізу; жеке құрамның ең күтпеген жағдайларда салқын қанды және жауапкершілік сезімін сақтау, жаудың жағымсыз ақпараттық-психологиялық әсеріне қарсы тұру қабілетін дамыту; Қарулы Күштердің зейнеткерлерін қоса алғанда, әскери қызметшілердің барлық санаттарының құқықтары мен жеңілдіктерін әлеуметтік қорғау.

Жоғарыда аталған міндеттерді іске асыру үшін МПЖ-дың белгілі бір формалары мен арнайы бағдарламалары әзірленді.

Мәселен, әр түрлі мемлекеттердің қарулы күштері жеке құрамын хабардар ету (ақпараттық-тәрбие жұмысы) міндеттерін талдау олардың кең спектрі мен ерекше ерекшеліктеріне қарамастан, олар жалпы бірдей: мемлекеттік әскери саясаттың сипатына сәйкес келетін әскери қызметшілердің көзқарастары мен нанымдарын қалыптастыру; әскери басқару органдарын және офицерлік құрамды жедел әскери-саяси және қызметтік ақпаратпен қамтамасыз ету; жеке құрамның санасы мен мінез-құлқына ақпараттық ықпал ету; әскери қызметшілердің мәдени, діни және ақпараттық қажеттіліктерін қанағаттандыру; әскери қызметті жарнамалау, қоғамдық санада Қарулы Күштердің оң имиджін қалыптастыру, насихаттау және тағы басқалар.

Сонымен қатар, әрбір жеке мемлекеттің әскерінде ақпараттық-тәрбие жұмысының өзіндік ерекшелігі бар. Мысалы, САКҰ-ға кіретін Еуропа елдерінің Қарулы Күштерінде ол ең алдымен жеке құрамның «атлантикалық ынтымақтастық» деп аталатын сезімін тәрбиелеуге бағытталған, ал АҚШ - та-әскери қызметшілердің «санасы мен дүниетанымын американизациялауға» бағытталған.

Батыс елдерінің бірқатар қарулы күштері жеке құрамын ақпараттандыру жүйесінің тиімділігі айтарлықтай дәрежеде жақсы жөнделген және үйлестірілген ұйымдық құрылымға негізделген. Мысалы, Германияның ӘК-де жеке құраммен ақпараттық-тәрбиелік жұмыс кешені «ішкі басшылық» деп аталатын шеңберінде жүргізіледі. Бұл ұғым әскери қызметшілерді әскери тәрбиелеу және идеологиялық өңдеу процесін және мыналарды қамтиды: бағыныштылармен жұмысты ұйымдастыру, саяси білім беру, әскери тәртіп, тәртіптік тәжірибе, әскери-құқықтық нормалар, соғыс жүргізу мәселелері бойынша халықаралық құқық негіздері, психология және әлеуметтану элементтері. Бұл ретте бундесвердегі идеологиялық өңдеудің негізгі формаы саяси білім беру бойынша сабақтар болып табылады (әскери қызметшілердің барлық санаттары үшін міндетті). Әдетте олар бес негізгі тақырып бойынша өткізіледі: «Әскери қызметшілердің негізгі құқықтары мен міндеттері», «Бундесвер және САКҰ», «Парламенттік демократия», «Бундесвердің ролі мен міндеттері» және «Еуропалық мемлекеттердің қоғамдық-саяси жүйелері». Бұл ретте дәрістер, әңгімелер, семинарлар, пікірталастар, сондай - ақ кино және бейнематериалдар пайдаланылады.

Шет мемлекеттердегі ақпараттық-тәрбие жұмысы мынадай ерекшеліктер тән: әскерлерде әдетте батальонға дейін қоса алғанда жұмыс істейтін ақпараттық аппараттың кең тармақталған құрылымының болуы; барлық буындарда ақпараттық жұмыс жөніндегі жоғары білікті мамандармен қанығуы; ақпарат жөніндегі мамандардың жоғары кәсібилігі; командирлердің әскери қызметшілерді жан-жақты ақпараттандыру жөніндегі қызметін қуатты ақпараттық-әдістемелік қамтамасыз етуі; әскери қызметшілерге діни әсер етуді қарқынды пайдалану.

Вьетнамдағы соғыстан кейін Пентагонның басшылығы әскери қызметшілердің МПЖ жүйесін түбегейлі қайта құру қажеттілігі туралы қорытынды жасады. Америкалық әскери сарапшылар әскерлер мен жұртшылықты ақпараттандырудағы кемшіліктер «Вьетнам синдромына» ұлтқа әкелді деп санайды. Оны еңсеруге әскери қызметшілердің оң уәждемесін жасау мақсатында әскери қызметтің артықшылықтарын насихаттаудың жаңа жүйесі шақырылған болатын, оның негізіне Қорғаныс министрлігінің «командалық ақпарат» арнайы бағдарламасы алынған. Ол барлық деңгейдегі командирлерге ең алдымен әлеуметтік-саяси, сондай-ақ американдық әскери қызметшілердің адамгершілік бейнесінің психологиялық аспектілерін қалыптастыруда көмек көрсетуге арналған. Оның әсер ету объектісі, бірінші кезекте, тұрақты әскерлер мен резервтік компоненттердің қатардағы және сержанттық құрамы, Қорғаныс министрлігінің азаматтық персоналы, әскери зейнеткерлер, сондай-ақ олардың отбасы мүшелері болып табылады.

Бағдарлама мемлекетте және қарулы күштерде қабылданған идеяларды, құндылықтарды, моральдық эталондарды әскери қызметшілердің санасында бекіту үшін пайдаланылатын әлеуметтік-саяси және психологиялық негіздемелер мен принциптер кешенін қамтиды. Оның негізгі мақсаты-жеке құрамның санасы мен мінез-құлқына әсер ету, айта келгенде саяси адал адамдарды қалыптастыру, олардың қойылған міндеттерді орындауға моральдық-психологиялық дайындығын қамтамасыз ету. Бұл ретте, әскери қызметшілердің тең құқықтары мен мүмкіндіктерін қамтамасыз ету, жыныстық зорлық-зомбылыққа және ауытқушылыққа жол бермеу, алкоголь мен есірткіні пайдалануға қарсы күрес, сондай-ақ әскери қызметшілердің заңды құқықтары мен жауапкершілігін сақтау сияқты жеке құрамның МПЖ басым бағыттары болып табылады. Қосымша бағыттардың қатарына мыналар жатады: әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер, ақшалай қаражат, қызмет бабында алға жылжу және басқалар. Жоғарыда көрсетілген бағыттар бойынша жұмыстың ерекшелігі ол әскердегі жағымсыз құбылыстарды жоюға арналған.

Жеке құрамға әсер етудің негізгі тәсілдері-белгілі бір саяси терминология мен ұғымдарды пайдалану арқылы сезім мен мінез-құлыққа әсер ету. Бұдан басқа, "индуктринация" деп аталатын әдіс қолданылады, оның мәні әскери қызметшілерді командирлер ұсынған идеалдар мен құндылықтарды аксиомалар ретінде қабылдауға үйрету, сол арқылы оларды сыни ойлау мүмкіндігінен айыру болып табылады.

Құжат коды	Түпнұсқа атауы	Қазақша аудармасы
FM 1-0	Human Resources Support	Адами ресурстарды ұстану
FM 1-05	Religious Support	Діни ұстаным
FM 3-13 (100-6)	Information Operations: Doctrine, Tactics, Techniques, and Procedures.	Ақпараттық операциялар: доктрина, тактика, техника және әдістеме
FM – 22-100	MilitariLiadership	Әскери басшылық (көшбасшылық)
FM – 22-101	Liadership Counseling	Жетекшілік кеңес беру (тәлімгершілік)
FM – 22-102	Soldier Team Development	Сарбаздық пәрмендерді қалыптастыру
AR 215-1	Militari Morale, Welfare and Recreation Programs.	Әскери мораль, тұрмыс және демалыс бағдарламасы
AR 360-1	The Army Public Affairs Program	Қоғаммен байланысудың әскери бағдарламасы
AR-360-81	Command information Program	Пәрмендік ақпарат бағдарламасы

2 сурет. АҚШ әскерінде тәрбиелеу бойынша негізгі құжаттар.

АҚШ - та қажетті МПЖ қалыптастыру және қолдау үшін радио және теледидар станцияларының тармақталған желісі, сондай-ақ қазіргі заманғы байланыс арналары кеңінен қолданылады. Мысалы, Еуропадағы американдық әскерлердің радио және телеақпараттық жүйесі тоғыз радиостанция мен төрт телестудияны қамтиды. Құрамалар мен бөлімдердің жеке құрамын, әскери қызметшілердің отбасы мүшелерін АФРТС радио - және телевизиялық қызметінің, аз тиражды баспа әскери басылымдарының және басқа да БАҚ-тың мүмкіндіктерін пайдалана отырып, ақпараттандыру жөніндегі іс-шаралар жоспарын әзірлеу үшін жауапкершілік аймақтардағы АҚШ ҚК Біріккен қолбасшылықтарының бас қолбасшыларына жүктеледі.

БАҚ мамандарының пікірінше, қысқа бейнесюжет әскери қызметшілердің санасына ұзын мақала немесе сөз сөйлеуден әлдеқайда тиімді әсер етеді. Осыған байланысты кейбір мемлекеттердің Қарулы Күштерінде әскери радио және бейнематериалдарды дайындау үшін арнайы бөлімшелер құрылады. Мысалы, Қорғаныс министрлігінің тапсырысы бойынша Франция ҚК Ақпарат және қоғамдық қатынастар қызметінің аудиовизуальдық құралдары бөлімі Қорғаныс министрлігінің тапсырысы бойынша дербес немесе азаматтық ұйымдармен жыл сайын 30-ға жуық фильм, 20-дан астам бейнемонтаж, 70 бейне клип, бірнеше телерепортаж, 700 фоторепортаж және 12 мың адам дайындайды. Ақпараттық және ойын-сауық материалдары бар бейнекассеталар. Ал АҚШ ҚК Біріккен қолбасшылықтарының құрамында жауынгерлік іс-қимылдар кезеңінде ақпараттық қамтамасыз етуді ұйымдастыру үшін аймақтарда жұртшылықпен байланыс жөніндегі жедел орталықтарды өрістетуді көзделеді.

Телеқұралдар және радиоқұралдардан басқа, АҚШ-тың әскери басшылығы баспасөзге ерекше көңіл бөледі, өйткені ол жеке құрамның санасына тұрақты

және ұзақ әсер ету факторы болып табылады, ал бұл өз кезегінде оның пәрменділігін арттырады. Қарулы күштердегі тиісті аппарат жалпы таралымы 102 млн. данаға жететін елде шығарылатын 2 500-ден астам газет материалдарының жариялануына жауап береді. АҚШ - тың ҚМ тікелей 20-дан астам журнал шығарады, ал ӘК түрлерінің министрліктері-80-ге жуық.

Жалпы құндылықтар жүйесіндегі америкалықтар үшін "материалдық" элементінің маңызын түсіне отырып, әскери БАҚ басшылары әскери қызметшілерге ақшалай қаражат, өтемақылар, жеңілдіктер мен артықшылықтар төлеу мәселелеріне үлкен назар аударады. Бұл проблемаларға қарулы күштердің барлық түрлерінде шығарылатын газеттердің бірінші кезектегі жарияланымдары 50% - ға дейін арналады.

Шет мемлекеттер армияларында жауынгерлік оқуды ақпараттық қамтамасыз етудің тиімді формасы ағымдағы оқиғалар туралы қызметтік ақпараттандыру болып табылады. Бұл саладағы жұмысты ұйымдастыру үшін әскерлерде Қорғаныс министрлігі бекіткен басшылық принциптерді іске асыру маңызды тәжірибелік маңызға ие. Мәселен, бұрынғы Қорғаныс министрі Д. Чейни қол қойған «АҚШ ҚК ақпаратпен қамтамасыз ету принциптары» атты құжатта "Ақпарат бостандығы туралы Заңның ережелері хат бойынша да, рух бойынша да орындалады» және «Насихаттаудың қоғаммен байланыс жөніндегі ҚМ бағдарламаларында орын жоқ» деп жарияланды. Сонымен қатар, «Ақпарат ұлттық қауіпсіздік мүдделеріне теріс әсер етуі мүмкін немесе Қарулы Күштерде қызмет өткеріп жатқан адамдардың қауіпсіздігіне немесе жеке өміріне қауіп төндіруі мүмкін кезде ғана қызықтырылады» деп атап көрсетілді.

Соңғы жылдары шет мемлекеттер әскерлерінің жеке құрамымен ақпараттық жұмыста компьютерлік техникаға үлкен орын беріледі. Мамандар оны осы қызметте қолданудың негізгі үш бағытын атап өтеді: ақпараттық-анықтамалық материалдарды өндіру және сақтау; әскери қызметшілердің жауынгерлік оқуда және моральдық-психологиялық шыңдауында тренажер-компьютерлерді қолдану; жеке құрамның бос уақыты ретінде компьютерлік бейнефильмдерді енгізу.

Бұл тұрғыда Форт-Ирвиндегі ұлттық оқу орталығының компьютерлік жабдықтары және басқалары көрнекі болып табылады. «Өмір желісі» (ӘТК), әскери қызметшілердің отбасыларына арналған «Жол түйіс» (ӘӘК) желісі және жақын арада Қорғаныс министрлігі енгізген «Қол жеткізу» өмір сапасын бақылау жүйесі сияқты интерактивті желілер ақпаратты дәстүрлі тәсілдермен тарату ғана емес, сондай-ақ зерттеулер мен сауалнамалар жүргізу, сондай-ақ әскерлердегі әлеуметтік-тұрмыстық мәселелер бойынша кері байланысты жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Германияда бундесвер үшін ақпараттық қамтамасыз ету және "Херос" ГФР ҚК басқару жүйесінде қолдану үшін құны 1 млрд. марка жаңа 650 компьютер сатып алу жүзеге асырылуда.

Батыс елдерінің әскерлерінде жарнамалық-насихаттау қызметі бұқаралық ақпарат құралдарының маңызды элементі ретінде ерекше рөл атқарады. Оның негізгі мақсаты-әскери қызметшілер мен жұртшылықтың қалың топтарының

санасында қарулы күштер мен әскери қызметтің тартымды имиджін құру және қолдау.

Әскери және азаматтық адамдар БАҚ-да ауқымды жарнамалық проспектілер мен хабарландырулар орналастырады, оларды Қарулы Күштердегі қызметті, жаңа әскери техниканы, әскери қызметшілердің әлеуметтік кепілдіктерін насихаттау көздеріне айналдырады. Мұндай қызметпен көптеген тарту пункттері және университеттер мен колледждер жанындағы резерв офицерлерін даярлау қызметтері айналысады. Әскери жарнама бойынша мамандар жұмыс істейтін Орталық проблемалардың бірі - қазіргі заманғы батыр бейнесін жасау.

АҚШ Қорғаныс министрлігі 1975 жылдан бастап жыл сайын 10 мыңға жуық бозбалалар мен қыздарды әскери қызметке қатыстыру тұрғысынан әлеуметтік сауалнама жүргізеді. 90-жылдардың басында пайда болған жағымсыз процесті жою мақсатында және Қарулы Күштерде қызмет етуге ниет білдірген жас американдықтар санының айтарлықтай төмен болды, әскери ведомство әскери қызметті насихаттауға қаржы қаражатын айтарлықтай ұлғайтты.

Жалпы, әр түрлі елдердің армияларында жеке құрамды ақпараттандырудың міндеттері, мазмұны, ұйымдастырылуы мен технологиясы көп. Олар кешенді сипатқа ие және әскери қызметшілердің санасы мен мінез-құлқына әсер етудің үлкен әртүрлілігімен және жоғары тиімділігімен ерекшеленеді. Алайда ӘК жеке құрамын ақпараттандыру жүйесі әрбір мемлекетте айтарлықтай ерекшеліктерге ие, қалыптасқан дәстүрлерге сүйенеді, әскердегі және флоттағы ақпараттық-тәрбие жұмысының материалдық мүмкіндіктері мен нақты қажеттіліктеріне сәйкес келеді. Мұндай қызметтің бағдарламаларын жасаумен АҚШ-тың мемлекеттік және әскери басқару органдары айналысады.

Батыс Еуропа елдері мен АҚШ-тың әскери-саяси басшылығын ақпараттандырумен қатар әскери құрылыстың және Қарулы Күштерді реформалаудың принциптері мен бағыттарын әзірлеу кезінде әскери қызметшілердің әлеуметтік-құқықтық қорғалуының тиімді жүйесін құруға ерекше көңіл бөледі, ол сарбаздар мен офицерлерге әскери қызметтің ерекшелігін ескере отырып, басқа азаматтармен тең саяси құқықтар мен әлеуметтік кепілдіктерді сенімді қамтамасыз етеді. Германияда қолбасшылық алдын ала іріктеген әскери қызметшілердің жеке мүдделерін қозғайтын проблемалық мәселелерді шешу мақсатында жиналыстарда жасырын дауыс беру арқылы әрбір ротада сарбаздар мен унтер-офицерлерден бір өкілден сайланады. Жарғы бойынша бұл сенім білдірілген адамдар командирлер мен жеке құрам арасында делдал болады. Қарулы Күштердің беделін нығайту мақсатында қолбасшылық оларды өздеріне тән емес міндеттерді орындаудан босатуға ұмтылады.

АҚШ ҚМ әскери қызметшілердің әлеуметтік-экономикалық құқықтарын іске асыруды қамтамасыз ететін арнайы бағдарламалар әзірледі. Олардың негізгі мақсаттары: әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің

жоғары моральдық рухын қолдау, олардың қызметінің жоғары тиімділігін қамтамасыз ету, әскери қызметтің тартымдылығы мен беделін арттыру; әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің әлеуметтік-тұрмыстық мәртебесін, олардың дене бітімінің қажетті деңгейін және зияткерлік жағдайын қамтамасыз ету және қолдау; әскери қызметшілер отбасы мүшелерінің жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету және білім деңгейін арттыру болып табылады; әскери қызметшілердің және олардың отбасы мүшелерінің қызметтен тыс уақытын ұтымды пайдалануы үшін жағдайлар жасау; әскери қызметшілердің өмір сүруіне қолайлы жағдайлар жасау және олардың сана-сезіміне ертеңгі күнге деген сенімділігін енгізу және басқалары.

Олар АҚШ ҚК жеке құрамының «әлеуметтік-саяси дайындығы» шеңберінде құндылықтардың неғұрлым кең жүйесін қалыптастыруға арналған ақпараттық бағдарламалармен толықтырылады.

Төрт жылда бір рет АҚШ Қорғаныс министрлігі әскери қызметшілерді материалдық қамтамасыз ету жүйесі туралы арнайы баяндама дайындайды, онда оны жетілдіру бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар тұжырымдалады. Дәстүр бойынша бұл баяндама тиісті заңнаманы реформалау жөніндегі Конгрестегі пікірталастар үшін негіз болады.

Американдықтардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, АҚШ-тың әскери-саяси басшылығы барлық ұлт өкілдері – әскери қызметшілер үшін тең бастапқы жағдай жасап және олардың сыртқы қауіп-қатер алдында бірлігі мен ынтымақтастығын қамтамасыз ете отырып, ӘК жеке құрамының МПЖ қажетті деңгейде қолдауға болады деп санайды. Осы мақсатта Құрама Штаттардың ӘК-де арнайы бағдарлама құрылды, оны іске асыру жеке дайындықпроцесінде де, сондай-ақ әскерлердің жедел және жауынгерлік дайындық бөлімдері ретінде МПЖшеңберінде бөлімдер мен бөлімшелердің құрамында да жүзеге асырылады. Сабақтар айына кемінде бір рет семинарлар мен әңгімелесу түрінде өткізіледі. Бұл процесте командирлер әскери дін қызметкерлері (капелландар қызметі) үлкен көмек көрсетеді. АҚШ-тың әскери-саяси басшылығы шіркеуді осы қоғамда қалыптасқан моральдық құндылықтар рухында қарулы күштердің жеке құрамын тәрбиелейтін адамгершілік принциптер мен мінез-құлық нормаларын қалыптастыруға елеулі әсер ететін маңызды институт ретінде қарастырады. Бағдарламаны іске асыру барысында жүзеге асырылатын діни әсер ету әскери қызметшілердің адалдық, жауапкершілік, тәртіптілік, шыдамдылық, дене және рухани үйлесім, жоғары моральдық рух, өздігінен берілушілік және жанкештілік сияқты қасиеттерді қалыптастыруға, сондай-ақ моральдық-психологиялық қасиеттердің белгіленген нормаларға сәйкестігін қамтамасыз етуге бағытталған. Қарулы Күштерде діни әсер ету әскери қызметшілердің жоғары моральдық-психологиялық тұрақтылығын құру формаларының бірі ретінде одан әрі күшейе түсуі тиіс, бұл жеке құрамның «күмән келтірмейтін» ретте қойылған кез келген міндеттерді орындауда әлеуметтік мінез-құлықтың стереотиптерін және автоматтандыруды бекітуге мүмкіндік береді.

Қорғаныс министрлігінің Қаржылық жоспарлау жөніндегі құжаттарында Қарулы Күштер жеке құрамының өмір сүру деңгейінің артуы әскери кадрлардың сақталуына, олардың моральдық-психологиялық жай-күйіне және жауынгерлік дайындығына елеулі әсер ететіні атап өтіледі. Осыған байланысты АҚШ Қорғаныс министрлігі мынадай негізгі принциптерді басшылыққа алады: ақшалай қамтуды одан әрі ұлғайту; әскери қызметшілердің өмір ырғағына үлкен болжамдылық енгізу; тұрақты орналасқан пункттерде жеке құрамды сапалы медициналық көмекпен және тұрғын үймен қамтамасыз ету; білім алуда мүмкіндіктерді кеңейту.

Американдық әскери басшылықтың көзқарасы бойынша, материалдық қамтамасыз ету жақсырақ болса, соғұрлым әскери қызметшілердің моральдық-психологиялық көңіл-күйі жоғары. Ресми деректер бойынша, 2016 жылы әскери қызметшілерді ұстауға бөлінетін қаражат (147,5 млрд доллар) әскери қызметшілердің жалақысын 1,3% - ға көтеруге мүмкіндік береді, бұл инфляция қарқынынан біршама төмен (1,6 %). Алайда, бұл жалақылар негізгі үстемелерді (азық-түлік және пәтер) ескере отырып, жеке сектор мамандарының жалақысынан асып түседі. Сонымен қатар, әскери қызметшілер айтарлықтай түрлі ынталандыру және арнайы төлемдер мен жәрдемақылар алады. Ақшалай үлестің жоғары деңгейі жоғары білікті кадрларды тартуға және ӘК жеке құрамының кәсіби деңгейін арттыруға ықпал етеді. (2010 жылы жеке құрамды ақшалай ұстауға арналған бюджеттік қаржы 95 млрд долларды құрады (2000 жылы олар 69,4 млрд тең болды).

Әскери қызметшілердің МПЖ қалыптастыратын өтемақылар мен жеңілдіктер пакетінің басқа негізгі құрамдас бөлігі зейнетақымен қамтамасыз ету болып табылады. Американдық әскери басшылықтың көзқарасы бойынша әрбір әскери қызметші қызмет аяқталғаннан кейін оның және оның отбасы толық материалдық тұрғыдан қамтамасыз етілетініне сенімді болуы тиіс.

Қазіргі жағдайда әлемнің жетекші елдерінде әскери қызметшілердің өз міндеттерін орындауы үшін қолайлы жағдайлар жасаудағы және тұрақты МПЖ қалыптастырудағы отбасының маңызды рөлін тану туралы мәселе басты назарда тұр. Мысалы, соғыс барысында Парсы шығанағы аймағында (1991) әскери ведомстволардың күш-жігерімен әскери қызметшілердің отбасыларымен тұрақты байланысын, оның ішінде жеңілдікпен немесе тегін телефон байланысын орнату үшін шаралар қабылданды. Кейіннен олар үшін "отбасылық сағат" деп аталатын ықылас болды - үйден бейне көрсетілімдерді ұжымдық қарау уақыты (әскери қызметшіге 5 минуттан).

Бұдан басқа, Парсы шығанағы аймағындағы әскери қызметшілердің отбасыларымен, олардың тұрақты орналасқан жерлерінде де үлкен жұмыс жүргізілді. Біріншіден, отбасыларды қолдау орталықтары белсенді жұмыс істей бастады. Еуропада орналасқан американдық әскерлерде осындай орталықтар 126, соның ішінде тек ГФР - 83. Екіншіден, отбасыларға қайырымдылық кештерін, экскурсияларды ұйымдастырған ГФР жергілікті билік пен қоғамдық ұйымдар елеулі көмек көрсетті, тоқсандарға жеңілдіктер мен басқа да жеңілдіктер енгізді. Әскери қызметшілердің жоғары кәсіби қасиеттерінің

барлық дәрежелерін қалыптастыруға әскери қызмет өткеру тәртібі, заңнамалық актілер (әскери ант, бірыңғай әскери әділет кодексі, әскери қызметшінің мінез-құлық кодексі, жарғылар мен нұсқаулар) және олардың мінез-құлқын және қызметтік міндеттерін орындауды регламенттейтін басқа да құжаттар елеулі әсер етеді.

МПЖ-дың дәстүрлі маңызды құрамдас бөлігі болып жеке құрамның сыртқы тітіркендіргіштерге тұрақтылығын қамтамасыз етуге арналған психологиялық дайындық (психологиялық жұмыс) саналады. Ол күнделікті қызмет жағдайында, оқу-жаттығуларда және арнайы жиындарда кешенді, қарқынды және үздіксіз жүзеге асырылады. Әскерлерді оқытудағы реализм принципін жеке құрамның эмоционалдық ерік тұрақтылығын арттыру тұрғысынан неғұрлым тиімді деп есептей отырып, АҚШ ҚК қолбасшылығы әскери қызметшілерді нақты жауынгерлік жағдайдағы іс-қимылдарға дайындайды. Бұл ретте ол психологиялық дайындықтың басты мақсаттары: әскери қызметшілердің жауынгерлік жағдайдың әсеріне психологиялық тұрақтылығын қалыптастыру, психологиялық бірлікті қалыптастыру, жауынгерлік іс-қимылдарды дайындау және жүргізу барысында талап етілетін жағдайды қамтамасыз ету, психогендік шығындарды азайту, сондай-ақ психологиялық көмек көрсету және оңалту жүргізу жөніндегі іс-шараларды өткізу деп санайды.

Шетелдік сарапшылар жеке құрамның психологиялық даярлығының негізгі бағыттары мен тәсілдеріне мыналарды жатқызады: реалистік бейне, іс-қимыл тактикасы, ықтимал қарсыластың жауынгерлік мүмкіндіктерін үлгілеу; әскери қызметшілерді алдағы жауынгерлік іс-қимылдар аймағының табиғи-географиялық және ауа-райы-климаттық жағдайларындағы іс-қимылдарға дайындау; қазіргі заманғы айқастың шынайы көп өлшемді бейнесін үлгілеу; жауынгерлік оқу процесінде қазіргі ұрыс үшін тән физикалық және психикалық жүктемелерді жасау; әскери бөлімшелерді топтастыру, оларда өзара көмек; әскери қызметшілердің психотехника тәсілдерін меңгеру есебінен жауынгерлік стресс-факторларды еңсеру тұрғысынан мүмкіндіктерін кеңейту.

Жеке құрамның МПЖ берілген деңгейін қамтамасыз етудің басқа маңызды факторы мәдени-демалыс жұмысын жүргізу болып саналады. Моральдық ахуалды, әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларды, сондай-ақ әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің бос уақытын жақсарту МПД процесінде басым болып табылады. Бұл ретте жеке құрамның шетелдердегі моральдық-психологиялық жағдайын арттыру үшін «атақты» топтарын, яғни әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің алдында өз сөздерін ұйымдастыратын танымал актерлерді, әншілерді және басқа да орындаушыларды тартуға үлкен мән беріледі. Жеке құрамның демалысын ұйымдастыру үшін елде де, шетелде де курорттық кешендер құрылып, жұмыс істейді. АҚШ Қорғаныс министрлігінің жанында арнайы басқарма жұмыс істейді, ол қарулы күштердің барлық түрлері үшін бірыңғай демалыс және ойын-сауық бағдарламасын әзірлейді.

Әскери қызметті ынталандыру мақсатында АҚШ Қорғаныс министрлігі интернет желісі («кибернет-кафе», қазіргі заманғы кітапханалар) базасында жаңа компьютерлік технологияларды пайдалану арқылы әскери қызметшілердің жоғары моральдық жағдайын көтеру жөніндегі бағдарламаны жүзеге асырады.

МПЖ берген қолдау үшін шет елдердің әскери-саяси басшылығы әскери қызметшілерге оң әсер ету құралы ретінде БАҚ өнімдерін пайдаланады. «Репортер пулдары» деп аталатын жауынгерлік компаниялар кезеңінде - белгілі бір әскери оқиғалар туралы жұртшылықтың тиімді түсінігін қалыптастыратын сенімді азаматтық журналистердің тар шеңберін құру тәжірибесі қызығушылық тудырады. Мұндай журналистік «пулдар» стратегиялық бүркемелеу мүддесінде әлемдік қоғамдық пікірді ақпараттандыруға ғана емес, сондай-ақ дер кезінде жоюға мүмкіндік береді.

Мысал ретінде 1991 жылы Парсы шығанағы аймағындағы соғыс туралы ақпараттық материалдарды келтіруге болады, әзірленген регламенттеуші құжаттарға сәйкес журналистік командалар ұйымдастырылды, оның құрамына жұртшылықпен байланыс бойынша бірге жүретін офицерлер кірді. Өңірде операция кезінде дайындалған бірде-бір материал осы офицерлердің визасыз жіберіле алмады. Әскерлердің моральдық бірігуіне кедергі келтіргендердің барлығы Дж. Буш әкімшілігінің сыны, шөлдегі қиындықтарды көрсету, жерлеу командаларын дайындау, сәтсіз бомбалау жағдайлары, әскери қызметшілерді тұтқындау және қаза табу фактілерін муссирлеуге тыйым салынды.

Қатты цензураны антиирак коалициясы бойынша АҚШ одақтастары да енгізді. АҚШ, Ұлыбритания, Франция бұқаралық ақпарат құралдары шығанақта соғысқан сарбаздардың айналасында патриоттық және әскери даңқсәулесін құруға мүмкіндік алды.

Қазіргі жағдайда Сирия Араб Республикасының аумағында қарулы қақтығысқа барлық жаңа қатысушылардың тартылуына және олардың арасындағы қайшылықтардың шиеленісуіне байланысты (соның ішінде лаңкестікке қарсы коалиция бойынша одақтастар арасында да) САКҰ елдерінің БАҚ-та, әсіресе Түркияда цензураның көрінбес қатаңдығы орын алуда.

Қазіргі уақытта АҚШ ҚК-да «жеке құрамның моральдық-психологиялық қасиеттерін қалыптастыру-XXI» бағдарламасын әзірлеу аяқталды, онда әскерге шақырылушыларға қойылатын негізгі талаптар: жоғары интеллект, дене күші және ӘК-де қызмет ету үшін қатты уәждеме баяндалады.

Бұл қасиеттерді одан әрі дамыту қызметке қанағаттануды арттыру, моральдық-психологиялық ахуалды жақсарту, АҚШ аумағында және шетелдегі әскерлер құрамында қызмет кезеңінің орынды арақатынасын қолдау есебінен, сондай-ақ әскери қызметшілердің өмір сүру жағдайы мен деңгейін жақсарту есебінен болжанады. Бұл құжатта әскери қызметшілер санасына дәстүрлі моральдық-психологиялық және адамгершілік-этикалық нормаларды тәжірибелік енгізу тетігі әзірленді. Мұндай тәсіл материалдық ынталандыру принципін ұштастыра отырып, әскери қызметшілердің санасы мен психикасына жеткілікті тиімді әсер етеді және XXI ғасырда шет елдердің әскери-саяси

басшылығының Қарулы Күштердің жауынгерлік қабілеті мен жауынгерлік әзірлігін тиісті деңгейде ұстап тұру міндетін шешуіне ықпал етеді.

1.1.5.САКҰелдерінің әскерлерінде тәрбие берудің мазмұны мен әдістемесі

САКҰ елдерінің әскери басшылығы Қарулы Күштердің жауынгерлік әзірлігінің талап етілетін деңгейін қолдау мақсатында өткізетін іс-шаралар кешенінің ішінде әскери қызметшілердің тұрақты моральдық-психологиялық жағдайын қалыптастыруға маңызды орын беріледі.

Қолбасшылық оны сарбаздар мен офицерлердің жауынгерлік, жедел және кәсіби дайындық деңгейін бағалаудың негізгі өлшемдерінің бірі ретінде қарастырады (саяси адалдық, моральдық-іскерлік қасиеттер және адамгершілік келбеті офицерлерді қызмет бабында жылжыту үшін бірінші дәрежелі мәнге ие).

Осыған байланысты командирлердің және штабтардың әскери қызметшілердің моральдық-психологиялық жағдайының жоғары деңгейін қолдау жөніндегі жұмысы тұрақты сипатқа ие және бейбіт уақытта да, соғыс уақытында да жоспарланып отыр.

Оны қолдау жөніндегі жұмыстың негізгі бағыты әскери қызметшілерді моральдық-саяси тәрбиелеу болып табылады.

Мәселен, АҚШ, ГФР және Францияның Қарулы Күштерінде моральдық-саяси тәрбие жөніндегі міндет бөлімдер мен бөлімшелердің командирлеріне, ал Түркия армиясында тек командирлерге ғана емес, олардың орынбасарларына жүктеледі.

Бұл ретте, түрік армиясында моральдық-саяси тәрбиені ұйымдастыру үшін Бас жедел басқармасы Бас штабының (БЖБ БШ) жауынгерлік дайындық басқармасы мен әк түрлері штабтарының жедел басқармаларының (ЖБ) және әскери бірлестіктердің жауынгерлік дайындық бөлімдері жауапты болады.

3 сурет. Түрік жауынгерінің моральдық бейнесінің негізгі белгілері.

Бұдан басқа, түрік әскери қызметшілерінің моральдық-саяси тәрбиесін жоспарлау мен өткізуге тікелей қатысы Ұлттық Қорғаныс министрлігі (ҰҚМ), БЖБ БШ психологиялық соғысты жүргізу мәселелерімен айналысатын басқарма, сондай-ақ Бас штабтың баспасөз орталықтары мен баспасөз орталықтары мен баспасөз бөлімдері, ӘК түрлері мен дала әскерлерінің штабтары бар.

ҰҚМ құрылымында ғылыми-зерттеу кеңесі жұмыс істейді:

- хаттамалық бюро,
- моральдық тәрбие бөлім,
- қоғаммен байланыс және баспасөз басқармасы.

ҰҚМ ғылыми-зерттеу кеңесінің моральдық тәрбиелеу бөлімі моральдық-саяси тәрбиенің міндеттерін шешеді, Бас штаб басшылығымен, БЖБ БШ жауынгерлік дайындық және психологиялық соғыс басқармаларымен және БШ баспасөз-орталығының басшылығымен, сондай-ақ еліміздің жоғары оқу орындарының ғылыми-зерттеу мекемелерімен және педагогика, психология және әлеуметтану факультеттерімен өзара іс-қимылды ұйымдастырады. Сонымен қатар, оның құзыретіне әскери педагогтардың, психологтардың және әлеуметтанушылардың қатысуымен симпозиумдар мен конференциялар ұйымдастыру кіреді.

Бұқаралық ақпарат құралдары бірнеше жүз баспа және мерзімді басылымдардан, радиохабар және теледидар станцияларынан тұрады.

Жеке құрамның моральдық-психологиялық жай-күйі мен жауынгерлік рухының жоғары деңгейіне қол жеткізу мақсатында еліміздің Қарулы Күштерінің күнделікті тәжірибесінде моральдық-саяси тәрбие мен тәртіптік ықпал ету шараларын қамтитын даярлау мен оқытудың бірыңғай жүйесі қолданылады.

Командирлердің және штабтардың жеке құрамды моральдық-саяси тәрбиелеу жөніндегі жұмысы «Ішкі қызмет туралы» Заңның, басқа да заңнамалық актілер мен әскери жарғылардың негізінде ұйымдастырылады.

Осы Заңда қарулы күштердегі әскери дайындықпен қатар әскери қызметшілердің жоғары адамгершілік қасиеттері мен мықты рухын тәрбиелеуге, сондай-ақ олардың ұлттық сезімдерін нығайтуға ерекше назар аударылуы тиіс делінген.

Түркия Қарулы күштері қатардағы құрамының моральдық-саяси тәрбиесінің негізгі формасы взвод мен рота командирлерінің әр түрлі пәндер бойынша қол астындағылармен оқу сабақтарын жүргізуі болып табылады.

Жарғылар мен директива құжаттарының талаптарына сәйкес моральдық-саяси тәрбие шеңберінде оқу процесін ұйымдастыру үшін аптасына кемінде 4 сағат бөлінуі тиіс.

Кейбір новобранттарда бастапқы білімнің болмауына байланысты елдің ҚК-де арнайы курстар жұмыс істейді, онда жас толықтырулардың сауаттылығын, ел тарихын, заңнама негіздерін зерттейді.

Жеке құрамға әсер етудің тиімді тәсілдерінің бірі офицерлердің өзінің бағыныштыларымен жеке әңгімелесуі болып табылады.

Кіші офицерлік және унтер-офицерлік құрамның әскери қызметшілерін моральдық-саяси тәрбиелеу де маңызды факт болып табылады, олар үшін оқу процесі дәріс сабақтары мен семинарлар түрінде ұйымдастырылады.

Бұл сабақтарда осы санаттағы әскери қызметшілер моральдық-саяси тәрбиенің теориялық негіздері, оған әсер етудің әдістері мен тәсілдері бойынша білімдерін меңгереді.

Оқыту мен тәрбиелеу жүйесінің негізгі принципі жеке тәртіптілік, саналы және жауапкершілік, сондай-ақ офицерлердің кәсіпқойлық және білім деңгейі болып табылады.

Әскери бөлімшелерде қатаң тәртіп пен тәртіпті сақтау, сондай-ақ түрік армиясында жеке құрамның жоғары санасын тәрбиелеу мақсатында әрбір әскери қызметшінің өз іс-әрекеттері үшін ғана емес, қызметтестердің мінез-құлқына, олардың бірге қызмет өткеріп жатқандығына қарамастан, "жоғары жауапкершілік" принципты жүзеге асырылады.

Қандай да бір әскери қызметші теріс қылық жасаған жағдайда, оқиғаға кінәлі ғана емес, қатар болған немесе жолдастың ниеті туралы білген, бірақ оны осындай қадамнан ұстамаған немесе болған оқиға туралы тікелей бастыққа хабарламаған адам немесе адамдар тәртіптік жазаға және қоғамдық имандылыққа жатады.

Мұндай жағдайларда тәртіп бұзушымен қатар оның жолдастары, кіші командирлер, сондай-ақ жалпы барлық бөлімше жазалауға ұшырауы мүмкін.

Бұл жағдайда тәрбие функцияларын бөлімше командирі ғана емес, сонымен қатар бүкіл әскери ұжым атқарады.

4 сурет. Түрік әскерінің әскери қызметшілерін моральдық-саяси тәрбиелеу.

Түрік қоғамындағы күрделі ішкі саяси жағдай, саяси партиялардың қатаң күресі, Ислам фундаменталистердің белсенді қызметі әскери ортаға реакциялық идеялардың ену мүмкіндігін едәуір арттырады.

Осыған сәйкес, әскери қызметшілерді идеологиялық тәрбиелеу өзінің басымдылығын сақтайды.

Оның шеңберінде Қарулы Күштердің сарбаздары мен офицерлері мемлекеттік құрылыстың негізгі принциптерін, сондай-ақ Түркия Республикасының қауіпсіздік және стратегиялық мүдделері тұжырымдамасының ережелерін (ұлтшылдық, халықшылдық, республикалық) зерделейді.

Құқықтық тәрбие бойынша сабақтар жаңадан келгендерге арналған үш айлық дайындық курсы ішінде де, қызметтің негізгі кезеңі барысында да ұйымдастырылады.

Бағдарлама әскери қызметшілердің Конституцияның негізгі ережелерін, сондай-ақ Қарулы күштердің рөлі мен міндеттерін айқындайтын заңдарды және әскери қылмыстарға қатысты бөлігінде Қылмыстық кодексті зерделеуді көздейді.

Елімізде Республикалық басқару формасы мен Конституциялық құрылыстың мызғымастығына ерекше назар аударылады.

Бұл ретте Қарулы Күштер қазіргі құрылыстың кепілгері, түрік мемлекеттілігінің негізгі принциптерінің ұлттық мүдделерін қорғаушы ретінде айқындалады.

Түрік армиясындағы саяси дайындық әскери қызметшілердің елде және шетелдегі әлеуметтік-саяси процестерді бағалауда бірыңғай көзқарасты, сондай-ақ ықтимал қарсылас елдерінің және олардың Қарулы Күштерінің қызметі туралы түсініктерді қалыптастыру мақсатында жүргізіледі.

Саяси дайындықтың басты міндеттері:

- әскери қызметшілердің саяси мәселелер бойынша қажетті пікірлері мен көзқарастарын әзірлеу;

- әскери қызметшілердің елдің әскери-саяси басшылығына және ол қабылдаған шешімдерге оң көзқарасын қалыптастыру;

- әскери ортаға реакциялық идеялардың енуін болдырмау.

Моральдік-психологиялық тәрбиенің құрамдас бөлігі болып түрік әскери қызметшілерінің моральдық-этикалық тәрбиелеуі саналады.

Елдің әскери қолбасшылығы Қарулы Күштердің олардың алдына қойылған міндеттерді табысты орындауы көбінесе әскери ұжымдардың іс-қимылының үйлесімділігіне, сондай-ақ қолайлы микроклиматқа және жақсы өзара қарым-қатынастарға байланысты екенін мойындайды.

Моральдық-этикалық тәрбиені дұрыс ұйымдастыру кезінде бөлімдер мен бөлімшелерде өзара құрмет, сенім және салауатты бәсекелестік жағдайы құрылады.

Моральдық-этикалық тәрбиенің басты міндеті-әскери қызметшілердің мәдени деңгейін арттыру, қоғамдық ой-өрісін кеңейту және батыс мәдениетінің жекелеген элементтерін дамыту есебінен үйлесімді дамуы.

Психологиялық дайындықтың мақсаты әскери қызметшілердің елдің әскери-саяси басшылығының шешімдерін және командирлер мен бастықтардың бұйрықтарын сындарлы қабылдауын қалыптастыру, сондай-ақ олардың жауынгерлік жағдайда, оның ішінде қарсыластың психологиялық соғыс іс-шараларын өткізу жағдайында моральдық-ерік тұрақтылығын арттыру болып табылады.

Ол әскери қызметшілердің елдің мемлекеттік егемендігіне, аумақтық тұтастығына, ұлт бірлігіне, армия мен халық бірлігіне, еркін ойға, түрік әскери-саяси басшылығының бейбітсүйгіш іс-қимылдарына қатысты қатаң ұстанымдарды сіңіруі үшін жүргізіледі.

Жоғары кәсіби офицерлік кадрларды тәрбиелеу мақсатында Қарулы Күштер түрлері мен әскер тектері училищелерінде арнайы психологиялық орталықтар құрылған, олардың құзыретіне курсанттардың мінез-құлқын, олардың сипатын зерделеу, төтенше жағдайларда әрекет ету, шешім қабылдау стилі кіреді.

Түрік әскери қызметшілерінің моральдық-саяси тәрбиесінде бөлімдер мен бөлімшелердің командирлері жүргізген тарихи-патриоттық жұмысқа үлкен мән беріледі.

Ел тарихы бойынша теориялық сабақтармен қатар қатардағы және унтер-офицерлер үшін естелік орындар, мұражайлар, деректі фильмдерді көрсету және т. б. бойынша әртүрлі экскурсиялар ұйымдастырылады.

Батырлардың бейітіндегі митинг, фотокөрмелер сияқты жұмыс түрлері кеңінен қолданылады.

Әскери қызметшілердің Отанға, халыққа деген сүйіспеншілігін, сондай-ақ Түркияның Қарулы Күштеріне тиесілігі үшін мақтаныш сезімін дарыту ерекше орын алады.

Патриоттық жұмыстың құрамдас бөлігі әскери басшылықтың армияда ұлттық салт-дәстүрлерді сақтау жөніндегі қызметі болып табылады.

Ислам діншілдері джихад туралы (түрікше "газават"), яғни түрік әскері әскери қызметшілерінің негізгі діни тәрбиесі болып табылатын «сенім үшін қасиетті соғыс» ілімін уағыздайды. «Жаумен күресте өткізілген Джихадтың бір сағаты 60 жыл намазға қарағанда жақсырақ», - делінген түрік әскери қызметкерінің діни кітабында.

5 сурет. Түркия ҚК-де діни ықпал етудің негізгі міндеттері.

ҚК діни тәрбиені діни тәрбие жөніндегі офицерлер - әскери муллар жүргізеді.

Түркияда әскери діншілерді даярлаумен Жоғары Ислам институттары айналысады, түлекке алғашқы офицерлік атақ беріледі. Жыл сайын әскерлерге 50 жас әскери мулл келеді.

Сондай-ақ, діни тәрбие бойынша офицерлердің көмекшілерін дайындайтын арнайы унтер-офицерлік мектептер бар.

Құрылымдық әскери муллар әскери қызметшілерді моральдық тәрбиелеу жөніндегі органдарға кіреді және іс жүзінде әрбір ротада болады.

Әрбір әскери гарнизонда бір немесе бірнеше мешіт бар, әрбір бөлімде діни рәсімдер бөлмелері құрылады.

Ал, Түркияда 50 мыңға жуық мешіт және 80 мың мулл бар.

Діни ықпал етудің негізгі міндеттері:

- әскери қызметшілерге жауынгер үшін ең құрметті мәселе-Аллаға деген өлім;

- әскери қызметшілердің Түркияны қорғау әрбір мұсылманның қасиетті міндеті болып табылады деген сенімі.

Жеке құрамға діни әсер етудің негізгі формалары:

- ислам негіздері бойынша жоспарлы сабақтар;

- әскери қызметшілерді Құран оқу үйірмесіне тарту. (Осындай үйірмелердің белсенді мүшелеріне, запасқа шығару бойынша Құранды түсіндіру құқығына дипломдар беріледі);

– «Құдайға жарамды істерге қатысу-жауынгерлік дайындық бойынша сабақтар, қарауыл қызметін атқару, жауынгерлік техникаға қызмет көрсету;

- Осман империясы жеңістерінің жылдығын атап өту;

- жұптарға қатысу;

- тәртіп бұзушылықпен күрес, әңгіме тақырыптары: «құмар ойындар және мұсылмандарға тыйым салынған нәрселер», «ішімдіктің зияны" және т. б.

Түркияда 85-ке жуық әскери-діни брошюралар шығарылды, ай сайын «діни газет» шығарылады. Үш айда бір рет діни журнал шығарылады.

Түркия ҚК-нің діни тәрбие жөніндегі офицерлері, оның негізінде әскери қызметшілердің сенімге негізделген идеяларды қабылдауына есеп жатыр, бұл қисынды дәлелдерді немесе өмірлік тәжірибеге сілтеме жасау қажеттілігін жоққа шығарады, сенім үшін саналы өлім-жітім жасайды, әскери қызметшілердің қорқыныш сезімін басуға және өз міндеттерін адал орындауға көмектеседі.

Әскери қызметшілерді даярлаудың жетекші шетелдік жүйелерін зерттеу олардың тәрбиелеу кіші жүйелерін сипаттайтын бірқатар ерекшеліктерді анықтауға және жүйелендіруге мүмкіндік берді (кестені қараңыз. 1). Жүргізілген талдау барысында даярлаудың әрбір шетелдік жүйесі қазіргі заманғы әскери және қарулы жанжалдарда да, ХХІ ғасырдың екінші онжылдығында белгісіз болашақ жағдайында да өзінің кәсіби қызметінде табысқа жетуге қабілетті жан-жақты дамыған, әлеуметтік белсенді, шығармашыл тұрғыдан ойлайтын офицерлерді қалыптастыру мақсатында

жұмыс істейтін оқыту, тәрбиелеуші (әлеуметтік-мәдени) және қамтамасыз ететін құрамдастардың жиынтығын білдіреді.

1 кесте.

Ұсынылған елдердің әскери қызметшілерін тәрбиелеу жүйесінің негізгі сипаттамалары.

ГФР	Офицерлердің үздіксіз өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін, әскери мамандықтардың кең спектрі бойынша құзыреттілікті қалыптастыру; офицерлердің қазіргі заманғы қарулы қақтығыстар жағдайына тәжірибелік психологиялық бейімделуі; әлеуметтік- мәдени аспект
Франция	Қоғамдық пікірді есепке алу мен ақпараттандыруға негізделген айқын идеологиялық бағдарларды қалыптастыру; офицерлердің санасында Голльдің тезисі: «Франция әскері оның генінің дұрыс көрінісі болып табылады»; офицерлердің жалпы мәдени деңгейін арттыру; оларды даярлаудағы ұлтаралық ерекшеліктерді есепке алу
АҚШ	Әскери қызметшілерді САКҰҚК-де және қазіргі әлемде ұлттық басымдыққа және басымдыққа, елдің ҚК-нің бұзылмайтын қуатына тәрбиелеу; осы негізде американдық іс- қимыл салтын қалыптастыру
Ұлыбритания	Офицерлердің «қол астындағыларды күресуге мәжбүр ету» қабілетін, жоғары «моральдық-жауынгерлік рухты» қалыптастыру; қатаң тәртіптілік; әскери бөлімдердің тарихи дәстүрлеріне адалдық
Түркия	Әскери қызметшілердің елдің әскери-саяси басшылығының шешімдерін және командирлер мен бастықтардың бұйрықтарын мүлтіксіз орындауын қалыптастыру, сондай-ақ олардың жауынгерлік жағдайда моральдық-ерік тұрақтылығын арттыру.

Осылайша, жалпы САКҰелдері әскерлерінің жеке құрамымен тәрбие жұмысының жүйесі мынадай күшті тараптармен ерекшеленеді: командалық лауазымдарға тиімді кәсіби іріктеу; жеке құраммен тәрбие жұмысы субъектілерін үнемі жүзеге асырылуын қайта даярлау; тәрбиелік іс-шаралар мазмұнының айқын патриоттық бағыттылығы; әскери қызметшілердің моральдық-психологиялық жағдайына жоғары көңіл бөлу; жеке құрамды ынталандыру және ынталандыру құралдарын пайдалану.

САКҰ-ның жетекші елдері Қарулы Күштерінің әскери бөлімдері мен бөлімшелері соңғы буындағы компьютерлік техниканы, оның негізіндегі тренажер-имитаторларды, сондай-ақ әр түрлі оқыту, тәрбиелеу және бақылау бағдарламаларын қамтитын қазіргі заманғы оқу материалдық-техникалық базасы бар екенін ерекше атап өткен жөн. Ақпараттық-тәрбиелік іс-шараларды өткізу барысында тәрбиенің заманауи техникалық құралдары, тәрбие,

әлеуметтік және мәдени-бос уақыт жұмысының әртүрлі формалары мен әдістері белсенді қолданылады.

1.2. Әскери-педагогикалық процестің жүйесі ретінде

Әскери-педагогикалық білімді меңгеру және офицердің оқу-тәрбие қызметін жүзеге асыру үшін маңызды әдістемелік және тәжірибелік маңызы әскери-педагогикалық процесті жүйе ретінде қарау және іске асыру болып табылады.

1.2.1. Әскери-педагогикалық процестің мәні, мазмұны және міндеттері

1) әскери қызметшіні азамат және кәсіби жауынгер ретінде мақсатты қалыптастыру;

2) әскери қызметшілерді кез келген жағдайда тиімді тәжірибелік іс-қимылдарды қамтамасыз ететін әскери, әлеуметтік, техникалық, кәсіптік білім мен іс-әрекет сапалары жүйесімен қаруландыру;

3) әрбір әскери қызметшінің рухани күштерін, интеллектуалдық және физикалық қасиеттерін формалы дамытуды қамтамасыз ету;

4) жеке құрамның эмоционалдық ерік тұрақтылығын, әскери қызметтің қиындықтарын еңсеруге, қазіргі заманғы ұрыс жағдайында іс-қимыл жасауға психологиялық дайындығын пысықтау;

5) есептеулерді, бөлімшелер мен жалпы бөлімдерді жауынгерлік үйлестіруді жүзеге асыру, әскери ұжымдарда жарғылық тәртіпті ұстау, әскери қызметшілердің бір-біріне сенім қатынастарын қалыптастыру, өзара көмек көрсету, әскери серіктестік пен достық қарым-қатынастарын қалыптастыру.

Әскери-педагогикалық процестің мазмұндық құрылымын оның құрамдас бөліктері (функциялары) көрсетеді: тәрбиелеу, оқыту, дамыту, психологиялық дайындық, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі дамыту.

Ұйымдастырудың әскери-педагогикалық процесі:

• әр түрлі дайындық түрлері-ең алдымен оқу сабақтары барысында жүзеге асырылатын жауынгерлік, мемлекеттік құқықтық және т. б.;

• қызметтік-жауынгерлік, қоғамдық және басқа да қызметтің педагогикалық аспектілері;

• тәрбие, мәдени-демалыс және спорттық-бұқаралық жұмыс.

Әскери-педагогикалық процестің міндеттері оның субъектілері мен объектілерінің өзара байланысты және өзара шарттас қызметін анықтайды.

Әскери-педагогикалық процестің субъектілері командирлер, штабтар, тәрбие құрылымдарының офицерлері, белсенділер, әскери есептоптардың жетекші мамандары, келісімшарт бойынша әскери қызметшілер, сержанттар, әскери қоғамдық ұйымдар болып табылады.

Әскери-педагогикалық процесті ұйымдастыруда шешуші рөл бөлімше (бөлім) командиріне тиесілі. Жеке құрамның тікелей бастығы бола отырып, ол

оның өмірі мен қызметінің барлық жақтарына және тиісінше әскери-педагогикалық процестің жай-күйі мен сапасына жауап береді.

Әскери-педагогикалық процестің объектілері (дәстүрлі түсінікте) барлық әскери қызметшілер мен әскери ұжымдар болады. Субъект-субъектілік көзқарас тұрғысынан бөлімшенің, бөлімнің барлық әскери қызметшілері – бұл субъектілер, әскери-педагогикалық процестің белсенді қатысушылары екенін атап өткен жөн.

Әскери қызмет жағдайында әскери ұжым сияқты педагогикалық әсер ету объектісі ерекше маңызға ие болады. Осыған байланысты командирлер (бастықтар) әрбір нақты ұжымның психологиясының ерекшеліктерін зерделеп, оның күш-жігерін әскери-педагогикалық процестің міндеттерін шешуге бағыттауы қажет.

1.2.2. Әскери-педагогикалық процестің жүйесі ретіндегі ерекшеліктері

Әскери-педагогикалық процестің ерекше жүйе ретінде өз ерекшеліктері бар. Оларды қарастырайық.

Біріншісі – әскери еңбек, әскери шеберлікті игеру – әрбір әскери қызметшінің міндеті. Ол қолданыстағы заңнамада заңды түрде бекітілген, оған сәйкес әскери қызметші өзінің жауынгерлік еңбегінің сапасы үшін заңды жауап береді. Әскери мамандықты меңгеруге, өз міндеттеріне адал қарамау Отанды қорғау жөніндегі борышты орындаудан жалтару ретінде саралануы мүмкін.

Екінші ерекшелік әскери-педагогикалық процесс әскери қызметшілердің қызметтік іс-әрекетімен үздіксіз бірлікте жүзеге асырылады және тәжірибелік сипатқа ие. Әскери қызметшілер алатын білім, дағды мен шеберлік жүйесі - оның қызметтік әрекетінің негізі. Олар қызметтік және оқу-жауынгерлік міндеттерді орындау кезінде бірден қолданылады. Бұл, бір жағынан білімнің, дағдылар мен шеберліктің жоғары беріктігін талап етеді, ал екінші жағынан – оларды тез бекітуге және пайдалануға тұрақты дайындықта ұстауға мүмкіндік береді.

Келесі ерекшелік әскери-педагогикалық процесс тұрақты жауынгерлік дайындық жағдайында ұйымдастырылады және оны қамтамасыз етуге бағытталған. Тәрбие, оқыту, психологиялық дайындық бөлімшелер мен бөлімдердің жауынгерлік дайындығы төмендемейтіндей жүзеге асырылады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы әскер жағдайында тәрбиелеу мен оқыту оқу-жауынгерлік міндеттерді тікелей орындау барысында жиі ұйымдастырылады, оларды табысты шешу көбінесе жауынгерлік дайындық жағдайына байланысты болады. Басқаша айтқанда, әскери-педагогикалық процестің сапасы мен тиімділігінің және жауынгерлік дайындық жағдайының тығыз байланысы объективті түрі.

Төртінші ерекшелік әскери-педагогикалық процестің әскери техника және қару-жарақпен жоғары қанығуымен сипатталады. Жеке құрамның жауынгерлік техниканы білуі, дағдыларын және оны қолданудың жоғары деңгейі қазіргі заманғы ұрыстағы жеңістің кепілі болып табылады.

Әскери-педагогикалық процестің бесінші ерекшелігі ретінде оның ерекше шиеленісін атап өту қажет. Бұл бір жағынан қызмет ету мерзімінің қысқаруына, екінші жағынан – әскери қызметшілерге қызметтік міндеттерін табысты орындау үшін қажетті білім, дағды көлемінің артуына байланысты. Әскери істің даму процесі кәсіби қызметі ерекше күрделі жағдайлардағы жұмыспен байланысты әскери қызметшілердің саны ұлғаюын куәландырады. Демек, физикалық және психикалық жүктемелер айтарлықтай артады, әскери-педагогикалық процестің шиеленісуі күшеюде.

Алтыншы ерекшелік оқыту мен тәрбиелеу процесінің ұжымдық сипатына байланысты. Онда әр маманды жеке-жеке дайындау міндеттері ғана емес, сонымен қатар бөлімшелер мен бөлімдер бірыңғай әскери организм ретінде құрылады. Қазіргі замандағы ұрыста жеңіске жету, күнделікті қызмет міндеттерін сапалы шешу әскери қызметшілердің нақты өзара іс-қимылы, олардың үйлесімдігі, жұмыс істеуі кезінде ғана мүмкін болады.

Әскери-педагогикалық процестің жетінші ерекшелігі-оның көпсатылығы. Тәрбие мен оқыту субъектілеріне тек түрлі мамандықтағы әскери қызметшілермен ғана емес, сонымен қатар олардың тәрбиелілігі, кәсіби дайындығы әртүрлі деңгейдегі әскери қызметшілермен де іс жүргізуге тура келеді. Сонымен бірге әскери – педагогикалық процес барысында толыққанды, ұйымшыл әскери ұжым құру, әскери қызметшілердің өзара түсіністігі мен өзара алмасуын қамтамасыз ету міндеттері шешіледі. Әскери-педагогикалық процестің үздіксіздігін қамтамасыз ету, запасқа шығарылатын адамдарды алдын-ала ауыстыруға ерекше мән беріледі. Сонымен қатар, әскери қызметшілердің қызметі әртүрлі жағдайда түрлі жағдайлар туындағанда жиі өзгеріп отырады. Бұл әр түрлі жағдайлар мен жағдайларда іс-қимыл жасауға психологиялық дайындықты қалыптастыруды талап етеді.

Әскери-педагогикалық процестің маңызды ерекшелігі әскери қызметшілер – бұл негізінен ересек адамдар, өз көзқарастары, нанымдары, жеке басының ерекшеліктері, даму деңгейі, оқуы мен тәрбиелілігі, күшті және әлсіз жақтары бар.

Әскери-педагогикалық процестің өзіндік ерекшелігі-қызмет етудің ерекше циклілігі. Негізгі цикл оқытудың екі кезеңінен – қысқы және жазғы (әскерлерде) немесе екі семестрден (әскери-оқу орындарында) тұратын оқу жылын қамтиды. Әскери – педагогикалық процестің құрылымында сондай-ақ айлық, апталық және тәуліктік циклдер бар, олардың шеңберінде жеке әскери-педагогикалық міндеттер шешіледі. Әрбір циклдың соңында әрбір әскери қызметшінің де, тұтастай алғанда бөлімшенің де қызметінің қорытындылары шығарылады.

Әскери-педагогикалық процестің осындай негізгі, жалпы ерекшеліктерін оларды ұйымдастыру және жүзеге асыру кезінде ескеру қажет.

1.2.3. Әскери-педагогикалық процесті жетілдіру бағыттары

Бұл қызмет өте кең және әртүрлі. Оның негізгі бағыттарын қарастырайық.

1. Дәстүрлі және инновациялық тәсілдерді, оқыту, тәрбиелеу, дайындау және жаңа техникалық құралдарды енгізу технологияларын үйлестіру негізінде әскери-педагогикалық процесті қарқындату. Қарқындылыққа оқу-тәрбие міндеттерін нақты қою, жауынгерлік дайындықты тиімді жоспарлау, оқу материалын мұқият іріктеу, оқу және қызмет уақытын тиімді пайдалану, оқыту мен тәрбиелеудің қазіргі заманғы әдістерін қолдану, жұмыста нақтылық пен жоғары ұйымшылдықты қамтамасыз ету, ғылыми-техникалық процестің жетістіктерін үнемі іздеу және енгізу арқылы қол жеткізіледі.

2. Әскери-педагогикалық процесті оңтайландыру, яғни қазіргі уақытта әскери қызметшілердің уақыты мен күш-жігерінің ұтымды шығындары кезінде оқу-тәрбие қызметінің барынша мүмкін болатын тиімділігін қамтамасыз етіп оқу, тәрбиелеу, даярлау және ұйымдастыру формаларын, әдістерін, тәсілдерін, құралдарын осылау таңдау.

3. Әскери-педагогикалық процесті ізгілендіру: әскери қызметшілер арасындағы барлық қатынастарды "қиянат жасау"; әрбір жауынгерді жоғары қоғамдық мойындау, оның әлеуметтік қорғалуының, даралық көрінісінің кепілдігі; әскери қызметшінің ішкі әлеміне назар аудару, оның материалдық қажеттіліктері мен рухани мүдделерін қанағаттандыру. Егер бөлімшеде заңдар, әскери жарғылардың талаптары қатаң сақталса, тәрбиелеу принциптері дәйекті түрде іске асырылса, ізгілендіру мүмкін болады.

4. Әскери-педагогикалық процесті демократияландыру: әскери қызметшілердің белсенділігін, шығармашылығын, бастамаларын көрсету үшін қолайлы жағдайлар жасау; әскери қызметшілерді нақты оқу-тәрбие іс-шараларын жоспарлауға және өткізуге, қызмет өткерумен байланысты мәселелерді, тұрмыс пен бос уақыттың әртүрлі проблемаларын шешуге тарту.

Әскери-педагогикалық процесті ұйымдастыру, оны жетілдіру барысында офицерлерде, әсіресе жастарда әдістемелік және тәжірибелік жоспардың бірқатар қиындықтары туындауы мүмкін. Сондықтан, оларды типтік тұрғыда қарастыру орынды болады.

Лауазымда қалыптасу қиындықтары. Олар: лауазымға жоспарлы, ұйымшылдықпен кіруді қамтамасыз етуде; қызметтік міндеттерін сапалы орындауда; жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру және отбасылық-тұрмыстық орналастыру қажеттігінде; жаңа әлеуметтік ортаға бейімделуде, жаңа ұжымда дұрыс мінез-құлық стилін қалыптастыруда; бағыныштылардың басшы, ұйымдастырушы, мұғалім және тәрбиешінің функцияларын тәжірибелік орындауда; бағыныштылармен өзара қарым-қатынаста психологиялық кедергілерді жеңуде; әскери ұжымда шынайы беделге қол жеткізуде көрініс табады.

Әскери-педагогикалық процесс объектісінің ерекшеліктерімен байланысты қиындықтар. Оларға мыналар жатады: қарамағындағылардың жасы бойынша бірдей (жиі және үлкен) жеке және топтық психологиялық қасиеттерінің көптүрлілігін оқыту мен тәрбиелеуде зерделеу мен есепке алу қажеттілігі; қызметтік міндеттерін орындауға теріс қатысы бар мінезі мен мінез-құлқында ауытқушылығы бар қарамағындағылармен өзара іс-қимылды ұйымдастыру;

офицерлердің, сержанттар мен сарбаздардың адамгершілік, әскери-кәсіптік және әсіресе психологиялық-педагогикалық даярлығының жеткіліксіздігі; әскери-техникалық; әскери ұжымның психологиясын зерттеу және оны біріктіру жолдарын таңдау қажеттілігі.

Шешілетін міндеттердің күрделілігіне және оқу-тәрбие жұмысының тәжірибесіне байланысты қиындықтар әрдайым жеткілікті емес. Оларға мыналарды жатқызуға болады: жауынгерлік дайындыққа, бөлімшені басқарудағы әскери тәртіпке қойылатын талаптарды іске асыру қажеттілігі және осы саладағы білімнің, дағдылар мен іскерліктің жеткіліксіздігі; жеке құраммен жұмыс тәжірибесінде психологиялық-педагогикалық білімді қолдану қажеттілігі және осындай білімді пайдаланудың нақты тәжірибесінің болмауы; оқу-тәрбие жұмысын басқа функционалдық міндеттерді, басқа да күнделікті міндеттерді орындаумен ұштастыру қажеттілігі; бағыныштыларды тәрбиелеу мен оқытуды ұйымдастыруда негізгі проблемаларды шешуге назар аудару қажеттілігі және өз қызметін дұрыс жоспарлау және ұйымдастыру біліктерінің болмауы; бағыныштыларға әсер етудің неғұрлым тиімді шараларын, құралдарын және тәсілдерін таңдау қажеттілігі және әскери-педагогикалық қызметтің жеткіліксіз тәжірибесі.

Аталған қиындықтардың мәнін білу, оларды жеңуге дайындықты қалыптастыру офицердің әскери-педагогикалық процестің толыққанды субъектісі ретінде қалыптасуының маңызды шарты болып табылады.

Жалпы әскери-педагогикалық процесті жетілдіруде командирге, офицерлік құрамға, кәсіби шеберлікке, адамгершілікке, жалпы және педагогикалық мәдениетке тікелей тәуелді қарамағындағы қызметкерлерді оқыту, дамыту және психологиялық даярлау тиімділігі бар шешуші рөлге ие екенін атап өту қажет.

1.2.4. Әскери-педагогикалық процестің негізгі кезеңдері

Тұтас әскери-педагогикалық процесс циклдік сипатқа ие және осы процестің міндеттерін шешу жүйелілігін білдіретін бірнеше кезеңге бөлінуі мүмкін.

Әскери-педагогикалық процестің негізгі кезеңдері:

1) дайындық – әскери-педагогикалық процесті ұйымдастыру (мақсатты болжау; диагностика; болжау; жобалау; жоспарлау);

2) негізгі – әскери-педагогикалық процесті жүзеге асыру (педагогикалық өзара іс-қимыл; кері байланыс; диагностика, бақылау, қызметті реттеу және түзету);

3) қорытынды – әскери-педагогикалық процестің нәтижелерін талдау (пайда болған ауытқуларды анықтау; мақсаттарға, нәтижелер мен қателерге қол жеткізу дәрежесін белгілеу; жетістіктер мен ауытқулардың себептерін талдау; оқытуды, тәрбиелеуді, даярлауды жетілдіру жөніндегі шараларды айқындау).

Бірінші, дайындық кезеңінде әскери-педагогикалық процесті белгіленген бағытта және белгіленген параметрлермен жүзеге асыру үшін қажетті жағдайлар жасалады. Бұл ретте келесі міндеттер шешіледі:

- 1) мақсат қою;
- 2) диагностика;
- 3) процесс нәтижелерін болжау;
- 4) педагогикалық процесті жобалау және жоспарлау.

Мақсатқа бағыттаудың мәні (мақсаттарды негіздеу және қою) әскерлерді даярлаудың жалпы педагогикалық мақсатын әскери-педагогикалық процестің берілген бөлігінде және нақты жағдайларда қол жеткізілетін бөлімді, бөлімшені, әскери қызметшіні даярлаудың нақты педагогикалық міндеттеріне айналдыру болып табылады. Әскери-педагогикалық процесте бір мезгілде немесе дәйекті түрде әр түрлі педагогикалық міндеттер ұғынылуы тиіс:

- әскери қызметшілерді даярлау, оқыту және тәрбиелеудің жалпы педагогикалық міндеті;
- кезеңдік педагогикалық міндет (процестің нақты кезеңіне байланысты);
- үнемі пайда болатын жағдайлық (жеке) педагогикалық есептер.

Педагогикалық міндетті ұғыну-бұл оны нәтижелі шешудің міндетті шарты. Ол оның бастапқы деректерін талдауды және диагноз қоюды алдын- ала анықтайды.

Нақты педагогикалық жағдайдың бастапқы деректерін талдау әскери-педагогикалық процесте көптеген фактілерді есепке алумен тығыз байланысты. Мұның бәрі педагогикалық диагноз қою үшін негіз болып табылады.

Педагогикалық диагностика (грек тілінен. *diagnōstikos* – тану қабілеті) - бұл педагогикалық процеске қатысушылардың жеке және топтық ерекшеліктерін тану; педагогикалық процестің және (немесе) оның жеке компоненттерінің жағдайын, сондай-ақ ол жүзеге асырылатын жағдайлар мен жағдайларды бағалау.

Педагогикалық диагностика бұл жағдайда Ұлттық ұланның бөлімдеріндегі, бөлімшелеріндегі әскери-педагогикалық процеске қатысушылардың оқытылуын, тәрбиелілігін, жеке және топтық ерекшеліктерін және оның компоненттерін тану және есепке алу бойынша танымдық-түрлендіретін қызметті білдіреді, бұл процестің тиімділігін қамтамасыз етуге, педагогикалық мақсаттарға қол жеткізуге, әскери қызметшілердің жеке және кәсіби дамуына, мақсаты бойынша міндеттерді табысты шешуге бағытталған.

Әскери-педагогикалық процесс құрылымындағы педагогикалық диагностиканың мақсатты негізін олардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін есепке алу негізінде әскери қызметшілердің кәсібилігі мен жеке дамуын құрайды.

Педагогикалық диагностиканың басты міндеттері – әскери-педагогикалық процестің барлық кезеңдерінде әскери қызметшілердің жеке және топтық психологиялық ерекшеліктерін, жеке және кәсіби дамуын тану, талдау және бағалау.

Әскери дайындық, оқыту, тәрбиелеу, психологиялық дайындық іс-шаралары кешенінде әскери-педагогикалық процестің барлық субъектілерінің күш-жігерін біріктіру және үйлестіру педагогикалық диагностика нәтижелерін өткізу мен пайдаланудың жүйе құраушы факторы болып табылады.

Педагогикалық диагностика іс-шаралары жеке құрамның әскери-кәсіби дайындығының бағытына, сондай-ақ жалпы білім беруді дамытудың қазіргі заманғы процестеріне сәйкес келуі тиіс.

Диагностиканы кейін әскери-педагогикалық процестің барысы мен нәтижелерін болжау қажет. Болжаудың мәні (префиксі басып озуды көрсетеді) алдын-ала, процесс басталғанға дейін оның нақты жағдайларда ықтимал нәтижелілігін бағалау керек. Іс жүзінде болжау педагогикалық мақсатқа негізделген.

Педагогикалық болжау әдетте процесс объектісі: топ, оқушы, ұжым, білім, қарым-қатынас, мінез-құлық және т. б. туралы озық ақпарат алу процесі ретінде анықталады.

Болжамдау әдістері әртүрлі: модельдеу; гипотезаны ұсыну; ақыл-ой эксперименті және т. б.

Педагогпен білікті жүргізілген болжамдау және мақсатты болжау білім беру процесін педагогикалық жобалау базасын құрайды.

Дайындық кезеңі диагностика және болжау нәтижелері негізінде түпкілікті пысықтаудан кейін жоспарда іске асырылатын процесті ұйымдастыру жобасымен аяқталады. Жоспар әрдайым процестің нақты құрамдас бөліктеріне «байланған». Әскери-педагогикалық тәжірибеде әр түрлі жоспарлар қолданылады:

- жауынгерлік дайындық жоспары;
- тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыстың бірыңғай жоспары;
- жеке сабақты өткізу жоспары және т. б.

Әскери-педагогикалық процесті жүзеге асырудың негізгі кезеңін өзара байланысты маңызды элементтерді қамтитын салыстырмалы дербес процесс ретінде қарастыруға болады. Олардың арасында:

- алдағы қызметтің мақсаттары мен міндеттерін қою және түсіндіру;
- әскери-педагогикалық процеске қатысушылардың өзара іс-қимылы;
- әскери қызметшілерді оқыту, тәрбиелеудің белгіленген әдістерін, формалары мен құралдарын пайдалану;
- қолайлы жағдай жасау;
- әр түрлі шараларды жүзеге асыру педагогикалық, оқу-танымдық, әскери-кәсіби қызметті жандандыру, дағдыландыру және ынталандыру;
- әскери-педагогикалық процестің әскерлердің тіршілік әрекетінің басқа процестерімен байланысын қамтамасыз ету.

Процестің тиімділігі бұл элементтердің өзара қаншалықты мақсатқа сай болуына, олардың бағыттылығы мен жалпы мақсатты іс жүзінде іске асыру бір-біріне қайшы келмейтініне байланысты. Мысалы, педагогикалық өзара іс-қимыл барысында ынталандыру рөлін атқаруға арналған жедел бақылау (диагностика, процестің күшті және әлсіз жақтарын анықтау) жүзеге асырылады. Бұл кезеңде кері байланыс – әскери-педагогикалық процесті сапалы басқарудың негізі маңызды.

Әскери-педагогикалық процесс циклі қол жеткізілген нәтижелерді талдау кезеңімен аяқталады. Әскери педагог оған қол жетімді бақылау әдістері,

орындалған жұмыстарды талдау, әңгімелесу, сұрау және т. б. көмегімен қойылған міндеттерді шешу дәрежесін зерттейді. Бұл ретте кейбір күтпеген жағдайларға байланысты туындауы мүмкін нәтижелер мен мақсаттардың толық сәйкес келмеуінің себептерін анықтау аса маңызды.

Жалпы алғанда, әскери-педагогикалық процесс кезеңдерінің жалпы сипаттамасымен қарастырылған ескере отырып, әрбір нақты кезеңнің ерекшелігін назарға ала отырып, оларды іске асыруға келу керек.

Осылайша, **әскери-педагогикалық процесс** – бұлөзара байланысты құрылымдық және функционалдық компоненттер жүйесі, оның негізгі мақсаты әскери қызметшілер мен әскери ұжымдарды бейбіт және соғыс уақытында оқу-жауынгерлік міндеттерді орындауға жан-жақты даярлаудан тұрады.

Жалпы жүйе ретінде әскери-педагогикалық процестің жұмыс істеу нәтижесі:

- әскери қызметшілердің білімі, дағдылары мен іскерліктері, олардың жоғары әскери-кәсіби, моральдық-психологиялық, физикалық қасиеттері;
- бөлімшенің жауынгерлік дайындығы, әскери ұжымдардың бірігуі, ондағы салауатты адамгершілік-психологиялық ахуал.

Өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Әскери педагогика дегеніміз не?
2. Әскери педагогиканың объектісі және пәні қандай?
3. Әскери педагогиканың міндеттері туралы айтып беріңізші.
4. Офицер қандай педагогикалық функцияларды орындайды?
- 5.САКҰ елдері әскері жеке құрамының моральдық-психологиялық дайындығы жүйесінің негізгі ерекшеліктерін ашыңыз.
6. САКҰ елдері әскерлері жеке құрамының МПЖ негізгі бағыттарын атаңыз.
7. Шет елдер әскерлері жеке құрамының МПЖ міндеттері қандай?
8. Эссе: «САКҰ елдері әскерлерінің жеке құрамымен жұмыс істеу жүйесінің күшті және әлсіз жақтары».
9. Шет мемлекеттер әскерлерінің әскери қызметшілерін тәрбиелеудің негізгі бағыттары, олардың сипаттамасы.
10. САКҰ елдеріндегі әскерлердің әскери қызметшілерінің діни тәрбиесінің ерекшеліктері.
- 11.САКҰ- ның жетекші елдерінің әскерлерінде әскери қызметшілерді тәрбиелеудің қандай ерекшеліктері бар?
12. САКҰ елдері әскерлерінің әскери қызметшілерін тәрбиелеу әдістерінің жүйесін баяндаңыз.
- 13.САКҰ елдері әскерлерінің жеке құрамының тәрбие жұмысы мен МПЖ негізгі түрлеріне сипаттама беріңіз.
14. Әскери-педагогикалық процесс дегеніміз не және оның басты мақсаты неде?
15. Әскери-педагогикалық процестің құрылымдық компоненттерін атаңыз.
16. Әскери-педагогикалық процестің негізгі міндеттері қандай?

17. Әскери-педагогикалық процестің субъектілері мен объектілері ретінде кім қатысады?

18. Әскери-педагогикалық процестің жетілдіру бағыттарының негізгі мазмұны қандай?

19. Әскери-педагогикалық процестің кезеңдерін және осы кезеңдердің элементтерін атаңыз және сипаттаңыз.

2-Тарау

ӘСКЕРИ ДИДАКТИКА

(ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІ ОҚЫТУ ТЕОРИЯСЫ)

- 2.1. Әскери дидактиканың объектісі, пәніжәне міндеттері.
 - 2.1.1. Әскери бөлімнің дидактикалық жүйесінің сипаттамасы.
 - 2.1.2. Әскери қызметшілерді оқытудың заңдылығы.
 - 2.1.3. Әскери қызметшілерді оқытудың принциптері.
- 2.2. Әскери қызметшілерді оқытудың әдістемелік жүйесі (оқытудың әдістері мен формалары және сабақ түрлері).
 - 2.2.1. Әскери қызметшілерді оқытудың әдістері.
 - 2.2.2. Әскери қызметшілерді оқытудың формалары.
 - 2.2.3. Сабақтардың түрлері.
 - 2.2.4. Жауынгерлік дайындық пәні бойынша сабаққа дайындалу және өткізу.

Дидактика – оқытудың мазмұнын, әдістерін және ұйымдастыру формаларын зерттейтін оқыту теориясы. Өзінің дәріс курсы «Дидактикадан қысқаша есеп немесе Ратихияның оқыту өнері» деп атаған неміс педагогі В.Ратке (1571-1635) «дидактика» терминін ғылыми айналымға енгізіп, тарихи тұрғыдан қарастырды. 1657 жылы Амстердамда өзінің «Ұлы дидактика» деген әйгілі еңбегін жариялаған чехтың ұлы педагогі Ян Амос Коменский (1592-1670) «дидактика» терминін кең қолданысқа енгізді. Я.А.Коменский дидактиканы «Барлығын бәріне үйретудің жалпыға ортақ өнері» деп анықтаған.

2.1. Әскери дидактиканың объектісі, пәні және міндеттері.

Дидактика (грек. didaktikos – үйретуші, оқытуға қатысы бар) – оқыту процесі мен құрылымын зерттейтін педагогиканың бір саласы болып келетін оқыту мен білім берудің теориясы.

Дидактика – педагогика ғылымының бір бөлімі. Педагогика мен дидактика тұстас пен бөлшектің қатынасына құрылған. «Дидактика» сөзі гректің «үйрету» деген мағына беретін «дидаско» сөзінен шыққан. Дидактика формасы оқыту мен оқудың біртұтас процесі болып келетін оқыту процесі болып табылады. Дидактика тәлім алушының тәрбиесін оқыту процесінің ажырамас бірлігі ретінде қарастырады.

Әскери бөлімнің дидактикалық жүйесі **әскери дидактиканың формасы** болып табылады.

Әскери дидактиканың пәні ретінде оқу процесінің мәнi мен мазмұны; оқу процесінің заңдылығы; әскери қызметшілерді оқытудың принциптері, оқытудың әдістері мен тәсілдері; оқытуды ұйымдастыру формалары мен құралдары; оқу процесінің тиімділігін арттыратын шарттар болып табылады.

Әскери дидактиканың міндеттері болып табылады:

- Әскери білім берудің әрбір әскери бөлімшесіндегі, әрі білім беру сатысындағы мазмұны мен спецификасы.

- Дидактикалық процестің құрылымдық компоненттерін сипаттап түсіндіру.

- Оқыту процесінің теориялық модельдерін құрастыру және оларды іс жүзінде тексеру.

- Оқыту процесінің ілгері дамыған ұйымдастырылуын, жаңа оқыту жүйелері мен жаңа оқыту технологияларын жасау.

Әскери дидактика «Нені үйрету керек?» және «Қалай үйрету керек?» деген екі негізгі сұраққа жауап береді.

Бұл сұрақтар оқытудың мазмұнына, принциптеріне, тәсілдеріне, ұйымдастыру формалары мен оқу құралдарына, оқытушы-әскери қызметшілер игеруі тиіс әскери-кәсіптік құзырлығына, технологияларға, оқу жоспарлары мен оқыту жоспарына қатысты болады.

Оқыту барысында әскери қызметшілер ғылыми білім жүйесін, тәжірибелік біліктілік пен тапсырылған қару мен әскери құралдар, оларды қолдану тақикасының кәсіби машықтарын иегереді.

Дидактика кез-келген пәннің өзіндік ерекшеліктерін қарастырады жеке әдістермен тығыз байланысты. Жеке әдістер дидактикаға қарағанда нақтылығымен ерекшеленеді. Сонымен, дидактика әр-түрлі сабақтардағы оқыту жұмыстарын ұйымдастырудың жалпы сұрақтарын қарастырады. Ал нақты оқу пәні оқыту дидактикасы ұйымының спецификасымен тактика, атыс бойынша, техникалық және арнайы дайындық сабақтарының өтуін зерттейді.

Дидактика бақылауды барлық пәндерде қолданылатын көрнекі оқу тәсілі сияқты қарастырады. Тыңшылық дайындықты оқыту тәсілінде бұл тәсіл топографиялық, географиялық, метеорологиялық, табиғи, мезгілдік, табиғи, күндізгі, түнгі және т.б. спецификалық ерекшеліктерін анықтаумен нақтыланады.

Түрлі пәндерді оқыту тәсілдерінің жалпы дидактикадан бөлек көптеген жеке түрлері бар (мысалы, инженер дайындығын оқыту тәсілі - олар нақты бір пәнді оқыту ерекшеліктерін зерттейді).

Дидактика – жеке әдістердің негізі. Өз кезегінде ол нақты оқу пәнін оқыту тәжірибесіне сүйеніп, оның мағлұматтарымен байды.

Дидактика оқыту принциптерін, меңгеру заңдылықтарын, машықтар мен дағдыларды, білім берудің құрылымы мен көлемін анықтайды, тәсілдерін, әдістерін, білім беру түрі мен құралдарын және оның курсанттарға деген тәрбиелік әсерін қарастырады.

Дидактика оқыту принциптерін ашып, білімді машықтарды, біліктілікті меңгерудің заңдылықтарын, оқыту мазмұнының көлемі мен құрылысын анықтайтын оқыту формасы.

Әскери қызметшілерді оқыту және әскери ұжымды дайындау процесінің әскери дидактика қарастыратын өз заңдылықтары мен ерекшеліктері бар.

Бұл бөлімде ол болмысын, мазмұнын, ерекшеліктерін, міндеттерін, заңдылықтарын, принциптерін, тәсілдерін және білім беру формаларын ашатын әскери педагогиканың бөлігі ретінде қарастырылады,

1. Әскери қызметшілерді оқытудың жалпы сипаты

Теория мен тәжірибе Ұлттық ұланның өмірі мен қызметінде, әскери қызметшілерді оқытудағы зерттеу мен заңдылықтарының орындалуында, офицерлік кадрларды дайындауда маңызды роль атқарады.

1.1. Әскери қызметшілерді оқыту процесінің болмысы, міндеттері, қызметтері, ерекшеліктері мен екіжақты көрінісі

Әскери қызметшілерді оқыту өз болмысына қарай мемлекеттің әскери қауіпсіздігін тиімді қамтамасыз ете алатын әскери мамандарды, бөлімшелерді және бөлімдерді дайындау Мемлекет үшін қажет екенін жанама көрсететінәлеуметтік педагогикалық процес.

Әскери қызметшілерді оқыту процесі педагогикалық тұрғыдан оқытушының (командир, бастық, оқытушы, тәрбиеші, нұсқаушы) оқушылардың (әскери қызметшілер, бағыныстылардың) білімі, машықтары, шеберлігі, сонымен қатар жеке тұлғаның ортақ мақсаты, ұйымдасқан, жүйелі түрде іске асатын, өзара байланысқан және өзара тәуелді.

Әскери қызметшілерді педагогикалық тұрғыдан оқыту процесі білім алушылардың (әскери қызметшілердің, қоластыдағылардың) білімін, дағдысын, іскерлігін, машықтарын, сондай-ақ қолданыстағы талаптарға сәйкес әскери-кәсіптік міндеттерді табысты орындау үшін қажетті жеке басының қасиеттерін қалыптастыру және дамыту бойынша білім алушының (командирдің, бастықтың, оқытушының, тәрбиешінің, нұсқаушының) бірлескен мақсатты, ұйымдастырылған, жүйелі түрде жүзеге асырылатын, өзара байланысты және өзара шарттасқан қызметін білдіреді. Ол тек жауынгерлік және қоғамдық-мемлекеттік дайындықты (оқу қызметін) ғана емес, сондай-ақ барлық қызметтік тәжірибені де қамтиды.

Әскери қызметшілерді оқыту және әскери ұжымдарды даярлау процесін зерттей отырып, әскери дидактика мынадай міндеттерді шешеді:

- әскери қызметшілерді оқытудың теориясы мен тәжірибесін дамытудың негізгі белгілері мен процестерін анықтайтын байланыстар, қатынастар, заңдылықтар жиынтығын анықтайды;

- әскери қызметшілерді оқытудың мазмұнын, технологияларын, формалары мен әдістерін анықтайды;

- қолда бар оқу құралдарының тиімділігін бағалайды және перспективалы оқыту құралдарына қойылатын талаптарды қалыптастырады .

Осы және басқа да міндеттерді шешу оқыту процесін теориялық үлгілеу үшін негіз құрады, оның нәтижесі бөлімшелер мен бөлімдердің жеке құрамын оқытудың қазіргі бар және жаңа әдістемелік жүйелерін жетілдіруді және құруды құрайды.

Әскери дидактика әскери қызметшілерді оқытуды бір жағынан ерекше педагогикалық процесс ретінде қарастырады, оның басты міндеті бөлімдердің жоғары тұрақты жауынгерлік дайындығын қамтамасыз ету, олардың халық алдындағы өзінің конституциялық борышын орындау қабілеті – кез келген

агрессордың қол сұғушылығынан Отан қорғау болып табылады. Екінші жағынан, әскери қызметшілерді оқыту күрделі әлеуметтік және педагогикалық процесс ретінде түсіндіріледі. **Оның негізгі функциялары:**

1) білім беру (әскери қызметшіні біліммен, дағдылармен, іскерлікпен қаруландыру; қоршаған орта туралы, зерделенетін пәндер мен пәндер туралы дұрыс түсініктер мен түсініктерді қалыптастыру; белгілі бір дүниетанымды қалыптастыру; логикалық ойлауды, оқу міндеттерін шешуде дербестікті дамыту және т. б.);

2) тәрбиелік (әскери қызметші тұлғасының кәсіби маңызды қасиеттерін, әскери ұжымның салауатты моральдық-психологиялық жағдайын қалыптастыру);

3) дамытушы (әскери қызметшілердің туындайтын міндеттерді шешу кезінде шығармашылық ойлай білуін қалыптастыру; әскери қызметшілердің зияткерлік және дене күшін, олардың қабілеттерін жетілдіру);

4) психологиялық (әскери қызметшілердің психологиялық тұрақтылығын және қазіргі замандағы ұрыстағы табысты іс-қимылдарға, жауынгерлік, оқу және қызметтік міндеттерді шешуге дайындығын қалыптастыру).

Ұлттық ұланның қазіргі даму кезеңінде оқыту процесінде ғылыми-зерттеу функциясы ерекше маңызға және жаңа мазмұн мен әмбебап сипатқа ие. Оның негізгі мақсаты-әскери қызметшілер мен әскери ұжымдарға білім беру, оқыту, дайындау процестерін, осы процестердің тиімділігін, нәтижелілігін, мазмұндылығын және инновациялығын ғылыми талдау.

Әскери дидактика әскери қызметшілерді оқыту процесінің заңдылықтары мен принциптерін анықтайды, жеке құрамды даярлауда түрлі әдістерді, тәсілдерді, формалар мен құралдарды табысты пайдалану шарттарын негіздейді. Осының барлығы тағы бір маңызды функцияны – болжамдық: ұйымдастыруды, оқыту процесінің мазмұны мен әдістемесін болжау және оны жетілдіру үшін ұсыныстар әзірлеу үшін қажет.

Бұл функциялардың барлығы өзара байланысты және өзара жанама, бірақ бұл жүйеде басым (құрылым құраушы) білім беру функциясы көрсетіледі.

Бұл функцияларды олардың органикалық бірлігінде жүзеге асыру әскери қызметшілерді оқытуда жауынгерлер мен әскери ұжымдарды даярлауға кешенді көзқарасты іске асырудың маңызды алғышарты болып табылады.

Әскери қызметшілерді оқыту процесі мемлекеттің әскери саясатының талаптарына сәйкес, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Бас қолбасшысының бұйрығына сәйкес ұйымдастырылады және жүргізіледі. Оның ұйымдастырушылық-мазмұндық негізін: мемлекеттің әскери доктринасы, әскери ғылым, әскери жарғылар, тәлімгерлер, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындық бағдарламалары, мемлекеттік білім беру стандарттары және әскери мамандарды даярлауға қойылатын біліктілік талаптары құрайды.

Әскери қызметшілерді оқыту ерекшеліктері:

1. Жауынгерлердің қалыптасуы қажет білімнің, дағдылардың, іскерліктің және қасиеттердің ерекшелігі оларды агрессияның алдын алуға және қажет болған жағдайда жауды басуға, жоюға бағытталуына байланысты.

2. Әскери қызметшілер үшін әскери істі зерделеу (әскери мамандықты меңгеру) – қызметтік міндет.

3. Әскери қызметшілерді оқыту қызметтік міндеттерін орындаудан үздіксіз, тұрақты жауынгерлік дайындық жағдайында жүргізіледі.

4. Бір мезгілде жеке (жалғыз жауынгерді даярлау) және ұжымдық (бөлімше даярлау) оқыту формалары қолданылады.

5. Әскери қызметшілерді даярлау ашық тәжірибелік бағыты бар, ол аудиторияларда, сыныптарда және зертханаларда ғана емес, далада да жүзеге асырылады.

6. Әскери (жауынгерлік) шеберлікті меңгеру нақты және одан да күрделі жауынгерлік техника мен қару-жарақты пайдалана отырып, үлкен психологиялық және физикалық қиындықтарға байланысты жауынгерлік киімдерге барынша жақындатылған жағдайларда жүргізіледі. Оқыту процесі әскери қызметшілерден рухани, интеллектуалдық және дене күштеріне, дербестік пен белсенділікті, батылдық пен батырлықты талап етеді.

7. Оқыту процесі жарғылық ұйым шеңберінде жүзеге асырылады, командир-дара бастық, әскери оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнына, ұйымдастырылуына және әдістемесіне принципті көзқарасты айқындайтын басшы құжаттардың (әскери анттың, әскери жарғылардың, Ұлттық ұлан Бас қолбасшысының бұйрықтары мен директиваларының) талаптарымен егжей-тегжейлі және қатаң регламенттеледі.

2.1.2. Әскери бөлімнің дидактикалық жүйесінің сипаттамасы

Әскери қызметшілерді оқыту процесі оның негізгі логикалық негіздері (мақсаттары, міндеттері, функциялары, заңдылықтары, қайшылықтары) арқылы сипатталады. Жан-жақты талдау үшін осы процесті дидактикалық жүйе ретінде, оның негізгі құрылымдық элементтерінің сипаттамасы арқылы қарастырамыз.

Әскери бөлімнің дидактикалық жүйесі мынадай өзара байланысты элементтердің жиынтығын білдіреді: мақсаты; дидактикалық процеске қатысушылар (субъектілер) (оқыту және білім алушылар); оның мазмұны; оқытудың әдістері, тәсілдері; құралдары мен формалары; сабақ түрлері; оқу процесін мазмұнды, әдістемелік және ұйымдастырушылық қамтамасыз ету; оқыту нәтижесі; процестің бағалау-түзету бөлімі (диагностикасы), оның тікелей және кері байланысы.

Дидактикалық процестің болжамы:

• жағдайды талдау, анықтау, оқу мақсатын қою және қатысушылардың процеске қабылдауы;

• оқу жұмысын жоспарлау және ұйымдастыру, мақсатқа жетудің мазмұнын, әдістері мен құралдарын анықтау;

• оқу материалын әртүрлі тәсілдермен көрсету және оны қабылдау;

• оқыту және оқу іс-әрекеттері мен операцияларын орындау;

• кері байланысты ұйымдастыру, мазмұнын меңгеру бойынша жұмысты бақылау және түзету;

• талдау және өзін-өзі талдау, оқу нәтижелерін бағалау және т. б.

Оқыту процесінің негізгі элементтерін қысқаша қарастырайық, олардың құрылымдық байланыстарын және оның іс жүргізу ерекшеліктерін нақты белгілеу.

Мақсаты- қызметтің болжамды нәтижесі; алдын ала саналы және жоспарланған нәтиже (оның мінсіз моделі).

Оның жетістігі адамның саналы, мақсатты, ұзақ, ұйымдасқан (мақсатты) қызметін талап етеді. Ол ойдан шығарылмайды, әскерлерді даярлау талаптарына бағынады.

Әскери қызметшілерді оқыту процесінде оның мақсаттары басты, жалпы, пәндік-ерекше және жеке болып жіктеледі.

Оқытудың басты мақсаты – әскери қызметшілерді міндеттерді сапалы орындауға, қызмет бойынша міндеттерді шешуге әскери-кәсіби даярлау.

Жалпы мақсаттар барлық оқу кезеңінде оқытылатын мамандыққа, оқу пәніне (пәнге) қатысты.

Пәндік-ерекше мақсаттар әскери қызметші осы пәнді оқытудың әр түрлі кезеңдерінде игергеннен кейін шешуге үйренуі тиіс міндеттермен байланысты.

Жеке мақсаттар осы оқу пәндерінің нақты бөлімдерін, тақырыптарын, мәселелерін зерттеуге қатысты.

Оқытудың басты мақсатын тұжырымдау, оның кіші мақсатының иерархиясын құру оқыту құралдарын, әдістері мен ұйымдастырушылық формаларын, оқу материалын берудің нормаларын, қарқыны мен реттілігін таңдаудың дұрыстығын қамтамасыз етеді.

Әскери қызметшілерді даярлаудағы басты рөл білім алушыға (командирге, бастыққа, тәрбиешіге) тиесілі. Оның негізгі педагогикалық міндеттері:

- бағыныштылардың оқу қызметін ұйымдастыру және оған басшылық жасау;
- оқу материалын жүйеленген түрде баяндау және жауынгерлік техникамен және қару-жарақпен жұмыс істеудің ең тиімді тәсілдерін көрсету;
- жауынгерлердің оқуға деген қызығушылығын және оқу-жаттығудың басқа да жағымды уәждерін дамыту;
- білім алушыларда өз бетінше білім, біліктілік, дағды және жауынгерлік шеберлікті жетілдіру біліктерін қалыптастыру;
- бағыныштылардың дайындығын тексеру, олардың білімін, іскерлігін, дағдылары мен кәсіби қасиеттерін бағалау.

Осы міндеттерді шеше отырып, оқыту ұйымының жетекшісі және бағыныштылар оқу қызметінің жетекшісі ретінде әрекет етеді. Ол оларға түрлі әдіс – құралдармен және амалдармен әсер етеді. Осы қызмет барысында білім алушылар тиісті білімді, дағдыларды, іскерлікті меңгереді, бір мезгілде оларда ойлау дамиды, ерік-жігер мен мінез бекітіледі, моральдық-психологиялық қасиеттер, эмоциялық-ерік тұрақтылығы, ұрысқа психологиялық дайындық қалыптасады.

Оқыту процесінің маңызды құрылымдық элементі – оқытушы (білім алушы). Оқытушы мен білім алушылар арасындағы өзара іс-қимыл және өзара қарым-қатынас кез келген оқытудың орталық буыны бар.

Оқу процесінде оқытушы мен білім алушы қарым-қатынасында өзара әрекеттесудің келесі басты буындарын атап көрсеткен жөн.

Кесте 1. Оқытушы мен білім алушы қатынастарындағы өзара іс-әрекетінің басты буындары.

Педагог қызметі	Білім алушының қызметі
Оқытудың мақсаттары мен міндеттерін түсіндіру, оң уәждемені қалыптастыру.	Оқу-жаттығудың мақсатын және оған қол жеткізудің маңыздылығын ұғыну бойынша өз қызметі.
Білім алушыларды жаңа біліммен (кұбылыстармен, оқиғалармен, процестермен, заңдармен, заттармен) таныстыру.	Жаңа білімді, әскери қызметшілердің іскерліктері мен дағдыларына қойылатын талаптарды қабылдау.
Саналы, белсенді білім алу процесін басқару, шеберлік пен дағдыларды қалыптастыру.	Алынған білімді талдау, салыстыру, жүйелеу және синтездеу.
Зерттелетін процестер мен құбылыстардың заңдылықтарын тану процесін басқару.	Заңдылықтардың мәнін құрайтын зерттелетін процестер мен құбылыстардың себеп-салдарлық байланыстарын тану.
Теориялық білімдерді тәжірибелік білімдерге трансформациялау процесін басқару және оларды тәжірибеде қолдану дағдылары	Теориялық білімді тәжірибелік біліктілік пен дағдыға аудару.
Білім алушылардың білімін тереңдету, біліктілік пен дағдыларды қалыптастыру және бекіту бойынша өзіндік, шығармашылық жұмыстарын ұйымдастыру	Білімді тереңдету, біліктілік пен дағдыларды қалыптастыру және бекіту бойынша өзіндік жұмыс
Білім алушылардың қол жеткізген білім, біліктілік және дағды деңгейін тексеру және бағалау	Өзін-өзі бақылау, қол жеткізілген білім деңгейімен өзін-өзі бағалау

Әскери қызметшілерді оқыту процесінде мазмұндық компонентке ерекше рөл беріледі.

Оқыту мазмұны – білім алушылардың қызмет (оқу) уақытында меңгеретін білім, біліктілік және дағды жүйесі.

Оқыту мазмұнына қойылатын негізгі талап әскери – кәсіптік оқу деңгейі жоғары әскери қызметшілерді даярлаудың қазіргі заманғы талаптарына толығымен сәйкес болуы тиіс. Оқыту процесінде пайда болатын білім, дағдылар мен іскерліктер, қорыта келгенде әскери және жауынгерлік шеберлікті қалыптастырады. Бұл маңызды мақсат әскери қызметшілердің әр түрлі пәндерді зерттеуі кезінде іске асырылады, олардың бастысы: мемлекеттік-құқықтық, атыс, арнайы, тактикалық-арнайы, тактикалық, техникалық, саптық, дене дайындығы; жалпы әскери жарғылар; радиациялық, химиялық және биологиялық қорғау. Жауынгерлік дайындық курстарында көзделген осы пәндердің әрқайсысында білім беру, сондай-ақ тәрбиелеу мүмкіндіктері бар.

Оқыту әдістемесі оқу процесінде оқытудың әдістерін, тәсілдері мен құралдарын кешенді және оңтайлы пайдалануды көздейді.

Әскери қызметшілерді оқыту әдістері – бұл оқыту мақсатына қол жеткізілетін, әскери қызметшілердің жауынгерлік жағдайда және бейбіт уақыт жағдайында күрделі міндеттерді табысты шешу үшін қажетті білімді, дағдыларды, іскерлікті меңгеруі, олардың сапаларын қалыптастыру арқылы білім алушылар мен оқытындардың өзара байланысты қызметінің тәсілдері.

Қазіргі кезеңде әскери қызметшілерді оқыту процесінде әртүрлі үйлесімде оқытудың мынадай әдістері белсенді қолданылады: оқу материалын ауызша баяндау; оқылатын материалды талқылау; көрсету (сынақ); жаттығу; тәжірибелік жұмыс; өзіндік жұмыс және т. б.

Қабылдау – бұл әдістің құрамдас бөлігі немесе жеке жағы; оның элементі, тектік әрекеті, әдісті іске асырудағы жеке қадам. Жекелеген әдістер әртүрлі әдістердің құрамына кіруі мүмкін.

Оқыту құралдары – оқу процесін жүзеге асыру үшін іспен сөзбенқатар арнайы әзірленген материалдық заттар, жабдықтар, құрылғылар.

Оқытудың негізгі құралдары: адамға табиғатпен берілген мәліметтер (сөйлеу, мимика, қаңылтыр, поза және т. б.); оқу әдебиеті (кітаптар, көрнекі құралдар; оқытудың аудиовизуалды құралдарына ақпараттық материалдар); оқытудың компьютерлік технологиясын бағдарламалық – әдістемелік қамтамасыз ету; дидактикалық материалдар; зертханалық жабдықтар және т. б.

Оқытуды ұйымдастыру формалары (ұйымдастыру формалары) - бұл оқу процесін ұйымдастырудың сыртқы жағы; белгілі бір тәртіппен және режимде жүзеге асырылатын оқытушы мен білім алушылардың келісілген қызметінің сыртқы көрінісі.

Оқушылардың саны мен құрамын, оқу орнын, оқу жұмысының ұзақтығын, оқытуды ұйымдастыру формаларын назарға ала отырып, жеке, жеке-топтық, ұжымдық, сыныптық (оқу аудиторияларында), сыныптан тыс (полигондарда, автодромдарда және т.б.) болып бөлінеді.

Әскери қызметшілерді оқыту процесінде оқу сабақтарының мынадай негізгі түрлері қолданылады: дәріс, әңгіме, семинар, әңгімелесу, топтық сабақтар мен жаттығулар, зертханалық сабақ, тәжірибелік сабақ, тактикалық (тактикалық-арнайы) оқу-жаттығу, командалық-штабтық оқу-жаттығу, командалық-штабтық ойын, теориялық (ғылыми-тәжірибелік) конференция, бақылау жұмысы, консультация, өзіндік жұмыс (оның ішінде білім алушының басшылығымен) және т. б.

Оқыту процесінің соңғы элементі-нәтиже. Логикалық түсінікте-бұл іске асырылған мақсат. Нәтижеге қол жеткізудің негізгі көрсеткіштері – білім, біліктілік, дағды және кәсіби-маңызды қасиеттер.

Білім– бұл шындық ұғымдары, пайымдаулары, гипотезалары, теориялары, тұжырымдамалары, принциптері, заңдары, заңдылықтары және т.б. түрінде адамның санасында бейнелейтін шындықты тану процесінің нәтижелері; адамның болмыс заттары мен құбылыстарын, табиғат және қоғам заңдарын тануының өнімі; шынайы әлемнің құбылыстары мен заттарының

санасында немесе материалдық формасында олардың себеп-салдарлық байланыстары мен қарым-қатынасында бейнеленуі; шындық заттары мен құбылыстары туралы меңгерген мәліметтердің, ұғымдар мен ұсыныстардың жиынтығы.

Әскери қызметші білімінің сапалы сипаттамасына келер болсақ, олар терең, икемді, берік және пәрменді болуы тиіс.

Білім тереңдігі әскери қызметшінің мәні, ішкі байланыстары, күрделі құбылыстардың, болып жатқан оқиғалардың заңдылықтарын қаншалықты берік игеретінін білдіреді. Икемділікөзгермелі жағдайларда білімді шығармашылықпен пайдалану қабілетін көрсетеді. Беріктігі-әскери қызметтің күрделі жағдайларында білімді сақтау және тұрақтылық. Пәрменділік-олардың тәжірибелік әрекеттерде іске асырылуы.

Психологиялық-педагогикалық аспектіде білімді меңгеру келесі кезеңдерден тұратын диалектикалық процесс болып табылады:

1. Танымдық міндеттерді *ұғыну*, оның мәнін, мағынасын, өзектілігін түсіндіру.

2. *Оқу материалын қабылдау* (бұрынғы тәжірибенің, білімдерінің әсерімен жүреді, сондықтан барлығы оқу материалын қабылдаған сияқты, ал бақылау кезінде кейбір әскери қызметшілер оны дұрыс түсінбеді).

3. *Материалды түсіну*, оны шығармашылық қайта өңдеу, ойдан бөлу, басты бөліктерді бөлу, негізгі бөліктерді жинақтау және т.б. бұл шығармашылық деңгейінде, процесс неғұрлым белсенді.

4. Оқу материалын есте сақтау.

5. Білімді қолдану.

Зерттелетін объектілердің көрініс тереңдігі және оларды жалпылау дәрежесі бойынша теориялық және тәжірибелік қызметке әсер ету сипаты бойынша білімнің түрлі деңгейлері мен түрлерін бөліп көрсетуге болады:

•бастапқы деңгей – "білім-танысу", соғысты жалпы мағынада бағдарлауға мүмкіндік беретін;

•орташа деңгей-әскери қызметшіге оқу материалын шығаруға мүмкіндік беретін «білім-репродукция»;

•жоғары деңгей – кез келген жауынгерлік жағдайда оларды сенімді, шығармашылықпен қолдануға мүмкіндік беретін «білім-іскерліктер»;

•жоғары деңгей – «білім-трансформация», оларды шығармашылықпен ғана емес, олардың көмегімен жаңа білім жасауға (ашуға) мүмкіндік береді.

Бағыныштыларды оқытуды ұйымдастыра отырып, командир білім алушылардың жоғары деңгейдегі білім алуына, жоғары сынып мамандары болуына қамқорлық жасауы тиіс.

Біліктілік -бұл саналы және нақты іс-қимылдарға дайындық; адамның игерген, алған білімі мен дағдыларының жиынтығымен қамтамасыз ету тәсілі, тәжірибелік іс-әрекет процесінде белгілі бір мақсатқа және шығармашылыққа пайдалану қабілеті.

Іскерліктәжірибелік және ақыл-ой болып бөлінуі мүмкін.

Дағдыға қарағанда, қандай да бір іс-қимылдарды орындауда арнайы жаттығуларсыз, деректермен ұқсас іс-әрекеттерді орындау кезінде бұрын алынған білімдері мен дағдыларының негізінде пайда болады. Сонымен қатар, дағдыларды меңгеруге байланысты біліктер жетілдіріледі. Олардың жоғары деңгейі әрекет ету шарттарына байланысты бір мақсатқа жету үшін әртүрлі дағдыларды пайдалану мүмкіндігін білдіреді. Дағды жоғары дамыған жағдайда әрекет түрлі нұсқаларда орындалуы мүмкін.

Машық– қайталану жолымен қалыптасқан және автоматизмге дейін жеткізілген іс-әрекет; игерудің жоғары дәрежесімен және элементтік саналы реттеу, бақылаудың жоқтығымен сипатталатын іс-әрекет.

Дағдылар арасында:

• *перцептивті* – (сенсорлық, сезімтал) - бұрын бірнеше рет қабылданған жақсы таныс заттың қасиеттері мен сипаттамаларының автоматтандырылған сезімдік көрінісі;

• *ақыл-ой* (ойлау, зияткерлік) - автоматтандырылған тәсілдер, бұрын кездескен міндеттерді шешу тәсілдері;

• *қозғалыс* (моторлы) - бұрын бірнеше рет жүзеге асырылған қозғалыс арқылы сыртқы объектіге автоматты әсер ету.

Қозғалыс дағдылары перцептивті және зияткерлік.

Сенсорлық дағдылар көру, есту, иіс сезу, сезу анализаторының жұмысы негізінде жасалады. Бұл мақсатқа дейінгі қашықтықты анықтау, экраннан мақсат координаттарын оқу, иіс арқылы уландырғыш заттардың түрін анықтау, ал есту арқылы – қозғалтқыштардың жұмыс сапасын анықтау дағдылары жатады.

Қозғалыс дағдыларының негізін қозғалтқышты талдағыштардың жұмысы құрайды. Оларға гимнастикалық жаттығуларды орындау, қазу, оқтаушының әрекеті жатады.

Ақыл-ой дағдысы құралдардың көрсеткіштерін талдау, жағдайды бағалау, үшін бастапқы қондырғыларды есептеу, орындау жоспарын жасау бойынша ойлау операцияларын тез, қиындықсыз орындауға мүмкіндік береді. Зияткерлік дағдыларда әрекет емес, жинақталған білім мен бастауыш біліктерді пайдалану тәсілдері автоматтандырылады.

Тәжірибеден жиі сенсорлық-қимыл дағдыларды (зеңбіректі формалау) немесе ақыл-ой сенсорлық-қимыл дағдыларын (мақсатты іздеу, БТР, және т.б. басқару), сондай-ақ ұжымдық іс-қимыл дағдыларын көруге болады.

Әскери қызметшілердің кәсіби-маңызды қасиеттері – бұл қызмет процесіне енгізілген, оның орындалу тиімділігін қамтамасыз ететін және әскери қызметшіні әскери кәсіпқой ретінде сипаттайтын сала.

Оқыту процесі үшін маңызды құрылымдық элемент оқытуды диагностикалау және басқару болып табылады.

Оқыту процесінің диагностикасы-оқу процесіне қатысушылардың ерекшеліктерін және осы процестің өзін, оны жүзеге асыру жағдайларын тану (дәлелдеу, анықтау) бойынша танымдық-қайта құру қызметі, қойылған

мақсаттарға қол жеткізу мүддесінде соңғысының нәтижелерін нақты және объективті анықтау.

Оқытуды диагностикалауға бақылау, тексеру, бағалау, статистикалық деректерді жинақтау, оларды талдау, динамиканы, процестерді анықтау, нәтижелерді болжау кіреді.

Әскери қызметшілерді оқыту процесін бағалаудың негізгі көрсеткіштері нәтижелілік пен тиімділік болып танылады.

Нәтижелілік ең алдымен оқу материалын меңгеру деңгейімен, оқу дәрежесімен, тәрбиемен, қойылған мақсаттарға жетумен байланысты. *Тиімділік* шығындардың (уақытша, материалдық, қаржылық және т.б.) және қол жеткізілген нәтиженің арақатынасын, функционалдық дәрежесін, орындалу дәрежесін және оқыту процесінің пәрменділік деңгейін анықтайды.

Оқу сабақтарын талдаудың ұсынылған нұсқасы әскери қызметшілерді оқыту процесінің нәтижелілігі мен тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Төменде берілген кестеде оқу сабағы, сондай-ақ жалпы әскери қызметшілерді оқыту процесі бағаланатын өлшемдер мен көрсеткіштер келтірілген.

Кесте 2. Әскери қызметшілерді оқыту процесін бағалаудың негізгі критерийлері мен көрсеткіштері

Негізгі критерийлері	Әскери қызметшілерді оқыту процесін бағалау көрсеткіштері
<i>Педагогтың жеке қасиеттері</i>	Пәнді (пәнді) білу және жалпы эрудиция. Педагогикалық және әдістемелік шеберлік деңгейі. Жоғары сөйлеу мәдениеті, оның бейнесі, эмоционалдық. Сезімі, такт және демократиялық өзара қарым-қатынастардан бастап оқытылған. Әскери қызметшілердің жеке қадір-қасиетін құрметтеумен өзара байланыста жоғары талап қою. Сыртқы түрі, мимика және ым-ишара байлығы.
<i>Әскери қызметшілердің оқу қызметінің ерекшеліктері</i>	Танымдық белсенділік, шығармашылық және дербестік. Жалпы ғылыми және арнайы іскерліктер мен дағдылардың даму деңгейі. Сабақ барысында ұжымдық (топтық) оқу жұмысының болуы және тиімділігі. Сабақ кезінде тәртіптілік пен ұйымшылдықты көрсету.
<i>Оқылатын материалдың мазмұны</i>	Оқылатын материалдың (оқу пәнінің) ғылымилығы, қол жетімділігі. Өзектілігі және өмірмен байланысы (теориялар жәнетәжірибемен). Оқу ақпаратының жаңашылдығы, проблемалық және тартымдылығы. Игеру үшін ұсынылған ақпарат (материал) көлемінің оңтайлылығы.
<i>Әдістерді қолдану тиімділігі.</i>	Сабақ уақытын тиімді пайдалану, сабақтағы қызмет

<p><i>Оқыту тәсілдері мен құралдары</i></p>	<p>түрлерін ауыстыру және кезектестіру қарқынының оңтайлылығы. Оқытудың көрнекілік тәсілдері мен техникалық құралдарын пайдаланудың орындылығы. Оқу жұмысының ұйымдастырушылық формалары мен әдістерінің тиімділігі мен ұтымдылығы. Білім алушылармен кері байланыстың болуы және сипаты. Білім алушылардың жұмысын және олардың білімін, шеберлігі мен дағдыларын бағалауға қойылатын талаптардың мазмұнын бақылау. Сабақтың білім алушыларға эстетикалық әсер ету дәрежесі. Сабақ өткізу кезінде қауіпсіздік шараларын сақтау.</p>
<p><i>Өткізілген сабақтың мақсаты мен нәтижелері</i></p>	<p>Сабақтың мақсатын тұжырымдаудың нақтылығы, айқындығы және ықшамдылығы. Нақтылық, мақсаттылық, күрделілік деңгейі және сабақтың мақсатына қол жеткізу дәрежесі. Өткізілген сабақтың оқыту әсері (әскери қызметшілер қандай әскери-кәсіби құзыреттілікті құраушы және қандай дәрежеде оқыған). Өткізілген сабақтың тәрбиелік әсері (әскери қызметшілердің қандай жеке және кәсіби қасиеттерін қалыптастыруға әсер етті). Сабақтың әскери қызметшінің жеке басының дамуына әсері.</p>

Осылайша, әскери қызметшілерді оқыту процесі негізділігімен, көп функциялығымен, іргелі және тәжірибелік бағыттылығымен сипатталады. Бұл қасиеттер оның ұйымдастырылуына да, әдістемесіне де тән, бұл әскери мамандарды мақсатты, ұйымдастырылған, әдістемелік негізделген, жоғары нәтижелі оқыту процесі барысында даярлауды қамтамасыз етеді.

Қаралған мақсаттар, міндеттер, функциялар, заңдылықтар мен қайшылықтар оны ұйымдастыру мен дамытудың негіздерін анықтайды. Олар оқыту технологиясын әзірлеу және жетілдіру үшін құралған теориялық негіз. Әскери қызметшілерді оқыту жөніндегі тәжірибелік нұсқаулар көбінесе соңғысының принциптерінде және оларды іске асыру принципінде бекітілген.

2.1.3. Әскери қызметшілерді оқытудың заңдылығы

Әскери қызметшілерді оқыту заңды және диалектикалық дамитын процесс болып табылады. Онда қоғамдық дамудың, адамдардың танымдық қызметінің, тұлғаның, психологияның, философияның, әлеуметтанудың, физиология, кибернетика, модельдеу және т. б. қалыптасуының заңдары мен заңдылықтары ерекше көрінеді.

Әскери қызметшілерді оқыту процесінің анықталған заңдылықтары басқа ғылымдарда алынған, бірақ дидактика проблемаларына негізделген тұжырымдарға сүйенуі мүмкін болғанымен, олар дидактикалық болып

табылады және әскери қызметшілерді оқыту процесінде ішкі байланыстарды ашады.

Оқыту заңдылықтары, нақты жағдайларда заңдардың іс – қимылының көрінісі бола отырып (құбылыстар арасындағы байланыстарды ашатын, бірақ заңдар сияқты қатаң емес) - бұл объективті, елеулі, тұрақты және оқыту процесінің құрамдас бөліктері мен компоненттерінің арасындағы қайталанатын байланыстар.

Дидактикадағы «заңдылық» ұғымының ерекшелігі, бұл байланыстар мен оқыту процесінің компоненттерінің тәуелділігі басымдылығы бойынша ықтимал-статистикалық сипатқа ие; олардың бір бөлігі қатысушылардың іс-әрекеттері мен процес жағдайларына қарамастан, іс жүзінде әрқашан әрекет етеді, мысалы: әскери қызметшілерді оқытудың мақсаты мен мазмұны мемлекеттің, Ұлттық ұланның әскери қызметшілерді даярлау деңгейіне байланысты.

Заңдылықтардың негізгі бөлігі процесс ретінде айқындалып, әрбір жеке жағдайларда ғана емес, статистикалық қатар мен кейбір жағдайлардан да көруге болады. Бұл барлық қоғамдық процестерге де, оқыту процесіне де тән, өйткені ол көптеген факторларға: осы процеске қатысушылардың саналы іс-әрекетіне; әлеуметтік, экономикалық, мәдени, материалдық жағдайларға және т. б. байланысты.

Көптеген заңдылықтар тәжірибелі, эмпирикалық жолмен табылуы мүмкін. Алайда әскери қызметшілерді оқытудың үлкен тиімділігі үшін және оның Қарулы Күштерде күрделенуге, оған жаңа құралдардың енгізілуіне байланысты офицерге, командирге, әскери педагогқа оқыту процесі өтетін заңдылықтар туралы теориялық білім қажет.

Оларды әртүрлі негіздер бойынша объективті (оның мәні бойынша оқыту процесіне тән) және субъективті (оқуға қатысушылар қабылдаған қызметке байланысты), сыртқы және ішкі, жалпы және жеке болып бөлінеді.

Сыртқы заңдылықтар оқытудың қоғамдық процестер мен жағдайларға, әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайға, мәдениет деңгейіне, қоғамның жеке басының белгілі бір түріне және білім деңгейіне тәуелділігін сипаттайды.

Оқыту процесінің ішкі заңдылықтарына оның компоненттерінің арасындағы: мақсаттары, мазмұны, әдістері, құралдары, формалары арасындағы байланыс жатады. Басқаша айтқанда, бұл-оқыту, оқу және оқылатын материал арасындағы тәуелділік.

Оқу процесінде қолданылатын заңдылықтар жалпы және жеке (нақты) болып бөлінеді. Өзінің іс-әрекетімен барлық оқыту процесін қамтитын іс – әрекеттері жеке компоненттерге таралатын жалпы (ерекше) деп аталады.

Жалпы түріне:

• оқу мақсаттарының заңдылықтары (оқыту мақсаты Ұлттық ұланның даму деңгейі мен қарқынына; олардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне; әскери-педагогикалық ғылым мен тәжірибенің даму деңгейі мен мүмкіндіктеріне байланысты);

- оқыту мазмұнының заңдылықтары (оқыту мазмұны әлеуметтік тапсырыспен (қажеттіліктермен) және оқыту мақсаттарымен; әлеуметтік және ғылыми-техникалық прогресстің қарқынымен; білім алушылардың жеке мүмкіндіктерімен; ЖОО-ның материалдық-техникалық мүмкіндіктерімен, бөлімдермен байланысты);

- оқыту сапасының заңдылықтары (оқытудың әрбір жаңа кезеңінің тиімділігі оқылтын материалдың сипаты және көлемімен; оқытушылардың ұйымдастырушылық-педагогикалық әсерімен; оқытудың уақыты мен өнімділігімен байланысты);

- оқыту әдістерінің заңдылықтары (дидактикалық әдістердің тиімділігі әдістерді қолдануда білімдермен, дағдылармен, іскерліктермен, оқытудың мақсаты және мазмұнымен, білім алушылардың оқу мүмкіндіктерімен, материалдық-техникалық қамтамасыз етумен, оқу процесін ұйымдастырумен негізделеді);

- оқытуды басқару заңдылықтары (оқытудың өнімділігі оқу процесінде кері байланыстардың қарқындылығына; түзетуші әсерлердің және өзара әрекеттесулердің негізділігіне байланысты).

Оқыту процесінің ерекше заңдылықтары қатарында дидактикалық, гносеологиялық, психологиялық, кибернетикалық, социологиялық және ұйымдастырушылық заңдылықтар бар.

Әскери қызметшілерді оқыту процесінің ерекше заңдылықтары.

Оларды шартты түрде келесі топтарға бөлуге болады:

- дидактикалық (оқыту процесінің дидактикалық мазмұндық-процестік сипаттамаларын жинақтайды);

- оқу-танымдық (әскери қызметшілердің танымдық қызметінің ерекшеліктерін анықтайды);

- психологиялық, жеке-психологиялық және әлеуметтік-психологиялық (жеке және топтық психикалық құбылыстардың қызметіне, әскери қызметшінің жеке тұлғасына және оқу процесінде әскери ұжымдарға әсер ету ерекшеліктерімен байланысты);

- ұйымдастырушылық (оқыту процесінің осы процесті басқаруға, оның ұйымдастырылуына, командирлердің, бастықтардың, оқытушылардың қызметіне тәуелділігін көрсетеді).

Дидактикалық заңдылықтарға мыналар жатады.

1. Әскери қызметшілерді оқыту нәтижелері оның ұзақтығына тікелей пропорционалды (ол ұзағырақ, оның нәтижесі соғұрлым жоғары).

2. Олар сондай-ақ әскери қызметшілердің оқыту мақсаттарын ұғыну және қабылдау деңгейіне тікелей пропорционалды (неғұрлым жоғары нәтижелерге оқытудың маңыздылығы мен маңыздылығын, оның мақсаттарына өзі, қоғам, мемлекет үшін қол жеткізеді).

3. Оқыту нәтижелері әскери қызметшіні тиісті оқу-жауынгерлік, әскери-кәсіптік қызметке қосу тәсіліне байланысты (әскери қызметші неғұрлым көп болса ғана қызметті белсенді орындайды, осы салада оның дайындық деңгейі соғұрлым жоғары болады).

4. Әскери қызметшілерді оқыту нәтижелері қолданылатын әдістерге, құралдар мен формаларға байланысты (нәтижеге қол жеткізу үшін оқыту әдістерінің, құралдары мен формаларының оңтайлы үйлесуі және арақатынасы қажет).

5. Дайындықтың өнімділігі әскери қызметшілердің күш-жігерін және олар үшін маңызды оқу, қызметтік, әскери-кәсіптік проблемаларды шешуге қосу қарқындылығымен байланысты.

6. Оқу процесінің нәтижелері педагогикалық шеберлікке және әскери педагогтың жеке ерекшеліктеріне байланысты. Офицерлер (педагогтар) пайдаланатын оқытудың бірдей жүйелері, технологиялары, әдістемелері әртүрлі нәтижелерге әкеледі: педагогикалық шеберлік деңгейі мен кәсіби маңызды қасиеттердің қалыптасу деңгейі жоғары педагогтарға анағұрлым жоғары қол жеткізіледі.

Оқу-танымдық заңдылықтардың ішінде төмендегілерді атап өтуге болады:

1. Оқыту нәтижелері әскери қызметшілердің оқуға деген қабілетіне тікелей пропорционалды; оқыту білім алуға тікелей пропорционалды.

2. Білімді, дағдыны, іскерлікті меңгеру өнімділігі білімді, дағдыны, іскерлікті тәжірибелік қолдану көлеміне тікелей пропорционалды.

3. Оқыту өнімділігі әскери қызметшілердің оқу (танымдық) қызметінің көлеміне тікелей пропорционалды.

4. Меңгерудің өнімділігі оқытудың проблемалық деңгейіне байланысты. Психологиялық заңдылықтар арасында:

1. Жеке-психологиялық:

1) оқыту өнімділігі әскери қызметшінің оқу қызметіне, оның жеке бейімділігіне уәждемесіне, мүдделеріне тікелей пропорционалды;

2) оқытудың өнімділігі әскери қызметшінің оқу мүмкіндіктеріне, қабілетіне байланысты;

3) нақты материалды меңгеру нәтижесі нақты әскери қызметшінің оны игеруге қабілеттілігіне байланысты;

4) оқыту, оқу, ойлау, дене қызметінің өнімділігі оның орындалу қарқындылығымен сипатталады;

5) оқытудың өнімділігі әскери қызметшінің ақыл-ойы деңгейіне, ойлау сапасының дамуына байланысты;

6) қызмет өнімділігі дағдылар мен іскерліктің қалыптасу деңгейіне байланысты.

2. Әлеуметтік-психологиялық:

1) әскери қызметшінің дамуы ол тікелей немесе жанама қатынаста болатын басқа адамдардың дамуымен байланысты;

2) оқытудың өнімділігі әскери қызметшілер арасындағы танымдық байланыстар көлемі мен қарқындылығына байланысты;

3) оқыту тиімділігі ұжымның жалпы зияткерлік деңгейімен, өзара оқыту қарқынымен байланысты;

4) оқытудың тиімділігі жарыс туындаған танымдық шиеленіс жағдайында артады;

5) оқытудың тиімділігі педагогтың білім алушылармен қарым-қатынас сапасына байланысты; дидактогения (педагогтың оқушыға дөрекі қатынасы) жалпы және әрқайсысын жеке оқыту тиімділігінің төмендеуіне әкеледі.

Ұйымдастыру заңдылықтарына мыналар жатады::

1. Оқыту сапасы оқу процесін басқару сапасына тікелей пропорционалды.

2. Оқыту процесінің тиімділігі әскери қызметшілердің оқу қажеттілігін дамытуы, танымдық қызығушылықты қалыптастыруы, қанағаттандыруы, танымдық белсенділікті ынталандыруы тиіс оның ұйымдастырылуына байланысты.

3. Дайындық сапасы бақылаудың тиімділігіне байланысты.

4. Оқыту нәтижелері оқытушылармен білім алушылардың жұмысқа қабілеттілігіне байланысты.

5. Басқару тиімділігі басқару ақпаратының саны мен сапасына, адресаттардың басқару әсерлерін қабылдау және орындау жағдайы мен мүмкіндіктеріне тікелей тәуелді болады.

6. Оқытудың тиімділігі кері байланыс жиілігі мен көлеміне тікелей пропорционалды.

7. Оқытудың өнімділігі педагогикалық еңбекті ұйымдастыру деңгейіне байланысты.

Қазіргі жағдайда әскери қызметшілерді оқыту процесінің дамуының маңызды заңды процесі оның құрылымында тәрбиелеу, дамыту және психологиялық дайындық функциялары рөлінің артуын мойындаған жөн. Бұл заңдылықтың әрекеті қазіргі заманғы әскери ұжымның әскери қызметшінің тұлғасына қатысты әлеуметтік-психологиялық атмосферасының ерекшеліктері мен талаптарына, қару-жарақты, әскери техниканы сапалы жаңғырту салдарынан жауынгерлік шеберлік құрылымының және мазмұнының өзгеруіне байланысты және жауынгерлік іс-қимылдар тактикасының өзі бола бастады. Жауынгерлік іс-қимылдарды жүргізудің күрделі шеберлігін табысты меңгеру әскери қызметшілердің жоғары санасы, зияткерлік жетілуі және психологиялық тұрақтылығы жағдайында ғана мүмкін болады.

Қарастырылған заңдылықтар дидактикалық тұрғыдан өзара байланысты. Әр түрлі факторлар мен жағдайлардың жиынтығы арқылы байқала отырып, олардың әрекеттері өзара толықтырылады, өзара күшейтіледі немесе өзара жеңілдетіледі. Мұның бәрі, әрине, әскери қызметшілерді оқыту процесін күрделендіреді,оны көп қырлы және қарама-қайшы етеді. Сондықтан оқыту процесінің заңдылықтарын білу мен есепке алу офицер-педагогқа оқу жұмысына рецептуралық, механикалық, шаблонды амалдардан аулақ отырып, қол астындағылармен бірлескен оқу іс-әрекетінің маңызды жолдары мен құралдарын дұрыс белгілеуге көмектеседі.

2.1.4. Әскери қызметшілерді оқытудың принциптері

Қазіргі ғылымдағы принциптер – бұлқандай да бір теорияның бастапқы ережелері, басқарушы идеялар. Оқыту немесе дидактика принциптерінде осы процестің заңдылықтарының, оның қарама-қайшылықтары мен логикасының талаптары көрсетілген.

Әскери қызметшілерді оқыту принциптерінің жалпы сипаттамасы

Дидактикалық принциптер-оның жалпы мақсаттары мен заңдылықтарына сәйкес оқытудың мазмұнын, ұйымдастыру формалары мен әдістерін анықтайтын негізгі ережелер.

Оқыту принциптерінде оның нормативтік негіздері көрсетіледі; дидактика санаты ретінде әрекет ете отырып, олар белгіленген мақсаттарға сәйкес заңдар мен заңдылықтарды пайдалану тәсілдерін сипаттайды.

Осылайша, дидактикалық принциптері -оқыту процесінің мазмұнына, ұйымдастырылуына және әдістемесіне қойылатын талаптар, көрсетілген жалпы басшылық, нормативтік ережелер. Әрбір принципі оқытудың жекелеген, нақты жақтарын ашатын ережелерді (талаптарды) қамтиды, бірақ бірде-бір ережелердің сомасына теңестірілуі мүмкін емес.

Оқыту ережелері деп оқытудың белгілі бір принципін қолданудың жекелеген жақтарын ашатын басшылық ережелерді айтады. Бұл типтік педагогикалық жағдайда қалай істеу керектігі туралы нақты нұсқаулар.

Ереже оқыту принциптерінен туындайды және оларды нақтылайды. Егер екіншісінде жалпы заңдылықтың сипаты болса, онда біріншісі жағдайлық әрекеттерді көрсетеді. Ереже педагогке тәжірибелік жұмыста дидактикалық принципті қалай іске асыру керектігін көрсетеді. Әрбір ереже қандай да бір принципті іске асыруға әкелетін білім алушының жұмысындағы жеке қадамдарды анықтайды. Оның жалпыға ортақ және міндеттілік күші жоқ және қалыптасқан нақты педагогикалық жағдайға байланысты қолданылады.

Әр түрлі авторлардың дидактикалық принциптерінің тізімі бірдей емес. Алайда, кейбір көпшілік мойындаған: бұл ғылымилық, жүйелілік, көрнекілік, қол жетімділік, теорияның тәжірибемен байланысы, өмірмен оқыту, нәтижелердің беріктігі мен пәрменділігі, педагогтың басшылық рөлінде оқушылардың шығармашылық белсенділігі мен дербестігі, оқу жұмысының ұжымдық және жеке формаларының үйлесімі.

Қазіргі әскери педагогикада өткен мұраларды, педагогика, психология, әскери ғылым ережелерін ғылыми ұғыну негізінде әскери қызметшілерді оқытудың мынадай принциптері ең маңызды болып саналады:

- әскери қызметшілерді оқытудың әлеуметтік шарттылығы;
- әскери қызметшілерді оқыту ғылымы;
- әскери қызметшілерді оқытудың тәжірибелік бағыты, оқытудың өмірмен, Ұлттық ұланның құрылысы мен даму тәжірибесімен байланысы;
- оқытудағы көрнекілік;

- оқу қиындықтарының қол жетімділігі және жоғары деңгейі;
- педагогтың басшылық рөлінде әскери қызметшілердің (білім алушылардың) санасы, белсенділігі және дербестігі;
- оқудағы жүйелілік, бірізділік және кешенділік;
- оқыту барысындағы меңгеру, оқыту нәтижелерінің беріктігі және әскери қызметшілердің танымдық күштерін дамыту;
- әскери қызметшілерді оқытуға ұжымшылдық және жеке көзқарас, ұжымдық (топтық) және жеке оқыту түрлері мен тәсілдерін ұтымды үйлестіру;
- әскери қызметшілерді оқытудың адамгершілік, тәрбиелік және дамытушылық сипаты.

Әскери қызметшілерді оқытудың көрсетілген принциптерінің мазмұнын және олардың талаптарын, ережелерін қарастырайық.

Оқытудың әлеуметтік шарттылығы мен ғылыми принциптері

Оқытудың әлеуметтік шарттылығы принципі—әскери қызметшілер мен әскери ұжымдарды бейбіт уақытта және соғыс уақытында Отанды қарулы қорғау бойынша өздеріне жүктелген міндеттерді табысты шешуге даярлаудағы жетекші принцип, өйткені ол жеке құрамды оқытуда мемлекеттің, қоғамның Ұлттық ұланға, әскери қызметшілерге қойылатын талаптарын сақтау қажеттілігін айқындайды.

Оқыту мазмұнын әскери және білім беру саясатына сәйкес келтіруде дәл осы принцип басты болып табылады. Ол ең алдымен әскери қызметшілерді даярлауға қойылатын біліктілік талаптарын, оқу жоспарларын, бағдарламалар мен оқулықтарды әзірлеу кезінде көрінеді. Тиісінше келесі дидактикалық талаптар ұсынылады:

- оқу процесі мен зерттелетін материалды ел өмірімен, Ұлттық ұланның міндеттерімен, жеке құрамның қызметімен байланыстыру;
- әскери қызметшілерде өз елінің азаматын, Отан қорғаушысын тәрбиелеу;
- әскери қызметтің беделін қолдауға және арттыруға ықпал ету.

Бұл дидактикалық талаптардың барлығы бір-бірінен ажырамайтын және өзара байланысты. Оқылатын тақырыптың ерекшеліктерін ескере отырып, оларды мақсатты жүзеге асыру, оқытуға тәрбиелік сипат береді.

Оқытудың ғылыми принципі—әскери қызметшілерді оқытудың мазмұны мен технологиясын ғылым мен техниканың даму деңгейіне, тәжірибеге, жинақталған әлемдік өркениетке сәйкес келтіру қажеттілігін айқындайды. Ол оқу жоспарларын, оқу бағдарламаларын және оқулықтарды әзірлеу кезінде көрінеді. Бұл принцип әскери қызметшілерге ғылым белгілеген шынайы, берік білімді (объективті ғылыми фактілер, тұжырымдамалар, теориялар, оқу-жаттығулар, заңдар, заңдылықтар, әскери іс пен басқа да ғылымның әр түрлі салаларындағы жаңа жаңалықтар) зерделеу мен игеру үшін ұсынылуын білдіреді. Ғылыми талап оқу материалының мазмұнын іріктеуге және оқу процесін ұйымдастыруға, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындыққа ғана емес, сонымен қатар осы процестің әдістері мен формаларына да қатысты.

Әскери іс, қазіргі заманғы ғылым үздіксіз дамып келеді. Әскерлерде жаңа техника пайда болады, жауынгерлік іс-қимылдарды жүргізудің формалары мен әдістері күрделенеді, педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары жетілдіріледі, сондықтан әскери қызметшілерді оқыту тәжірибесіне барлық жаңа, озық, барлық жаңа енгізулер, бөлімдер мен бөлімшелердің жауынгерлік әзірлігін арттырудың неғұрлым тиімді жолдары мен тәсілдерін іздеу оқытудың ғылыми принциптің нақты іске асыруға қызмет етеді. Оған сәйкес келесі дидактикалық талаптар қойылады:

- ғылым мен техниканың соңғы жетістіктері мен оларды іске асыру және әскери тәжірибеде есепке алу тұрғысынан оқу материалын баяндау;
- әрбір құбылыстың, қару-жарақ пен жауынгерлік техниканың барлық түрлерінің жан-жақты зерттелуі үшін әскери істің барлық құбылыстарын өзара байланыста және тәуелділікте зерттеу.

Бұл талаптар бір-бірінен ажыратылмайды. Оқылатын тақырыптың ерекшеліктерін ескере отырып, оларды жүзеге асыру оқуға ғылыми сипат береді.

Тәжірибелік бағыттылық және көрнекілік принциптері

Әскери қызметшілерді оқытудың тәжірибелік бағыттылығы осы процестің жауынгерлік техника мен қару-жарақтың, мемлекеттің әскери ұйымының дамуына, әскери ғылымның даму деңгейіне заңды тәуелділігін білдіреді, оның өткен және қазіргі заман соғыстарының тәжірибесімен байланысын қамтамасыз етеді. Бұл принципті барлық көрнекті қолбасшылар басшылыққа алды. Оның мәні «әскерлерді соғыста қажет нәрсеге үйрету» ұранында көрінеді. Бұл принциптің әскери-педагогикалық мәні алғаш рет теориялық тұрғыдан негізделген орыс генералы М. И. Драгомиров. Оның айтуынша, бұл жерде екі негізгі сұраққа жауап жасырады: біріншіден, әскери қызметшілерді неге үйрету және екіншіден, әскерлердің жауынгерлік даярлығын қандай жағдайда өткізу керек.

Бұл принциптің дидактикалық талаптарында теория мен тәжірибенің органикалық байланысы көрсетілген:

- оқу кезінде әскери жарғыларды, нұсқауларды, нұсқаулықтарды қатаң басшылыққа алу;
- әскери қызметшілерді әскери-кәсіби қызметтің жауынгерлік, нақты жағдайларына барынша жақындай отырып, бақыланатын қауіп жағдайында оқыту және жеке құрамды даярлаудағы барлық босаңсулар мен оңайлатуларды батыл жою;
- сабақтар мен оқу-жаттығуларда жеке құрамнан үлкен шиеленісті талап ететін, әскери қызметшілерді белсенді әрекет етуге, тез өзгертін жағдайда өз бетінше шешім қабылдауға итермелейтін күрделі жағдайлар жасау;
- қазіргі заманғы соғыстың сипаты мен ерекшеліктерін, әскери доктрина мен әскери ғылымның негізгі ережелерін зерттеу;
- Ұлы Отан соғысының, жергілікті әскери іс-қимылдар мен әскери қақтығыстардың, Ауғанстандағы және Чернобылдағы әскерлердің іс-

қимылдарының, Солтүстік Кавказдағы, Сириядағы ланкестікке қарсы операциялардың, оқу-жаттығулардың тәжірибесін сыни тұрғыдан түсіну;

- жаңа әскери техника мен қару-жарақты, әскери іс-қимылдарды және шетелдік армиялардың мүмкіндіктерін жүйелі түрде зерттеу;

- әскери қызметшілердің жауынгерлік техника мен қаруды кәсіби меңгеруіне, автоматтандырылған басқару құралдары мен байланыс құралдарын, электрондық-есептеу техникасын, қарудың барлық түрлерінен қорғау құралдарын тиімді қолдануға қол жеткізу;

- бөлімдер мен бөлімшелерде жоғары жауынгерлік әзірлікті сақтау, бейқамдықты, рақымсыздықты болдырмау, тәртіпті қатаң сақтау.

Көрнекілік принципі – текоқыту процесінің ғана емес, сонымен қатар барлық әскери-педагогикалық процестің маңызды ұйымдастыру жағдайы. Ол педагогика тарихында алғашқылардың бірі болып безендіріле бастады. Оқытудың тиімділігі адамның сезімдерін қабылдауға тарту дәрежесіне байланысты екендігі байқалды. Оқу материалын сезімдік қабылдау әр түрлі болған сайын, ол күшті сіңеді.

Оқыту теориясындағы көрнекілік адам көру арқылы қоршаған әлем туралы мәліметтердің 80% - ға жуығын алады. Көрнекілік принципі сондай-ақ моторлы, тактильді, есту, дәм және басқа да сезімдерді пайдалануды білдіреді. Оны жүзеге асыру жолдарын дидактиканың негізін қалаушы Я.А. Коменскиймен тұжырымдалады.

Жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындық процесінде көрнекілік өте кең қолданылады, бірақ бұл ретте түрлі функцияларды жүзеге асырады. Жаңа материалды оқу кезінде бұл түйсік пен қабылдау көзі; қайталау кезінде бұрын зерттелген материалды, қалыптасқан түсініктерді еске түсіруге, білімді кеңейтуге және тереңдетуге көмектеседі. Қару-жарақпен және техникамен іс-қимыл жасау тәсілдерін үйрету кезінде көрнекілік қажетті дағдылар мен үйлесімділіктерді қалыптастыруға ықпал етеді. Оның көмегімен білімді меңгеру жеңілдетіледі, оқуға деген қызығушылық туындайды, ол қол жетімділік пен сенімділікті көрсетеді.

Әскерлерді жауынгерлік даярлау тәжірибесін А. В. Суворов, П.С. Нахимов, С.О. Макаров және басқа да көптеген әскери қайраткерлер өз еңбектерінде кеңінен қолданған. М.И. Драгомиров әскери оқытудағы осы принциптің рөлі мен ерекшеліктерін теориялық негізге бағыттай отырып көп көңіл бөлді.

Жеке құрамды оқыту кезінде кешенді қолданылатын әр түрлі көрнекілік түрлерін көрсетеді:

- табиғи немесе жасанды көрнекілік: қарудың, техниканың, аспаптардың, аппараттардың нақты үлгілері, оқу алаңдары, аэродромдар, полигондар, автодромдар, әр түрлі жабдық түрлері:

- бейнелеу көрнекілігі:

- форма-еліктеу құралдары, имитаторлар, жарғышпакеттер және т. б.;

- көлемді көрнекі құралдар – қару мен жауынгерлік техниканың зерттелетін үлгілері немесе олардың ұлғайтылған немесе азайтылған түрдегі

бөліктері, бөлшектер мен механизмдердің өзара іс-қимылын зерттеуге арналған макеттер, модельдер, қабырға-басылымдар, станоктар, электрлендірілген сызбалар және т. б. көрсету үшін арнайы дайындалған;

– графикалық көрнекі құралдар-плакаттар, карталар, схемалар, кестелер, сызбалар және т. б.;

- аудиовизуалды құралдар-кинофильмдер, магнитофондық жазбалар, телевизиялық бағдарламалар, компьютерлік техника, слайдтар және т. б.

Аталған түрлер ішкі көрнекілік деп аталатын, яғни жадыда сақталған әскери қызметшілердің бұрынғы тәжірибесіне сүйенумен толықтырылады.

Көрнекі құралдарды пайдаланған кезде, олардың өзін-өзі ұстауы емес, табысты оқыту құралы екенін әрдайым есте сақтаған жөн.

Көрнекі құралдарға мынадай талаптар қойылады:

- сызбадағы немесе плакаттағы графикалық бейнелер мен мәтіндер қысқа болуы және ең маңыздысы;

- көрнекі құралдардың тиімділігі олардың мөлшері мен безендірілуіне байланысты;

- оқу құралдарын дайындағанда түстерді қабылдау психологиясының ерекшеліктерін ескеру керек; қабылдау нақтылығы объекті мен фон келесі комбинацияларында айтарлықтай артады: қызыл-жасыл, көк-сары, қара-ақ.

Оқыту барысында әртүрлі көрнекі құралдарды қолдана отырып, белгілі бір дидактикалық ережелерді басшылыққа алу қажет:

- көрнекі құралдардың көп санын пайдаланумен әуестенбеу – бұл әскери қызметшілердің назарын аударуға және түсінуді қиындатуға әкелуі мүмкін;

- сабақты өткізер алдында командир әрбір көрнекі құралды алдын ала жақсы зерделеп, оны көрсету әдістемесін және тәртібін ойластыруы тиіс;

- бір сабақта бірнеше көрнекі құралдарды пайдаланған кезде, қажеттілігіне қарай кезекпен іліп қойған дұрыс; барлық плакаттарды, сызбаларды және т. б. алдын ала ілу;

- көрнекі құралды көрсету кезінде түсіндірудің бірнеше баяу қарқынын ұстану керек-бұл әскери қызметшілердің әдістемелік құрал мазмұнын жақсы түсінуіне ықпал етеді;

- әскери қызметшілердің көрнекі материалдары, макеттері, қару үлгілері және т. б. бар белсенді тәжірибелік жұмысына қол жеткізу қажет;

- көрнекіліктің оқу құралдарының жоғары эстетикалық деңгейін, оның материалды бейнелеуге сәйкестігін қамтамасыз ету қажет.

Әр сабақ барысында әр түрлі көрнекілік құралдарын біріктіру қажет. Олардың арқасында әскери қызметшілердің оқуға деген қызығушылығы артып, байқаушылық, назар аударушылық, ойлау білімдері жинақталады.

Оқытудың қол жетімділігі мен жоғары деңгейдегі қиындық принципі оқу материалы, оның көлемі, зерттеу әдістері әскери қызметшілердің интеллектуалдық және физикалық мүмкіндіктеріне сәйкес болуын талап етеді.

Белгілі бір тақырыпты немесе бөлімді зерттеуге бөлінген уақытқа сәйкес келмейтін оқылатын материалдың тым күрделі мазмұны немесе көлемі білім алушыларда оқуға уәждемелік көңіл-күйді төмендетуі мүмкін. Менгерудің

мүмкін еместігі сондай-ақ әскери қызметшілердің мүмкіндіктері, оларды оқыту дәрежесі ескерілмейтін физикалық кернеумен байланысты болады. Бұл принципті сақтамау салдарынан әскери қызметшілердің ерік-жігерін әлсіретіп, жұмысқа қабілеттілігі төмендейді.

Сонымен қатар, бұл принцип оқыту өте қарапайым болуы тиіс дегенді білдірмейді. Зерттеулер мен тәжірибе мыналарды көрсетеді: жеңілдетілген мазмұн кезінде оқуға деген қызығушылық төмендейді, қажетті күш-жігер қалыптаспайды, әскери қызметшілердің интеллектуалдық жұмысқа қабілеттілігінің қалаулы дамуы болмайды; оқыту процесінде оның дамыту функциясы әлсіз іске асырылады. Сондықтан оқыту қолжетімді бола отырып, белгілі бір күш-жігерді талап етуі маңызды. «Оқудың да еңбегі бар, – деп атап өтті К. Д. Ушинский...»

Тәжірибеде оқытудың жоғары деңгейі мен қол жетімділік принципін іске асыру үшін бірқатар ережелерді сақтау қажет:

- белгілі бейтаныс адамға, қарапайымнан күрделіге, жақыннан алыс жаққа ауысуға үйрету;

- білім алушылардың дайындық деңгейін, олардың ақыл-ой және физикалық даму деңгейін, денсаулық жағдайын жақсы білу;

- әскери қызметшілердің өмірлік тәжірибесін, білімін, іскерліктері мен дағдыларын жаңа теориялық және тәжірибелік материалдарды зерделеудің негізі ретінде белсенді пайдалану;

- бағдарламалық материалдың оны зерттеуге бөлінген уақыт санына сәйкестігін сақтау;

- қарапайым, қол жетімді тілмен түсіндіру, түсіндіру кезінде ұқсастықты, салыстыруды, қарама-қарсы қоюды және басқа да әдістерді қолдану;

- жүйелі түрде оқитын әскери қызметшілерден ақыл-ой және дене жұмысын талап ету.

Осылайша, осы принципке сәйкес әскери қызметшілерді оқыту нақты мүмкіндіктер, олардың физикалық және психикалық денсаулығына теріс әсер ететін зияткерлік, физикалық және жүйке-эмоциялық жүктемелердің алдын алу негізінде құрылуы, бірақ бір мезгілде белгілі бір күш-жігерді талап етуі тиіс.

Сана, белсенділік және дербестік принципі

Сана, белсенділік және дербестік принципі белсенді танымдық және тәжірибелік іс-әрекет процесінде білімді саналы меңгеруді білдіреді.

Оқытудағы сана-сезімдік әскери қызметшілердің оқуға деген оң көзқарасын, олардың оқылатын мәселелердің мәнін түсінуін, алған білімнің маңыздылығына сенімділікті көздейді. Сонымен қатар, оқуға саналы тәрбие беретін сипат береді, әскери қызметшілердің жоғары моральдық-психологиялық және әскери-кәсіби қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді.

Оқытудағы белсенділік-бұл білімді, шеберлікті және дағдыларды саналы меңгерудің алғышарты, шарты және нәтижесі ретінде әрекет ететін білім алушылардың қарқынды ақыл-ой және тәжірибелік қызметі.

Білімді, машықты және іскерлікті меңгерудегі сананың белсенділікпен үйлесуі әскери қызметшілердің пайымдауларының, қорытындылардың

дербестігін дамытуға, жағдайды дұрыс бағалауға және алған білімдерін тәжірибеде табысты қолдануға ықпал етеді. Бұл комбинация-әскери және қызметтік міндеттерді шешудегі бастамалар мен шығармашылық қарым-қатынас көрінісінің көзі.

Сана, белсенділік және дербестік принципін жүзеге асыру үшін келесі дидактикалық ережелерді сақтау керек:

- әскери қызметшілердің алдағы қызметтің мақсаттары мен міндеттерін айқын түсінуіне қол жеткізу;

- белсенді және қарқынды оқыту әдістерін қолдану;

- оқытудың көрнекілігі мен техникалық құралдарын кеңінен пайдалану;

- білім алушылардың белсенді ойлау қызметін ұйымдастыру және механикалық оқуды жою;

- әскери қызметшілерді білім, дағды мен шеберлікті игеру бойынша жұмыстың тиімді тәсілдеріне, оқу жұмысының нәтижелерін сыни бағалауға үйрету;

- өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру;

- жарысты әскери қызметшілердің оқу іс-әрекетін белсендірудің маңызды құралы ретінде пайдалану;

- әскери қызметшілерді себеп-салдармен байланыстыра оырып табуға үйрету, беймәлім адамдарды белгілі адамдармен қисынды байланыстыру;

- оқу озаттарын мадақтау және олардың тәжірибесін насихаттау.

Оқытудағы жүйелілік, реттілік және беріктілік принциптері

Жүйелілік пен реттілік принципі бұрын меңгерген білімді, дағдыларды, іскерлікті, кәсіби-маңызды қасиеттерді бекітуге, оларды дәйекті дамытуға, жетілдіруге және осының негізінде жаңа білімді енгізуге, жаңа дағдылар мен іскерлікті қалыптастыруға бағытталған.

Бұл принцип белгілі бір тәртіпте, қатаң жүйеде білім алуды және меңгеруді көздейді. Бұл оқу мазмұнына да, процесіне де қатысты.

Бұл принциптің негізіне белгілі бір заңдылықтар жатыр:

1. Адам тек сол кезде ғана пәрменді білімге ие, оның санасында бар әлемнің нақты көрінісі көрінеді.

2. Егер оқытудағы жүйе мен бірізділік болмаса, білім алушылардың даму процесі баяулайды.

3. Дағдылар мен іскерлікті қалыптастыру құралы тек белгілі бір түрде ұйымдастырылған оқыту болып табылады.

Жүйелілік пен реттілік принципі командирден, педагогтан мынадай дидактикалық ережелерді орындауды талап етеді:

- оқу жоспарына, бағдарламаларына, сабақ кестесіне сәйкес оқу процесінің логикасын қатаң сақтауды;

- олардың өзара байланысын түсіну негізінде білім жүйесін қалыптастыруды;

- оқыту кезеңдері бойынша оқылатын материалды жүйелі бөлуді;

- оқытудың мазмұндық және іс жүргізу жақтары сабақтастығын сақтау: әрбір жаңа сабақ – бұл осының алдындағы жалғасудың қисындылығын (әскери

қызметшілер орындайтын оқу-танымдық іс-әрекетінің мазмұны және сипаты бойынша да);

- сызбаларды, жоспарларды, кестелерді, тірек конспектілерді, модульдерді және оқу материалын логикалық берудің өзге де формаларын пайдалануды;

- пәнаралық байланыс жүргізуді;

- талаптардың бірлігі негізінде педагогикалық процестің барлық субъектілерінің қызметін үйлестіру, олардың қызметіндегі сабақтастықты қамтамасыз етуді;

- білім алушылардың үлгерім сапасын және оқу материалын меңгеру деңгейін бақылау және анықтау үшін білімді есепке алу және бағалауды.

Бұл принциптің талаптары әскери қызметшіні ғана емес, сондай-ақ бөлімшелерді, бөлімдерді да даярлауға қолданылады.

Оқытудағы беріктілік принципі білімнің, дағдылардың, біліктердің, тәжірибенің, моральдық-психологиялық және кәсіби сапалардың тұрақты бекітілуіне ықпал етеді.

Білім, дағды мен шеберліктің беріктігі дидактикалық тұрғыдан да өте маңызды. Әскери қызметшілердің білімі, дағдылары мен іскерліктері неғұрлым мықты болса, олар жаңа оқу материалдарын неғұрлым жылдам әрі негізді меңгереді.

Бұл принцип білімді ұзақ мерзімді есте сақтау ғана емес, сонымен қатар олардың интериоризациясы, құрылымдалған оқу материалын жүйелі түрде қайталау және оны тексеру кезінде туындайтын оқылатын пәнге деген оң қарым-қатынас пен қызығушылықты қалыптастыруды талап етеді.

Осы принциптің негізінде ғылым саласында белгілеген заңды ережелер жатыр: оқу материалын меңгерудің беріктігі объективті факторларға (материалдың мазмұнына, оның құрылымына, оқыту әдістеріне және т.б.) және білім алушылардың осы білімге, оқытуға субъективті қатынасына байланысты. Есте сақтау қабілеті тандалып әрекет етеді, сондықтан онда маңызды және қызықты оқу материалы жақсы бекітіледі және ұзақ сақталады. Терең ұғыну мен есте сақтаудың ажырамайтын байланысы туралы Я. А. Коменский былай деп жазды: «Ақыл-ойдың жақсы түсінетін нәрселерді есте сақтауға мәжбүрlemeу керек». Бұл ретте ол «Бүгінгі кешегі және ертеңгі күнге жол ашуы» қажет деп санады.

Білімді, дағдыны, іскерлікті меңгеру беріктігіне мына дидактикалық ережелерді сақтай отырып қол жеткізуге болады:

- әр түрлі тәсілдерді, формаларды, оқыту әдістерін қолдану, өйткені біртектілік оқуға қызығушылық тудырады, меңгерудің тиімділігін төмендетеді;

- оқушылардың ой-өрісін жандандыру, салыстыру, жинақтау, себеп-салдарлық және ассоциативті байланыстарды орнату мәселелерін қою;

- білімін жүйелі түрде тексеру және бағалау, өткен материалды үнемі қайталау;

- жадының барлық түрлері мен есте сақтау тәсілдерін ұзақ сақтауды қалыптастыру;

- дағдыны игерген кезде білім алушылардың материалмен және операциялармен алғашқы танысуы кезінде баяу, қатесіз іс-әрекеттерін қамтамасыз ету, оларды орындау мерзімдерін біртіндеп қысқарту және іс-әрекеттерді пысықтаудың жоғары сапасын сақтау;

- дағды мен іскерлікті жасаудың бастапқы сатысында өзгермейтін жағдайларда тұрақты жүйелі жаттығуларды жүзеге асыру, ал олардың автоматтандырылуына қарай – өзгеруі.

Әскери қызметшілерді оқытудағы ұжымшылдық және жеке көзқарас принципі.

Ұжымшылдық және оқытудағы жеке көзқарас, ұжымдық (топтық) және жеке оқыту формалары мен тәсілдерін ұтымды үйлестіру принципі командирден (педагогтан) барлық әскери қызметшілердің табысты белсенді жұмысы үшін қолайлы жағдай жасауды және сонымен бірге табысты оқыту және жеке дамуына жәрдемдесу мақсатында олардың әрқайсысына жеке жақындауды талап етеді.

Өз сипаты бойынша әскери қызмет ұжымдық. Әскери қызметшілердің ұжымшылдығы – бұл ерік-жігер, іс-қимылдар мен жауапкершіліктің бірлігі. Қазіргі заманғы жауынгерлік техника мен қару жеке құрамның жоғары айқындылығын, іс-қимылдарының келісімділігін талап етеді және ең болмағанда бір адамның жұмыстағы кез-келген дәлсіздігі жауынгерлік міндетті тек қана есеп пен экипаждың ғана емес, сонымен қатар бөлімшелердің, бөлімдердің орындалуының бұзылуына әкеп соғуы мүмкін. Дәл осы ұжымшылдық взводтар және бөлімшелердің барлық әскери қызметшілерінің бір-біріне көмектесуге дайындығын және өзара алмасуын қамтамасыз етеді. Ұжымшылдықты қалыптастырудың негізі сабақтар мен оқу-жаттығуларда, жауынгерлік кезекшілік атқару, ішкі және қарауылдық қызметтер процесінде ұжымдық іс-қимылдарды ұйымдастыру болып табылады.

Оқытудағы ұжымшылдық жеке көзқараспен өзара байланысты. Әскери ұжымның жақсы ұйымдастырылған жұмысы әрбір әскери қызметшінің нақты жұмысынан бөлінбейді, оны дұрыс және жан-жақты даярлау үшін қарамағындағылардың жеке ерекшеліктерін білу, оқыту кезінде оларды шебер есепке алу талап етіледі.

Мұны, әрине, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындық барысында ғана емес, сонымен қатар жеке құраммен барлық жұмыс, командирмен оны жан-жақты зерделеу негізінде құрылады және жүргізіледі, ол келесі дидактикалық ережелерді ұстануы тиіс:

- өзінің психологиялық-педагогикалық мәдениетін арттыру бойынша үздіксіз жұмыс жасау;

- жалпы және жеке пікірлерді, көңіл-күйді, сұрауларды ескеру;

- оқушылардың жалпы танымдық және тәжірибелік қызметін ұжымдық оқу міндеттерін қоюмен, жарысты, өзара көмек пен өзара бақылауды ұйымдастырумен жандандыру;

- оқытудағы, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындықтағы ұжымдық, топтық және жеке жұмыс түрлерін біріктіру;

- өз бағыныштылардың оқуын тұрақты бақылауды жүзеге асыру;
- жарыс және өзара көмек жүйесін белсенді пайдалану;
- әрбір қол астындағының интеллектуалдық, рухани-адамгершілік, педагогикалық, әлеуметтік, психологиялық және физикалық ерекшеліктерін жақсы білу және оған осы ерекшеліктерді ескере отырып әсер ету;
- қандай да бір әскери қызметшінің үлгерімінің төмендеу себептерін анықтау және олардың әрқайсысына жеке көмек көрсету формасын анықтау;
- өз бетінше жұмыс істеу үшін тапсырмалар беру және әскери қызметшілердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып тексеруді ұйымдастыру.

Әскери қызметшілерді оқытудағы ізгіліктің, тәрбиелік пен дамытушылық сипатының принципі.

Оқытудың ізгілікті, тәрбиелеуші және дамытушы сипатының принципі осы процестің объективті заңдылықтарын көрсетеді. Оқыту тәрбие мен дамытудан тыс бола алмайды. Командир әскери қызметшілерге тәрбиелік ықпал етуге арнайы мақсат қоймаса да, ол оқу материалының мазмұны, танымдық қызметті ұйымдастырудың қолданылатын әдістері арқылы, өзінің жеке қасиеттері, хабарланған білімдеріне қатысты етеді. Мұндай әсер, егер командир тиісті міндет қойса, оның иелігіндегі барлық құралдарды тиімді пайдалануға ұмтылады. Кез-келген оқытуды дамытушы деп атауға болады, бірақ тиісті түрде ұйымдастырылған тұлғаның неғұрлым табысты дамуына ықпал етеді.

Осылайша, бұл принцип әскери қызметшінің жеке басы мен даралығын жан-жақты дамытуға, тек білім мен шеберлікті ғана емес, сонымен қатар өмірлік идеалдар мен әлеуметтік мінез-құлық формаларын таңдаудың негізі болып табылатын белгілі бір адамгершілік және интеллектуалдық қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған. Ол барлық алдыңғы принциптермен органикалық байланыста және келесі дидактикалық талаптарда көрінеді:

- сабақты өткізуге дайындала отырып, шешуге қажетті нақты білім беру және тәрбиелік міндеттерді мұқият ойластыруда;
- әскери қызметшілердің білімін терең ұғынуға, ойлау қабілетін және шығармашылық қабілетін дамытуға және белсендіруге, дүниетанымдық және рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік беретін нақты материалдар мен оқыту әдістерін таңдауда;
- білім алушылар табиғат пен қоғам құбылыстарын, объективті әлемнің нақты мазмұнын, құбылыстарды – мәнін, сыртқы белгілерін – материалдық және рухани әлемнің ішкі жағдайын түсінуіне қол жеткізуде;
- теорияны тәжірибемен тығыз байланыстыруда;
- әскери қызметшінің жеке тұлғасына құрметпен қарау және бір мезгілде оған саналы талап қою. Құрметтеуге негізделмеген талап қою, наразылық пен агрессивтілік тудырады; талапсыз тілектестік тәртіпті бұзуға, ұйымдаспауға әкеп соқтырады;
- адамгершілік танытуға, білім алушыларды қорлауға, қателерін мойындап түзетуге, қиындықтарды жеңуге ынталандыруға.

Осылайша, әскери қызметшілерді оқыту принциптерінің мазмұны және оларды оқу, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындау процесінде

іске асырудың негізгі жолдары қаралды. Оқыту принциптерінің алуан түрлілігі әскери педагогтан жоғары педагогикалық шеберлікті талап етеді, өйткені олардың әрқайсысы оқытудың қандай да бір жағын немесе оның заңдылықтарын білдіреді. Ұстанымдардың дидактикалық талаптары, олар сияқты мәңгілік, өзгермейтін нәрсе жоқ екенін ескеру қажет. Олар үнемі дамып келеді.

Оқыту принциптері өзара тәуелді және бір-бірін органикалық толықтырады, өйткені оқыту-бірыңғай, тұтас процесс және оның барлық жақтары мен буындары өзара байланысты. Оқу процесінде міндеттерді табысты шешу үшін жеке принциптерге емес, ғылыми негізделген мақсат таңдауды, белгілі бір материалды, білім алушылардың қызметін ұйымдастырудың әдістері мен құралдарын іріктеуді және оқытудың қолайлы жағдайларын жасауды қамтамасыз ете отырып, оларды жүйелі түрде бағдарлау қажет.

Әскери-педагогикалық қызметте оқыту мен тәрбиелеу принциптерінің өзара байланысы туралы да есте сақтау қажет. Оларды жүйеде пайдалану ғана бөлімшедегі оқу процесінің білім беру, тәрбиелеуші және дамытушы сипатына ықпал ететін әскери қызметшілердің Отан қорғау жөніндегі борыштарын орындауға табысты әскери-кәсіптік және моральдық-психологиялық даярлығын қамтамасыз етеді.

2.2. Әскери қызметшілерді оқытудың әдістемелік жүйесі (оқытудың әдістері, формалары және сабақ түрлері)

Әскери қызметшілерді оқыту сапасы көбінесе оларды даярлау процесін жоспарлау сапасына, білімді, іскерлікті және дағдыларды арттырудағы үйлесімді қисынды дәйектілікке, сабақ жетекшілерінің әдістемелік шеберлігіне, оқытудың қандай да бір әдістеріне, формалары мен құралдарына, алынған нәтижелерді бақылау мен талдауға, жекелеген оқу пәндерін оқытудың материалдық-техникалық базасы мен әдістемелерін жетілдіруге негізделген.

Оқытудың әдістемелік жүйесінің негізін "қалай үйрету керек?" деген сұраққа жауап беретін оқыту әдістері құрайды". Олармен тығыз байланыста оқыту түрлері, сабақ түрлері және оқыту құралдары болады.

2.2.1. Әскери қызметшілерді оқытудың әдістері

Әскери қызметшілерді оқыту әдістері – бұл оқылатын материалды меңгеруді және білім, білік және дағдыға түрлендіруді, сондай-ақ жоғары моральдық-психологиялық және жауынгерлік сапаларды қалыптастыруды қамтамасыз ететін бірыңғай тәсілдер, құралдар, әдістер жиынтығын қамтитын педагогтар мен білім алушылардың дәйекті, өзара байланысты іс-қимылдарын реттейтін жүйе.

Оқыту әдісі оқыту мақсатын, мазмұнын меңгеру тәсілін, оқыту субъектілерінің өзара іс-қимыл тәртібін анықтауға бағытталған белгілермен сипатталады.

Оқыту әдістерін анықтау және жіктеу мәселесі бүгінгі таңда оның доминанттарын нақтылауға арналған әртүрлі тәсілдер болып табылады. Осыған байланысты көптеген белгілі жіктеулер бар. Олардың кейбірін қарастырайық.

Бірқатар зерттеушілер (Е. И. Перовский, Е. Я. Голант, Д. О. Лордкипанидзе және т.б.) оқыту әдістерін бөлу үшін негізгі белгі білім алушылардың білім алатын ақпарат көздерін санады. Бұл сөз, көрнекі және тәжірибелік әдістерді бөлуге мүмкіндік берді.

Басқа теоретиктер (И. Я. Лернер, М. Н. Скаткин, А. Н. Овечкин және т. б.) білім беру мазмұнын меңгеру бойынша білім алушылардың іс-әрекетінің сипатына сәйкес осы әдістерді жіктеді. Бұл осы кезеңде қалыптасатын дайындық деңгейіне байланысты оқыту субъектілерінің өзара қызметін құруды болжайды:

- әңгіме, дәріс, түсіндіру, оқулықпен жұмыс, демонстрация және т. б. қамтитын түсіндірмелі-иллюстративті (ақпараттық-рецептивті) әдіс;

- репродуктивті-үлгі бойынша әрекеттерді ойнату, алгоритм бойынша қызмет, бағдарламалау;

- эвристикалық(ішінара-іздеу);

- білім алушылардың шығармашылық деңгейін қалыптастыратын зерттеу.

Педагогикалық жүйенің қызмет етуі тұрғысынан оқыту әдістерінің жіктелуін Ю.К. Бабанский әзірледі. Оның дамуын әскери педагогикаға қатысты В.И. Бегун жүзеге асырды. Бұл жіктемеде келесі әдістерді анықтауға болады:

- оқу-танымдық процесті ұйымдастыру және жүзеге асыру;

- оқу-танымдық процесті ынталандыру;

- оқу-танымдық процесті жүзеге асыру тиімділігін бақылау және өзін-өзі бақылау.

Басқа жіктеу әдістерін осылайша бөлуді көздейді:

- бинарлы және полинарлы жалпылау: М. И. Махмутов (бинарлы), В.И. Паламарчук және В. Ф. Паламарчук (полинарлы);

- оқытудағы ынтымақтастық формаларымен үйлесу (Л. Клинберг);

- жасанды және табиғи оқыту (К. Сосницкий);

- алынған білімді сатып алу, бекіту және жетілдіру (Г. И. Щукина, И. Т. Огородников және т.б.).

Әдістердің жасанды топтамасынан бас тартуға, оларды белгілі бір белгілер бойынша жіктеуге байланысты процестің пайда болуы мен дамуы да әбден қисынды, өйткені әдістердің өздерінің, сондай-ақ оларды жіктеуге көзқарастар санының көптігі иерархиялық және логикалық құрылыстардан бас тарту және оларды әдеттегі аударуға көшу үшін негіз береді. Бұл туралы оқу сабақтарын өткізу барысында бір уақытта бірнеше түрлі әдістер қолданылуы мүмкін екендігін растайтын оқу процесін ұйымдастыру тәжірибесі де куәландырады.

Әскерлерді даярлау кезінде әскери қызметшілерді оқытудың мынадай әдістері кеңінен таралған:

- оқу материалын ауызша баяндау (дәріс, әңгіме, түсіндіру, нұсқау беру);

- оқылатын материалды талқылау (семинар, әңгімелесу, топтық сабақ);

- көрсету (сынақ);

- жаттығу, жаттықтыру;
- тәжірибелік жұмыс;
- курсанттардың өзіндік жұмысы.

Оқыту әдістері белгілі бір дидактикалық жүйе түрінде әрекет етеді, онда жүйе құрушы фактор-бұл тиісті оқу мақсаттары. Компоненттер (кіші жүйелер) осы әдістердің өзі, ал кері байланыс механизмі – білімді меңгеруді, дағдыны, іскерлікті, кәсіби маңызды қасиеттерді қалыптастыруды бақылау тәсілдері болып табылады. Бұл оқыту мен білімнің әрекетін көздейді.

Әдістердің әрқайсысы оқытудың түрлі тәсілдерін қамтуы мүмкін. Әр түрлі әдістерге бірдей тәсілдер кіреді. Мысалы: дәрістер немесе әңгіме жазу, жаттығуларды орындау кезіндегі көмек және сақтандыру және т.б.

Әртүрлі әдістерді қолдану әскери қызметшілерді оқыту, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындық және оқу-жауынгерлік қызметтің ерекшеліктерімен айқындалады.

Әскери қызметшілерді оқытудың әдістері мен тәсілдері әскери техниканы және жауынгерлік іс-қимыл тәсілдерін жетілдіруге байланысты дамиды.

Атыс қаруы пайда болғанға дейін ең бастысы тиісті дағдылар мен физикалық қасиеттерді дамыту үшін жаттығу болды. Бұл ретте адамның еліктеу қабілетіне сүйеніп көрсету және түсіндірудің жеке элементтері қолданылды.

Атыс қаруының пайда болуымен және әскерлердің желілік тактикасының дамуымен материалды ауызша баяндау, содан кейін оны талқылау әдістері қолданыла бастады. І-ші Петр әскери бөлімдерді, сарбаз ретінде әскери мақалаларды оқу және түсіндіруді талап етті, сонымен қатар әскери қызметшілердің қызмет ережелері мен мінез-құлқының нормалары туралы нұсқау бар" әскери Артикула". А. В. Суворов оқытудың бірқатар жаңа тәсілдерін енгізді—сарбаздар өз бетінше шешім қабылдауды талап ететін ауызша кіріспе, қолдану. Суворов ғылымында материалды ауызша баяндау әдісіне "Сарбаздарға ауызша үйрету" арнайы бөлімі берілген.

Қазіргі армияларда күрделі әскери техниканы меңгеру қажеттілігі оқытудың барлық ықтимал әдістерін қолдануды талап етті. Олар қазір өзара байланысты және белгілі бір үйлесімде қолданылады. Айталық, ауызша баяндау әдісі талқылаумен және көрсетумен бірге жиі қолданылады, жаттығу – көрсетумен, көрсетумен – түсіндірумен (баяндаумен).

Оқыту әдістерін тандау, олардың сабақ барысында арақатынасы келесі жағдайларға байланысты:

- оқу формасы, яғни оқу процесін ұйымдастыруға;
- оқыту топтарына;
- дайындық деңгейі бойынша білім алушылар топтарының құрамына;
- сабаққа бөлінген уақытқа;
- оқу жабдығының болуы және жай-күйіне;
- сабақ орнына;
- офицердің (сабақ жетекшісінің) әдістемелік шеберлігінің деңгейіне.

Оқыту әдістерінде оқу принциптері жүзеге асырылады.

Оқытудың бөлінген әдістерінің жалпы сипаттамасын қарастырайық.

Оқу материалын **ауызша баяндауда** сөз жетекші ақпарат көзі. Бұл ретте жазбаша түрде қарағанда көп ақпарат беріледі, өйткені ол бейвербальды, эмоционалдық компонентті (интонация, мағыналық екпін, дауыс қаттылығы мен тембрін пайдалану, паузалармен түрлену) қамтиды.

Ауызша сөйлеу мүмкіндіктері туралы айта келе, А. И. Герцен тыңдаушылар мен тәжірибелі лекторлардың арасында екі жағынан да әрекет ететін ерекше магнетикалық байланыс біртіндеп пайда болатынын атап өтті. Бұл ұжымдық ойлау және қамқорлық.

Материалды ауызша баяндау кезінде тәрбиелеуші оқыту, бұл үшін қажетті, жүйеленіп, одан кейін әңгіме, дербес жұмыс барысында тереңдете алатын ақпаратты беру мүмкіндігі ашылады.

Бұл әдісті одан әрі жетілдіру жолдарының бірі – оқу бағдарламасынан мәліметтерді проблемалық баяндау, бұл монологтан әңгіме барысында, дәрісте диалогқа өтуге мүмкіндік бар. Бұл ретте аудиторияға мәселенің шешімін іздеуге және ойлануға біраз уақыт бере отырып, қажетті кідірістер жасауға мәжбүр ететін проблемалық жағдайларды шебер жасау, білім алушылардың танымдық белсенділігін **проблемалық мәселелер қоюмен**, қысқа репликаларды қолдау қажет.

Оқу материалын ауызша баяндау әдісі: түсіндіру, нұсқау беру, әңгіме, дәріс.

Түсіндіру—бұл құбылыстың, процестің мәнін, іс-әрекетті орындау тәртібін ашу. «Неге?», «Қалай?» сұрақтары арқылы жүзеге асады.

Түсініктеме—офицердің әскери өмірдің құбылыстары мен процестерінің мәнін, олардың себеп-салдарлық байланыстарын, әскери-кәсіптік жағдайлардың даму логикасын ашуға көп көңіл бөлінетін оқу материалын баяндауы.

Нұсқау беру—әскерлердің нақты іс-қимылдарды орындауы туралы қысқаша және нақты нұсқауларды баяндауды көздейтін оқыту әдісі.

Әңгіме—фактілер мен қорытындыларды хабарлау мақсатында материалды баяндау. Әскери қызметшілерді оқытудағы әңгіме – бұл әскери қызметшілердің нақты материалды сипаттауы немесе баяндау түріндегі дәйекті және эмоциялық баяндауы.

Әңгімеде төмендегі тәсілдер қолданылады:

- әңгіме (дәйекті, логикалық байланысты мазмұндама);
- сипаттама (техникалық объектілердің сыртқы түрі мен құрылғысын, оқиғалар барысын ауызша баяндау);
- пайымдау (пайдалану, жинақтау, пікірлерді ойлауымыз арқылы).

Сабақ барысында әңгіме 10-40 минутқа созылуы мүмкін.

Дәріс – толық теориялық хабарлама, белгілі бір тақырып бойынша бір-бірімен байланысты сұрақтарды олардың ғылыми талдауымен, дәлелдемелерімен, қорытындыларымен баяндау.

Дәріс оқыту әдісі ретінде ірі теориялық және тәжірибелік мәселелерді тереңдете баяндау болып табылады. Әскери қызметшіні оқытудың осы

әдістерінде сипаттау, әңгімелеу, дәлелдеме, фактілер мен мысалдар түсіндіру, қорыту және қорытындылар сияқты тәсілдер үйлеседі.

Дәріс– әскери қызметшілерге әскери-кәсіби қалыптасу үшін қажетті оқу материалының нақты дидактикалық блогын жүйелі түрде ұсынуға арналған жеке құрамды оқыту формасы. Осы форманы іске асыру барысында әскери-кәсіби жағдайларды, проблемалар мен міндеттерді зерделеу мен шешу тарихын терең және жүйелендірілген талдау беріледі. Бөлімшеде әскери маманды даярлаудағы осы оқу материалының орны мен рөлі көрсетіледі.

Әдетте, дәрісте 2 сағат ішінде 2-3 сұрақ талданады.

Дәрістің келесі негізгі түрлерін атап өтуге болады:

1) Кіріспе пән құрылымының сипаттамасына, оның міндеттері мен негізгі мәселелерін ашуға арналады; дәріс барысында тарихқа кішігірім саяхатжүргізіледі, оқу кезеңінде қажетті білім көлемін меңгеру бойынша міндеттер қойылады;

2) тақырып бойынша дәріс қандай да бір белгілі бір тақырыптың материалдары бойынша негізгі ақпаратты тиісті қорытындылармен, ұсынымдармен қамтиды;

3) қорытынды қандай да бір оқу пәнін бөлу немесе жалпы пән бойынша ақпараттың бірыңғай жүйесіндегі мәліметтерді көздейді. Бұл ретте қорытындылар мен ұсыныстар жасалады, ұсынымдар беріледі;

4) проблемалық, оқу пәніне тән мәселеге арналады;

5) шолу материалдары бірнеше тақырыптардың, бөлім бойынша, қалған мәселелерді зерделеу туралы ұсынымдармен қатар, бірқатар күрделі мәселелер бойынша материалдарды қамтиды.

Материалды ауызша баяндау әдісін қолданудың табыстылығы оқыту принциптеріне байланысты бірқатар шарттар мен талаптарды сақтауға байланысты:

- мазмұндаудың жүйелілігі, тораптық мәселелерге назар аударуды жандандыру, келесі ақпаратпен байланыс, қорытындының болуы;

- ұсынылатын мәліметтердің ғылымилығы, ғылыми деректер мен фактілерге, жаңа зерттеулерге негізделген материалмен жұмыс істеу;

- мәлімдеу, фактілер мен қорытындыларды талқылау емес, хабарланатын ақпараттың дәйектілігі, дәлелдемелері;

- білім алушыларда белгісіз жаңа мәліметтердің болуы;

- бұрын меңгерген білімдерге, сондай-ақ логиканың жалпы ұстанымдарына, таным заңдылықтарына сүйеніп жауап іздеуді талап ететін проблемалық мәселелерді қайта құру, проблемалар;

- Оқытудың тәрбие жағына назар аудару;

- эмоционалды, мазмұндаудың қызықтылығы, әсіресе тораптық мәселелерді зерттеу кезінде;

- сөздің қарапайымдылығы мен айқындығы, аудиториямен өзара түсіністікке қол жеткізу, күрделі терминологияны теріс пайдаланбау керек;

• жақсы сөйлеу техникасы, орташа екпін (минутына 70-80 сөз), түйіндік мәселелерді баяндау кезінде интонациялау, сөздер, ұсыныстар арасындағы үзіліс, әсіресе маңызды ақпаратқа назар аудару кезінде.

Материалды ауызша баяндау әдісін қолданудың табыстылығы оның оқытушысы (офицері) қаншалықты терең білетіндігіне, оның тәжірибесі, әдістемелік шеберлігі, материалды қызықтыру қабілетіне, танымдық қызметті ынталандыруға байланысты. Аудиторияны білу, оның танымдық іс-әрекеттегі сұраныстары мен мүмкіндіктерін, сондай-ақ білім алушылардың тиісті білім алуға қызығушылығыолардың белсенді болуында маңызды рөл атқарады.

Әскери тәжірибеде оқылатын материалды талқылау әдісі кеңінен қолданылады. Ол әскери қызметшілерді оқытуда, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындықта әңгімелесулер, семинарлық және топтық сабақтар түрінде жүзеге асырылады.

Әңгіме – алдын-ала қойылған мәселелерді талқылау, жауынгерлердің алдын-ала белгілі сұрақтарға қысқаша жауаптарының арқасындағы білім алушылардың қарулану тәсілі.

Әңгімелесу– бұл материалдың мазмұны әскери қызметшілерге таныс немесе олардың өмірлік тәжірибесіне жақын болған кезде оқу ақпаратын баяндау мен талқылаудың диалогтық жолы. Оқу материалын талқылаудың негізгі түрлерінің бірі және сонымен қатар семинардың жеңілдетілген нұсқасы: ол негізінен теориялық дайындығының төмен және орташа деңгейі бар әскери қызметшілерді оқытуда қолданылады.

Әңгімелесудің мақсаты– бұрын алынған білімді тереңдету және жүйелеу, зерделенген адамды қарау барысында жаңа ұғымдар мен ұсыныстарды бекіту. Сонымен қатар, бақылау және өзін-өзі бақылау жүзеге асырылады, білім алушыларда ауызша баяндау дағдылары дамиды, өз білімі мен қабілеттеріне сенімділік артады.

Әңгімелесудің келесі түрлерін ерекшелеуге болады:

1) жан-жақты: еркін пікір алмасуға, жанды пікір алмасуға, түрлі көзқарастарды айтуға баса назар аударылады. Кең ауқымды әңгіме барысында өз пікірін білдіру және қорғау, пікірталас және қарым-қатынас жасау дағдылары мен іскерліктері барынша қалыптасады. Талқылау соңында оқытушы (офицер) қорытынды шығарады;

2) бақылау – тексеру: оның негізгі мақсаты-өткен оқу материалының игерілуін тексеру;

3) хабарлаушы (эвристикалық): ақпарат хабарланады және білім алушыларға өз бетінше дұрыс қорытындыға келуге мәжбүр ететін сұрақтар қойылады.

Аталған әңгімелесу түрлері сыныптық-топтық және семинарлық сабақтардың бір бөлігі ретінде, сондай-ақ ағымдағы тексеру мен оқу материалдарын бекітудің дербес формалары ретінде қолданылуы мүмкін.

Әңгімелесу, әдетте, оқытушының (офицердің) кіріспе сөзінен басталады, онда ол тақырыптың, міндеттердің мәнін ашады, білім алушылардың назарын түйінді мәселелерге аударады, топтың алдына проблема қоя алады.

Полемика негізгі әңгіме тақырыбынан шет қалмау үшін тораптық аспектілер бойынша жүргізілуі тиіс. Аудитория жеткілікті дәрежеде танысқан материал талқылауға жатады. Әңгімедегі сұрақтарды тиісті логикалық байланыста қою керек, олар зерделенушіні игерудің бірыңғай тізбегіндегі буындары ретінде болуы керек.

Оқу материалының ішкі логикасы негізінде әңгімелесу барысында бөлімшелердің өмірінен, қоғамдық өмірінен, ішкі және сыртқы саяси оқиғалардан жанды мысалдарға сүйенген жөн. Сабақ жетекшісінің міндеті, сондай-ақ, барлығы жалпыламай және полемика элементтерінсіз фактілерді қарапайым баяндауға түсетін бағыт бойынша әңгімені дамытуға жол бермеу болып табылады. Бұл жерде көптеген мәселелер дұрыс қойылуына, дер кезінде жүргізілетін нақтылауға, репликаға байланысты.

Әңгімелесудің табысты болуын қамтамасыз ету үшін оның негізгі мәселелерін алдын-ала дайындау қажет. Баяндауларды логикалық жіпті қолдау үшін, тиісті дәйексөздерді, ережелерді келтіре отырып, негізгі ережелерді көрсете отырып, сөз сөйлеудің қысқаша конспектісін әскермен жазу орынды. Сонымен қатар сөз сөйлеуді конспектілерді оқуға айналдыруға болмайды. Сөйлеушілердің сауатты анық сөйлеуіне қол жеткізу қажет.

Әңгіме барысында қатысушылардың бұрынғы білімін жүйелеуі ғана емес, сонымен қатар бұрын жинақталған нақты материал түрлерінің жаңаларын алу.

Педагогикалық тәсілдерді қолдану білім алушыларды белсендіруге, жанды өрісті ұйымдастыруға бағытталуы тиіс.

Әңгімелесу әдісін қолдану кезінде талқылау қорытындыларын шығару, сөз сөйлеулерді талқылау, жалпы қорытынды аса маңызды рөл атқарады. Жауаптарға объективті баға беру ғана емес, сонымен қатар негізгі қателерді талдау, олардың себептерін ашу, жалпылама, қысқаша қорытынды жасау және келесі сабаққа есептер қою қажет.

Осылайша, әңгімелесуді табысты өткізу шарттарын мойындау керек:

- нақты тақырыпқа, түйінді сұрақтарға бағытталу;
- белгілі бір дәрежеде игерілген материалды талқылау;
- еркін пікір алмасу, пікір алмасу, бірақ қажетті арнаға жіберілетін (қажет болған жағдайда оқытушы (офицер) полемиялық мысалдармен, шебер сұрақтармен дұрыс тұжырымдарға әкеледі);
 - нақты талқылауды ұйымдастыру (қарастырылатын фактілерді жай ғана емес) дәлелдермен, қорытындылармен, негізделген жауаптармен;
 - проблеманы қою, проблемалық жағдайларды құру;
 - талқыланатын материалдың тәжірибемен, жақсы таныс аудиториямен, жанды мысалдармен байланысы, тәжірибелік қорытындылар;
 - қиын сұрақтар кезектесуі;
 - барлық ниет білдірушілердің сөз сөйлеуіне мүмкіндік беру, бірақ шара шегінде (алаңды басқа арнаға шығармау үшін);
 - талқыланатын материалды әр түрлі көзқараспен қарау, міндетті түрде жоғары білім деңгейіне шығу, аудиторияның максимум материалын талқылауға тарту, соның ішінде бас тартуға тырысатын тұлғаларды;

- мүмкін болатын тілдік кедергілерді есепке алу кезінде сауатты сөйлеу;
- сұрақтар мен тақырыптар бойынша қорытындылардың болуы.

Семинар-әскери-кәсіптік проблемаларды ғылыми (дәлелді) талдау, оларды шешу жолдарын ұжымдық іздеу болып табылатын білімді тереңдетуді, кеңейтуді және жүйелендіруді, танымдық іскерлікті әзірлеуді және шығармашылық қызмет тәжірибесін қалыптастыруды қамтамасыз етуге бағытталған өз бетінше алдын-ала жұмысты және оқушылардың мәселелерді талқылауын көздейтін оқытуды ұйымдастыру формаы.

Бұл форма белгілі бір дайындығы, оқу проблемаларын дербес шешу бойынша жұмыс тәжірибесі бар әскери қызметшілерді оқытуда пайдаланылады.

Топтық сабақтар қару-жарақ пен әскери техниканы (объектілерді) зерделеу мақсатында өткізіледі және оларды қолдану, пайдалану және жөндеу бойынша курстың негізін құрайды. Жұмыс жаттығу, далалық оқу базасы мен жалпы әскери дайындық базасын барынша пайдалана отырып, мамандандырылған сыныптарда ұйымдастырылады. Топтық сабақтар – білім алушылардың дәрістерде және оқу материалымен өз бетінше жұмыс істеу барысында алған білімдерін тереңдету және бекіту құралы. Сонымен қатар, олар жекелеген теориялық мәселелерді, әскери техника мен қару-жарақты егжей-тегжейлі зерделеуге, сондай-ақ міндеттерді шешуде, инженерлік есептерді өндіруде тәжірибелік дағдыларды жетілдіруге және т. б. ықпал етеді.

Көрсету әдісі–оқытудың ең көне және үнемді жолдарының бірі. Оның мәні әр түрлі тәсілдер мен іс-әрекеттерді қолданудан тұрады, олардың көмегімен жауынгерлерде оқылатын заттың көрнекі бейнесі (нақты нәрсеге ең жақын) жасалады. Көрсету әдістерінде әсіресе оқытуда көрнекіліктің дидактикалық принципі айқын жүзеге асырылады.

Көрсетудің әскери тәжірибеде мынадай түрлері қолданылады:

- офицердің оқылатын тәсілдер мен іс-әрекеттерді жеке көрсетуі;
- қару-жарақты, жауынгерлік техниканы, жабдықтарды, оның ішінде қарсыластағы бар құралдар;
- жауынгерлік техника мен қарудың түрлі үлгілерін көрсету (макеттер, суреттер, плакаттар, фотосуреттер);
- фильмдерді көрсету, мультимедиалық техниканы, теле-радиохабарларды, дыбыс жазбаларын және т. б. пайдалана отырып презентацияларды көрсету.

Көрсету әдісі арқылы біз ақпаратты көру сезімдері арқылы таратамыз және заттар мен құбылыстар туралы түсініктің көрнекілігін қалыптастырамыз.

Сабақтың мақсаты мен мазмұнына қарай көрсетілімді оқыту не арнайы нұсқау алған әскери қызметшілер мен бөлімшелер (мысалы, көрсету және нұсқаулық-әдістемелік сабақтарда, сондай-ақ оқу фильмдерін көрсету кезінде) жүзеге асыра алады.

Жеке көрсетілімді командирлер жүзеге асырады (мысалы, қарумен іс-қимыл жасауға үйрету кезінде, дене шынықтыру жаттығулары кезінде, саптық дайындық кезінде, техникамен жұмыс істеуге үйрету кезінде және т.б.). Бұл

әдістің мәні мынадай сөздермен сипаттауға болады: "Мен сияқты жаса!" Онда еліктеу қабілеті қолданылады.

Алғашында қабылдау тұтастай алғанда, қалыпты қарқынмен көрсетіледі. Содан кейін қажет болған жағдайда, бөліктер бойынша баяу қарқынмен, сондай-ақ көрсетуімен немесе көрсетусіз оқытылады. Осыдан кейін зерттелетін әрекетті (бірден немесе бөлулер бойынша) байқаудан өткізу орынды. Көрсету үлгілі түрде болуы керек.

Кейбір жағдайларда контрасты көрсету де қолданылуы мүмкін, яғни дұрыс, содан кейін дұрыс емес әрекеттер көрсетіледі. Алайда, мұндай әдісте теріс пайдалану ұсынылмайды. Өйткені, "қалай істеу керек емес" көрсетілімі "қалай істеу керек" қарағанда, әдетте тезірек есте қалады.

Көрсету әдісінің табыстылығы көп мөлшерде оның түсіндірумен үйлесімділігіне байланысты. Арнайы психологиялық экспериментте білім алушылар түсіндірместен 1,5-2,5 есе көп ақпаратты меңгеретіні анықталған.

Арнайы дайындалған жауынгерлер және есептеулердің көмегімен көрсету екі түрде жүзеге асырылуы мүмкін: біріншіден, бұл оқу қорытындысы ретінде үлгілі іс-қимылдарды көрсету, жауынгерлік дайындықтың үздік нәтижелерін иллюстрациялау; екіншіден, қажетті нәтижелерге қол жеткізу жолдарын және жекелеген элементтерге оқыту әдістемесін көрсету-нұсқаулық – әдістемелік деңгейде.

Егер оқыту әдістемесі көрсетілсе, сабақты ұйымдастыру мұқият ойластырылуы және ұсынылған бөлімшелермен алдын-ала бекітілуі тиіс. Сондай-ақ, қателер мен оң жақтарын көрсете отырып жасалған талдау өте маңызды рөлге ие.

Презентациялар, оқу фильмдерін, басқа да табиғи немесе бейнелік көрнекілік құралдарын көрсету, жеке көрсетілімдер сияқты сауатты және ашық түсіндірмемен үйлесуі тиіс. Әйтпесе, білім алушылар бейнелерді қабылдайды, ал түсіндірмелерді қабылдамайды.

Жаттығулар, тапсырмалар әдісінің мәні дағдылар мен ептілікті қалыптастыру, кәсіби маңызды қасиеттерді дамыту мақсатында белгілі бір тәсілдер мен іс-әрекеттерді бірнеше рет, саналы түрде қайталау болып табылады. Қажет болған жағдайда жай қайталау емес, орындалатын тәсілдер мен іс-қимылдарды барынша қиындату көзделуі мүмкін.

Бұл оқыту әдісі күрделі оқу-жауынгерлік жағдайларда жауынгерлердің дағдылары мен іскерліктерін бекіту және жетілдіру кезінде тиімді.

Оқу тәжірибесінде жаттығулардың келесі түрлері қолданылады: саптық, физикалық, атыс, техникалық, тактикалық және кешенді. Оқыту барысында олар кіріспе, негізгі және жаттығу ретінде қолданылады.

Кіріспе жаттығулар әскерлердің баяу қарқынмен орындалатын оқылатын іс-қимылдарды дәл орындауын қамтамасыз етуге қызмет етеді.

Негізгі жаттығулар әскери қызметшілердің жоғары кәсіби деңгейдегі дағдылары мен біліктерін қалыптастыруға және дамытуға арналған.

Жаттығулар жаттығу түрі ретінде оны бекіту мақсатында меңгерілген әрекетті (қабылдауды) саналы, көп мәрте қайталау үшін қолданылады.

Жаттығу әдісін қолданудың табыстылығында оны түсіндірумен, ұғынумен ұштастыра отырып, саналы және белсенділік, жүйелілік және бірізділік, оқытудың қолжетімділігі және т. б. сияқты дидактикалық принциптерге сүйене отырып ерекше рөл атқарады.

Білімді меңгерудің беріктігін қамтамасыз етуде жаттығу әдісі ең бастысы болып қалады, ал дағдылар мен біліктерді қалыптастыру кезінде анықтаушы рөл атқарады. Ал дәл осы дағдылар мен іскерліктер әскери-кәсіби қызметтің көптеген түрлерін оқытудың мақсаты болып табылады.

Жаттығуларда дағдылар мен ептілікті қалыптастыру үш негізгі кезеңге бөлінеді:

1) қателіктердің көп санымен және орындалатын әрекеттердің жоғары физиологиялық құнымен сипатталатын бастапқы;

2) өтпелі, орындалатын іс-әрекеттердің сапасы мен олардың сандық көрсеткіштері күрт жақсара бастаған кезде (дағдыларды қалыптастырудағы айқын сапалық);

3) жоғары және тұрақты өнімділігімен ерекшеленетін қорытынды.

Жаттығуларды жүргізу кезінде алдымен дұрыс іс-қимылға қол жеткізу керек, содан кейін оларды орындау жылдамдығы мен автоматтандыруды арттыру керек. Жылдамдықтың жоғарылауымен берілген әрекеттердің дәлдігі, дұрыс орындалмауы үшін бақылау маңызды.

Жеке және топтық жаттығулар бар. Топтарды орындау процесінде тек жеке дайындық міндеттері ғана емес, сонымен қатар есептерді, бөлімшелерді үйлестіру арқылы шешіледі.

Сондай-ақ **жаттығулар кіріспе және негізгі болып бөлінеді**. Кіріспеде сабақ – көрсеткіштерден кейін өткізілетін жаттығулар түсініледі. Олардың мақсаты – оқылатын іс-әрекеттердің дұрыс орындалуына қол жеткізу. Кіріспе жаттығулар әдетте жылдам қарқынмен емес, орындалатын әрекеттердің мәнін ұғынуға назар аудара отырып өткізіледі.

Негізгі жаттығулардың мақсаты тиісті дағдылар мен біліктерді қалыптастыру. Олар қандай да бір нормативтерге қол жеткізу мақсатында барынша, кейде шаршау күйіне дейін әр түрлі қарқынмен орындалады. Негізгі жаттығулар жаттығу түрінде де өткізіледі, яғни меңгерілген іс-әрекеттерді, шеберліктің жоғары деңгейіне жету үшін тәсілдерді саналы түрде бірнеше рет қайталау. Бұл жағдайда әртүрлі психикалық және физикалық қасиеттері жетілдіріледі, жоғары нәтижеге жету қабілетіне нық сенім пайда болады.

Жаттығу дербес әдіс ретінде (атап айтқанда жаттығу сабақтарында) жүзеге асырылуы мүмкін, сондай – ақ зертханалық және тәжірибелік жұмыстарға, оқу-жаттығуларға қосылуы мүмкін.

Жаттығу әдісін табысты қолдану шарттары арасында:

- оны қолдану қажеттілігін түсіну;
- орындалатын іс-әрекеттердің мәнін ұғыну (сана мен белсенділік принципіне сүйену);
- дағдылар мен біліктілікті қалыптастыруды қамтамасыз ететін қайталаудың жеткілікті саны;

- жаттығу барысында тұрақты назар аудару;
- келесі жаттығуларды орындаудағы жақсы ұйымдастыру және жүйелілік және олардың әрқайсысы жеке-жеке, уақыт бойынша іс-әрекеттерді нақты бөлу;
- оң эмоционалдық фон жасау;
- жаттығулардың әртүрлілігі, бұрын өткен материалды жаңа аспектілерде қарау;
- жеке тәсіл талаптарын сақтау;
- қате әрекеттердің қайталануын болдырмау, дұрыс емес дағдыларды қалыптастыру, олардың интерференция ықтималдығын есепке алу;
- жаттығуларды орындау кезінде қол жетімділік талаптарын сақтау.

Бөлім жеке құрамын оқыту, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындық процесінде әскери қызметшілердің тәжірибелік жұмысы сияқты оқыту әдісі кеңінен қолданылады. Оның негізгі түрлері: жауынгерлік техника мен қаруға қызмет көрсету және жөндеу; оқу-жаттығу, жауынгерлік атыстар барысында тәжірибелік міндеттерді шешу және т.б. тәжірибелік жұмыс өткізу барысында дидактикалық мақсаттар мен міндеттер қойылған және шешілген кезде ғана оқыту әдісінің рөлін атқарады.

Әскери қызметшілерді оқыту әдістері жүйесінде жеке құрамның дербес жұмысы маңызды рөл атқарады. Бұл оқытудың басқа әдістерінің ішкі негізі, оларды дидактикалық жүйеге біріктіру.

Оқытудың бұл әдісінің негізгі түрлері: қару-жарақ пен жауынгерлік техниканы өз бетінше зерттеу, электронды ақпарат тасымалдаушылармен, әдеби көздермен жұмыс істеу, өзін-өзі жетілдіру, фильмдерді көру, радио - телебағдарламаларды тыңдау және т. б.

Күрделі теориялық материалды терең тануға, наным-сенімдерді, ғылыми дүниетанымды кітаптармен, конспектілермен, түрлі оқу құралдарымен күрделі дербес жұмыс жасамай қалыптастыруға болатынын елестету қиын. Бұл ретте материалды жан-жақты зерделеуге және шығармашылық сын тұрғысынан қайта қарастыруға ерекше мән беріледі, бұл зерттеу ғылыми ізденіске жақын.

Өзіндік жұмыс өзі үшін жеке, ең оңтайлы оқу қарқынын орнатуға, жеке бөлімдерде тоқтауға, бастапқыға оралуға, әртүрлі анықтамалықтар қолдануға, кеңес беру үшін сұрақтар дайындауға және т. б. мүмкіндік береді.

Бұл ретте әр түрлі оқу мақсаттары қойылуы мүмкін: жаңа білім алу немесе қолда бар материалдарды тереңдете оқыту; өткен материалды қайталау; материалды жақсы қабылдауға дайындық (сабақ алдында).

Техника мен қару-жарақтың материалдық бөлігін зерделеу жөніндегі дербес жұмыс кезінде әртүрлі макеттер, қолданыстағы сызбалар, қабырға басылымдары пайдаланылады, қаруды бөлшектеу және жинау жүргізіледі. Қару мен техниканы өз бетінше зерделеу тиісті нұсқаулықтарды, нұсқауларды, басшылықтарды, анықтамалықтарды қайталаумен үйлеседі. Білім алушылардың өзіндік жұмысы барысында оларға өзара көмек көрсетілетін 2-3 адамнан тұратын топқа біріктірген жөн, материалда есте сақтауға ықпал ететін оңтайлы эмоциялық тонус сақталады.

Педагогикалық теория мен тәжірибені дамытудың қазіргі кезеңінде әскери қызметшілерді **белсенді оқыту әдістері** ерекше топқа бөлінеді, олардың ішінде-түрлі **әскери ойындар, ой-сана, инновациялық әдістер және т. б.** олар жауынгерлердің шығармашылық ойлауы мен ойлау іс-әрекетінің дағдыларын дамытуға, оларда негізделген және бастамашылық шешім қабылдау іскерлігін қалыптастыруға арналған.

Белсенді оқыту әдістерін таңдау кезінде офицерлер осы артықшылықтарды айқындайтын негізгі дидактикалық жағдайларды білуі қажет. **Мұндай жағдайларға мыналар жатады:** әскери қызметшілерді оқытудың мақсаттары мен міндеттері, оның іске асырылатын тұжырымдамасы; ескерілетін заңдылықтар мен принциптер; әскери қызметшілердің дидактикалық мүмкіндіктері (оқу деңгейі, жеке ерекшеліктері); бөлім үшін сыртқы жағдайлар; офицер-педагогтердің мүмкіндіктері (тәжірибе, олардың дайындық деңгейі). Жоғарыда аталғандарды есепке алу офицерлерге белсенді оқыту әдістерінің тобын және бөлімнің жеке құрамын оқытудың ең тиімді нақты түрлерін сауатты таңдауға көмектеседі.

Оқыту әдістерін қолданудың табысты болуын қамтамасыз ететін шарттар:

1. Оқытудың, жаттығулардың, өз бетінше дайындықтың белгілі бір айқын мақсаттарының болуы; орындалатын әрекеттерді саналы түрде меңгеру (олардың мақсатын және мәнін түсінуді ескере отырып).

2. Білім алушының қойылған мақсаттарға жетудегі қызығушылығы, қиындықтарға қарамастан жаттығуларға, тапсырмаларға ұмтылу.

3. Орындалатын әрекеттерге жоғары деңгейде көңіл бөлу.

4. Келесі сабақтың басында оқуды жалғастыру және жақсы функционалдық жағдайды қалпына келтіруді қамтамасыз ету ниетін сақтай отырып, жүктеменің жоғары деңгейіне жету.

5. Бұрын өткен адамды тұрақты бекіту шартымен жаттығулардың жүктемелерін, формалары мен құрылымын (жаттығуларды қиындату, жаңа элементтерді қосу) түрлендіру.

6. Кері байланыстың болуы-есеп және бақылау.

7. Сабақ барысында оқыту және тәрбиелеу принциптерін іске асыру.

8. Нақты негізделген жоспарлау.

Бұл шарттарды сақтау оқыту принциптерінің рухына сәйкес педагогикалық қызметті ұйымдастыруды білдіреді. Бұдан басқа, әскери маманды даярлау сапасы көп жағдайда білім беру процесінің қалай ұйымдастырылғанына және ол жүзеге асырылатын формаларға байланысты.

2.2.2 Әскери қызметшілерді оқытудың формалары

Оқыту формасы – ол жүзеге асырылатын жағдайларды көрсететін оқу процесінің ұйымдастырушылық жағы.

Оқыту формалары білім алушылардың құрамы мен топтарын, сабақтың (оқудың) құрылымын, оны өткізу орны мен ұзақтығын, білім алушылар

қызметінің ерекшелігін айқындайды. Олар оқыту процесінің ұйымдастырушылық жағын көрсетеді және белгіленген тәртіппен және белгілі бір режимде жүзеге асырылатын офицерлер (педагогтар) мен білім алатын әскери қызметшілердің келісілген қызметінің сыртқы көрінісі болып табылады.

Оқыту түрлері жалпы және ерекше болып бөлінеді.

Оқытудың жалпы түрлері жіктеледі:

- жеке құрамды даярлаудың бағыты бойынша – теориялық және тәжірибелік;
- білім алушыларды ұйымдастыру бойынша – ұжымдық, топтық, жеке;
- сабақ өткізу орны бойынша – сынып және далалық;
- оқу процесіндегі орны бойынша – оқу-жоспарлы, қызметтік-жоспарлы, қызметтен тыс.

Оқытудың ерекше формасы жауынгерлік атыстар, барлау жүргізу, имитация жүргізу кезінде қолданылуы мүмкін.

Әскери педагогикада әскери қызметшілерді оқыту формаларының келесі жіктелуі қалыптасты:

- оқу-жоспарлы;
- қызметтік-жоспарлы;
- қызметтен тыс;
- ерекше және т. б

Оқытудың оқу-жоспарлы түрлері теориялық және тәжірибелік сабақтарды, жауынгерлік атыстарды, командалық-штабтық оқу-жаттығуларды және т. б. қамтиды.

Оқытудың қызметтік-жоспарлы формалары бөлігіне парктік және регламенттік күндер кіреді.

Оқытудың қызметтен тыс түрлеріне әдетте әскери тәжірибенің әртүрлі мектептері, әскери үйірмелер, жарыстар, конкурстар және т. б. жатады.

Оқытудың ерекше түрлері әрбір бөлімшеге қызметтік бағыт бойынша тән нақты сабақтарды қамтиды.

Тәжірибе көрсеткендей, **оқытудың жеке түрі** (сабақ түрі) жеке оқу міндеттерін шешеді және оларды сабақтардың дидактикалық циклдарына біріктіру әскери қызметшілердің кәсіби қалыптасу мақсатына жетуге мүмкіндік береді.

Оқытудың жекелеген түрлерін сабақтардың дидактикалық циклдарына, одан әрі әскери маманды оқыту жүйесіне біріктіру қажеттігі әскери қызметшілер қызметінің кешенді сипатымен және олардың алған білімдерін меңгеру ерекшеліктерімен де түсіндіріледі. Жоғарыда аталған себептер оқытудың барабар формаларын қолдануды негіздейді, олардың мазмұны мен іске асырылу сипатын айқындайды. Бұл сабақтың мақсаты мен білім алушылар санатына байланысты.

Оқыту түрлері үздіксіз жетілдіріледі, олардың жана түрлері пайда болады. Олар оқыту әдістерімен тығыз байланыста пайдаланылатынын атап өту қажет. Мұндай жиынтық сабақ түрін анықтайды.

2.2.3 Сабақтардың түрлері

Әскери – оқу орнында білім беру процесінің, әскерлерді даярлаудың маңызды бөлігі, оның барысында оқытудың дидактикалық принциптері мен әдістерін жүзеге асырады – ол оқу сабақтары. Оларда теориялық оқыту және білім алушылардың мамандық бойынша тәжірибелік дағдылар мен іскерлікті үйретуі жүзеге асырылады.

Оқу сабақтарының келесі негізгі түрлерін атап өтуге болады:

- дәрістер;
- семинарлар;
- тәжірибелік сабақтар;
- топтық жаттығулар мен сабақтар;
- тактикалық (арнайы-тактикалық) сабақтар мен жаттығулар;
- командалық-штабтық оқу-жаттығулар;
- әскери (әскери-арнайы) ойындар;
- бақылау жұмыстары (сабақтар);
- білім алушылардың өзіндік жұмысы.

Дәрістер теориялық оқытудың негізін құрайды және пән бойынша ғылыми білімнің жүйелендірілген негіздерін беруге, ғылым мен техниканың тиісті саласының даму жағдайы мен перспективаларын ашуға, білім алушылардың назарын неғұрлым күрделі және тораптық мәселелерге шоғырландыруға, олардың белсенді танымдық қызметін ынталандыруға және шығармашылық ойлауды қалыптастыруға ықпал етуге тиіс.

Олар сабақтардың басқа түрлерінің мазмұнын, оларды өткізудің жүйелілігін, шығармашылық дағдыларды дамытуды және білім алушылардың оқу пәнімен өзіндік жұмысын едәуір дәрежеде анықтайды.

Дәріс барысында электронды– есептеуіш техниканы, сызбаларды, плакаттарды пайдалана отырып, презентациялар, деректі және кинофильмдерді, модельдерді, аспаптар мен макеттерді көрсету арқылы оқу материалын ауызша баяндау (дәріс әдісі) жетекші әдіс болып табылады.

Оқу сабақтарының түрі ретінде дәріс бір аудиторияда, бір оқытушының басшылығымен және барлық білім алушыларға ортақ оқу және көрнекі құралдарды қолдану кезінде білім алушылардың ой қызметін ұйымдастырады. Бұл дәріскер – сабақ жетекшісінен – жақсы ұйымдастырушылық қабілетін, дәрісті қабылдау психологиясын білуді, адамдардың үлкен көпшілігінің назарын, оқу жұмысын басқаруды, білім алушылардың шығармашылық ойлауын белсендіру құралдарын пайдалануды және т. б. талап етеді.

Семинарлар оқу пәндерін тереңдетіп оқыту, білім алушыларға оқу ақпаратын өз бетінше іздеу және талдау дағдыларын үйрету, олардың ғылыми ойлауын қалыптастыру және дамыту, шығармашылық пікірталасқа белсенді қатысу, дұрыс қорытынды жасау, өз пікірін дәлелді түрде баяндау және қорғау үшін оқу бағдарламасының аса күрделі мәселелері (тақырыптары, бөлімдері) бойынша өткізіледі. Бұл әскери жоғары оқу орындарындағы оқу-тәжірибелік сабақтардың негізгі түрлерінің бірі, ол оқытушылардың басшылығымен оқу

зерттеулерінің нәтижелері бойынша білім алушылардың орындаған хабарламаларын, баяндамаларын, рефераттарын талқылаудан тұрады. Семинар-теориялық оқытудың жалпы жүйесіндегі маңызды буыны.

Оның басты мақсаты—білім алушылардың дәрістерде және оқу материалында өз бетінше жұмыс істеу барысында алған теориялық білімдерін тереңдету және бекіту, сондай-ақ оларға материалды ауызша баяндау дағдыларын үйрету, олардың дамытатын ғылыми ережелері мен қорытындыларын қорғауға үйрету. Сонымен қатар, семинарлар білім алушылардың өзіндік жұмысын бақылау құралы болып табылады.

Тәжірибелік сабақтар—бұл оқу сабақтарының түрі. Оның негізінде әрбір білім алушының тәжірибелік жұмысы жатыр. Ол міндеттерді шешуде, сызбаларды орындауда, есептерді жасауда, жұмыс карталарын жүргізуде, жауынгерлік және қызметтік құжаттарды әзірлеу мен ресімдеуде тәжірибелік дағдыларды меңгеруге; шет тілдерін тәжірибелік меңгеруге; жарғылар, тәлімгерліктер және басшылықтармен анықталған жаттығуларды, тәсілдер мен нормативтерді пысықтауға; қару-жарақ пен әскери техниканы (объектілерді) меңгеруге, оларды қолдану, пайдалану мен жөндеу әдістерін меңгеруге бағытталған.

Тәжірибелік сабақ—әскери-кәсіби ойын, кәсіби тренинг және т.б. дағдыларын қалыптастырудағы тәжірибелік бағыттылығымен семинарлардан ерекшеленетін оқыту түрі. Нәтижесінде әскери қызметшілерде өз қызметінде алған білімдерін қолдана білу, сондай-ақ нақты жұмысты орындау дағдысы қалыптасады, мысалы: қаруды атуға дайындау, жарақтарды қиыстыру және т. б.

Тәжірибелік сабақтардың алдында білім алушыларға дәріс материалдарын қайталау және өңдеу, арнайы әдебиетті (техникалық сипаттамалар, тәлімгерлер, нұсқаулықтар және т.б.) өз бетінше оқу тапсырмасы беріледі.

Тактикалық-саптық сабақтар—арнайы тактикалық сабақтардың бір түрі. Олар әскери қызметшілерді бөлімше құрамындағы іс-қимыл тәсілдеріне үйрету және айқасты ұйымдастыру және жүргізу кезінде командирлердің міндеттерін орындауда бастапқы тәжірибелік дағдыларды үйрету мақсатында жүргізіледі. Сондай-ақ оқу-жаттығу үшін құрылған әскери бөлімшелерді үйлестіру мақсатында тактикалық оқу-жаттығулардың алдында өткізілуі мүмкін. Бұл сабақтарда білім алушылар (сарбаздар) жауынгерлік есеп құрамында әрекет етеді.

Мұндай сабақтардағы оқу сұрақтары алдымен элементтер бойынша, содан кейін жалпы білім алушылар оларды дұрыс, үйлесімді және тез орындауды үйренгенше өңделеді. Сабақтар әдетте инженерлік жағынан жабдықталған жерде (материалдық бөлігімен де, онсыз да) өткізіледі.

Тактикалық (тактикалық-арнайы) сабақтар — бөлімшелердің (бөлімшенің, взвод және оларға тең) жауынгерлік іс-қимылдарын ұйымдастыру, жүргізу және қамтамасыз ету және оларды ұрыста басқару мәселелерінде білім алушыларды даярлауға бағытталған. Олар, әдетте, материалдық бөліммен теориялық, тактикалық-саптық сабақтардан және жергілікті жерде (карталарда) топтық жаттығулардан кейін жүргізіледі. Бұл сабақтарда білім алушылар

жауынгерлік есеп нөмірлері ретінде немесе бұрын алған білімдерін жетілдіре отырып немесе ұрыста сарбаздар мен командирлердің міндеттерін орындау бойынша жаңа дағдылар мен іскерлікке ие бола отырып, бөлімше командирлері рөлінде әрекет етеді. Оларға арналған оқу мәселелері ойға және жасалған тактикалық жағдайға сәйкес, оқылатын жауынгерлік іс-қимыл түрінің сипаты анықталған уақытта және қарқында дәйекті түрде пысықталады.

Тактикалық (арнайы-тактикалық) оқу-жаттығу—тактикалық дайындықтың жоғары түрі. Олар жауынгерлік жағдайға барынша жақындатылған жағдайларда тактикалық, тактикалық-арнайы және басқа да оқу пәндері бойынша алған білімдерін, іскерліктері мен дағдыларын бекітуге және жетілдіруге, сондай-ақ бөлім (бөлімше) қолбасшылығының ұрыста тәжірибелік тәжірибесін ұсынуға бағытталған.

Оқу-жаттығудың ұзақтығы-2-3 тәулік. Олар екі жақты және бір жақты болуы мүмкін. Сондай-ақ жауынгерлік атыспен оқу-жаттығу өткізілуі мүмкін.

Тактикалық (тактикалық-арнайы) оқу-жаттығулар үшін ой әзірленеді және жоспар жасалады. Оқу-жаттығу аяқталғаннан кейін оларға талдау жүргізіледі.

Командалық-штабтық оқу-жаттығулар мен әскери (әскери-арнайы) ойындар кешенді сипатпен ерекшеленеді және білім алушылардың ұрысты (операцияларды, жауынгерлік іс-қимылдарды) жоспарлау, ұйымдастыру және жүргізу және оны жан-жақты қамтамасыз ету кезінде нақты лауазымдарды орындауда тәжірибелік дағдыларды қалыптастыруды қамтамасыз ету мақсатында жедел, жедел-тактикалық, тактикалық (тактикалық-арнайы) және әскери-арнайы пәндердің маңызды тақырыптары бойынша өткізіледі.

Оқу-жаттығу барысында делдалдар басшыға қойылған мақсаттарға қол жеткізуге көмектеседі; тиісті лауазымдар бойынша функционалдық міндеттерді орындауға үйретеді.

Командалық-штабтық оқу-жаттығулар оқу-жаттығу кезеңінде құрылған оқу бөлімдері мен ойын ұжымдарында жеке талдаумен және барлық қатысушылар үшін жалпы талдаумен аяқталады.

Білім алушылардың өзіндік жұмысы-оқу міндеттерінің құрамдас бөлігі. Ол алған білімдері мен дағдыларын бекіту және тереңдету, жаңа білімді іздеу және алу, оның ішінде автоматтандырылған оқыту курстарын (жүйелерін) пайдалана отырып, сондай-ақ оқу тапсырмаларын орындау, алдағы сабақтарға дайындық мақсаты бар.

Оқу формасы ретінде әскерлердің дербес жұмысы әскери қызметшілердің әр түрлі сабақтарда меңгерген білімі мен іскерлігін әскери маман ретінде ұғынуға, тереңдетуге және бекітуге арналған.

Осылайша, оқытудың қазіргі заманғы тұжырымдамалары әскери қызметшілерді жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындық процесінде жеке құрамның тиімді кәсіби қалыптасуы мен жауынгерлік үйлесімділігін қамтамасыз ететін сабақтардың жүйелілігін білдіретін Формалар, әдістер, құралдар дидактикалық жүйесі арқылы іске асырылады.

2.2.4. Жауынгерлік дайындық пәні бойынша сабаққа дайындалу және өткізу.

Жауынгерлік дайындық бейбіт уақытта да, соғыс уақытында да өткізіледі және оны өткізудің мазмұны мен сапасына бөлімдер мен бөлімшелердің жауынгерлік қабілеттілігі және жауынгерлік әзірлігі байланысты болады.

Жауынгерлік дайындық – Қарулы Күштердің жеке құрамын жауынгерлік іс-қимылдарды жүргізуге немесе мақсатына сәйкес басқа да міндеттерді орындауға оның дайындығын қамтамасыз ету мақсатында оқыту және әскери тәрбиелеу жөніндегі іс-шаралар жүйесі.

Жауынгерлік дайындық іс-шаралары жеке құрамның ұрыс даласындағы тактикалық іс-қимылдарды игеруі, функционалдық міндеттерді орындау дағдыларын меңгеру, штаттық қару-жарақ пен әскери техникадағы құрылғыларды, пайдалану және жауынгерлік жұмыс ережелерін зерделеу мақсатында жүзеге асырылады.

Аталған мақсаттарға жету үшін жеке құрамды даярлаудың әртүрлі түрлері іске асырылады: атыс, тактикалық, арнайы, тактикалық-арнайы, техникалық, физикалық және т. б.

Дайындық түрлерінің әрқайсысы тиісті сабақтар өткізу арқылы жүзеге асырылады. Әр түрлі сабақ түрлері жалпы және әскери-кәсіптік қызметтің ерекшелігі және дайындық түрімен анықталатын өзіндік ерекшеліктері бар.

Сабақ өткізуге дайындық

Әр түрлі сабақ түрлеріне дайындық барысында негізгі элементтерді (кезеңдерді) бөліп көрсетуге болады):

- жетекшінің дайындығы;
- сабақ өткізу үшін құжаттарды әзірлеу;
- білім алушыларды даярлау;
- сабақты өткізу және материалдық қамтамасыз ету ауданын (орнын)

дайындау.

Аталған кезеңдердің әрқайсысын қарастырайық.

Сабақ жетекшінің сабаққа дайындығы:

• бастапқы деректерді анықтау және нақтылау (оларға білім алушылардың құрамы, тақырыбы, оқу мақсаттары мен мәселелері (мазмұны) және сабақты өткізу шарттары, ұзақтығы, өткізу ауданы (орны), моторесурстар мен басқа да материалдық құралдардың шығыс нормалары, қамтамасыз ететін (қызмет көрсететін) бөлімшелердің құрамы жатады;

- қажетті оқу материалдары мен әдебиеттерді оқу;
- сабақ өткізу үшін құжаттарды әзірлеу;
- сабақ ауданына (орнына) тексеру жүргізу;
- сабақ орнын (ауданын) материалдық және техникалық қамтамасыз етуді

жоспарлау;

- сабақ өткізу үшін құжаттарды әзірлеуді аяқтау;
- білім алушылардың сабаққа дайындауға арналған міндеттерін анықтау;

- сабақ жетекшісінің көмекшілерін анықтау және оларға нұсқау беру (қажет болған жағдайда)

Сабақ жетекшісі келесі құжаттардың бірін әзірлейді: жоспар (сабақ барысын қысқаша көрсету), жоспар-конспект немесе конспект (сабақ мазмұнын толық, кеңіненашу). Ол құжат түрін таңдауға құқылы, бұл оның дайындық деңгейіне, зерттелетін материалдың күрделілігіне және пайдалану қолайлылығына байланысты. Көрсетілгеннен басқа, ол өз қалауы бойынша, сызбаларды, кестелерді, үзінділер және т.б. әзірлейді.

Сабақты өткізу жоспары дәптерге, сызбаға (картаға) мәтін түрінде немесе сызбамен қоса мәтін түрінде ұсынылуы мүмкін. Онда бастапқы деректер көрсетіледі; тактикалық ой (қажет болған жағдайда) немесе сабақтың барысы – жалпы және әрбір оқу мәселесін пысықтау үшін (қажет болған жағдайда); уақыт есебімен сабақ жетекшісі өткізетін іс-шаралар; материалдық-техникалық қамтамасыз ету; сабақ барысында қарсыласты белгілеу және имитациялау тәртібі (қажет болған жағдайда); хабарлау, басқару және өзара әрекет ету сигналдары және т. б. көрсетіледі.

Жоспар-конспект бастапқы деректерді қамтиды және сабақ барысын баяндайды (жалпы және әрбір оқу мәселесін пысықтау үшін). Соңғысы, әдетте, үш бөлікке қол қояды: Кіріспе, Негізгі және Қорытынды.

Кіріспе бөлімінде: бөлімше командирінен (кезекшіден) баяндаманы қабылдау тәртібі; оқитындардың болуын, олардың сыртқы түрі мен материалдық қамтамасыз етілуін тексеру тәртібі; оқитындардың сабаққа дайындығын бақылауды жүзеге асыру тәртібі (қажет болған жағдайда); қауіпсіздік талаптары (қажет болған жағдайда); сабақтың тақырыбы, оның өзектілігі, оқу және тәрбие мақсаттары, сабақ мәселелері; оқу мәселелерін пысықтау тәртібі көрсетіледі.

Негізгі бөлім мыналарды қамтиды: оқу сұрақтарының атаулары және оларды пысықтау уақыты; әрбір оқу мәселесін пысықтау кезіндегі басшының іс-әрекеті; білім алушылардың күтілетін іс-әрекеттері.

Қорытынды бөлім: сабақтың қорытындысын шығару тәртібін (мақсатқа жету дәрежесі, білім алушыларды бағалау, оларды сабаққа дайындау сапасы туралы қорытындылар, туындаған сұрақтарға жауаптар); кезекті сабаққа дайындалу үшін тапсырма қоюды; сабақ барысында пайдаланылған материалдық-техникалық қамтамасыз ету мен әдебиеттің болуын тексеру бойынша нұсқауды қамтиды.

Детализация дәрежесі жетекшінің тәжірибесі мен әдістемелік дағдыларына байланысты. Егер сабақты өткізу үшін басшының көмекшісі тағайындалса, онда оның әрекеті жоспарда (жоспар-конспектіде) көрсетіледі.

Сабақты өткізу жоспарын (жоспар-конспект) аға (әдетте тікелей) бастық алдын ала бекітеді. Бұл ретте бекіту басшының әдістемелік дайындығының элементі болуы тиіс, өйткені аға командир (бастық) ұсынылған жоспарды (жоспар-конспект) зерделеп және жетекшімен әңгімелесіп, оның дайындық дәрежесін анықтайды және егер қажет болса, оған сабақты өткізу және

материалдық қамтамасыз ету бойынша әдістемелік кеңестер мен ұсынымдар береді.

Жоспардан (жоспар-конспекіден) басқа, сабақты дайындау және өткізу үшін басқа құжаттар: жеке жоспарлар, тапсырмалар, анықтамалық деректер, схемалар, үзінділер және т.б. әзірленуі мүмкін.

Білім алушыларды сабаққа дайындау барысында жетекші жұмысты келесі түрде құрайды:

- жеке құрамды алдағы сабақ туралы хабардар етеді;
- сабақ алдында білім алушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырады;
- жеке құрамның жауынгерлік жарғыларды, нұсқауларды, басшылықтарды, атқаратын лауазымы бойынша өзінің функционалдық міндеттерін, пысықтауға жататын нормативтерді, сондай-ақ сабақта қауіпсіздік талаптарын зерделеу бойынша міндет қояды;
- білім алушылардың сабаққа дайындығын бақылайды.

Сабақ ауданын (орнын) дайындау және материалдық-техникалық қамтамасыз ету кезінде басшы: қарсыласты, көршілерді белгілеу және отты имитациялау үшін не қажет екенін анықтауға (қажет болған жағдайда); сабақ ауданын (орнын) дайындау мақсатында қандай жұмыстар жүргізу керек; қандай материалдық құралдардың, қандай мөлшерде және қандай мерзімге дайындалатынын нақты көрсетуге міндетті.

Сабақты өткізу үшін ауданды (орынды) дайындау жетекшіге, ал жекелеген жағдайларда басқа лауазымды адамдарға жүктеледі. Өткізу орнын тандай отырып, сабақ жетекшісі қандай да бір оқу мәселесін қай жерде жұмыс істеуге ыңғайлы және бұл ретте қандай материалдық базаны пайдалануды ойластыруы және анықтауы тиіс.

Өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Оқыту процесінің мәні мен құрылымына сипаттама беріңіз.
2. Оқыту функцияларын сипаттаңыз.
3. Әскери қызметшілерді оқыту процесінің негізгі заңдылықтарын ашыңыз.
4. Оқыту мазмұны нені қамтиды?
5. Оқыту әдістері, тәсілдері және құралдары нені түсіндіреді?
6. Білімнің, дағдылар мен біліктіліктің мәнін сипаттаңыз?
7. «Оқыту принциптері» ұғымының мәнін ашыңыз?
8. Оқыту ережесінің оқу принципінен басты айырмашылықтарын көрсетіңіз?
9. Қазіргі әскери-педагогикалық процестегі тәжірибелікбағыттылық принципін сипаттаңыз?
10. Әскери қызметшілерді оқытудағы беріктілік принципін іске асырудың педагогикалық ережелерін сипаттаңыз?
11. Әскери қызметшілерді оқыту барысында қолданылатын көрнекілік түрлерін атаңыз?
12. Әскери қызметшілерді оқыту әдісі дегеніміз не?
13. Жауынгерлерді оқытудың негізгі әдістеріне сипаттама беріңіз?
14. Оқыту формасы дегеніміз не?

3-бөлім.

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУ ТЕОРИЯСЫ

- 3.1. Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің мақсаттары және міндеттері.
- 3.2. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу процесінің жалпы сипаттамасы.
- 3.3. Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің мазмұны, түрлері мен бағыттары.
- 3.4. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу принциптері.
- 3.5. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу әдістері.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының қазіргі даму кезеңі әскери кадрларға, олардың іскерлік, кәсіби, жалпыадамзаттық, моральдық-жауынгерлік және басқа да қасиеттерге жоғары талаптар қояды, әскери қызметшілерді тәрбиелеу жөнінде жаңа міндеттер қойылады.

Осы тарауда аталған тәрбиенің мәні, мазмұны, ерекшеліктері, міндеттері, әдістері, принциптері ашылады.

3.1. Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің мақсаттары және міндеттері

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының әскери қызметшілерін тәрбиелеу-Қазақстан Республикасының азаматтарын тәрбиелеудің ажырамас, құрамдас бөлігі және жоғары адамгершілік тұлғаны, азаматты, патриот пен кәсіби жауынгерді қалыптастыруға және дамытуға ықпал ететін, Отанды қорғау және мемлекеттің ішкі қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі жүктелген міндеттерді саналы және жауапкершілікпен орындайтын, әскери қызметшілердің бойында қасиеттерді, қарым-қатынастар мен мінез-құлықты тәрбиелеу жөніндегі көпжақты және мақсатты процесс болып табылады.

Тәрбие процесі әскери қызметшінің сана-сезіміне, еркіне және әскери ұжымдарға мақсатты ықпал етудің біртұтас жүйесі арқылы іске асырылады. Тәрбие процесі тәрбие мақсаттарын іске асыруды қамтамасыз ететін және өзіне: тәрбие субъектілері мен объектілерін, тәрбиенің міндеттері мен бағыттарын, тәрбиенің заңдылықтары мен принциптерін, оған қол жеткізудің формалары мен әдістерін, тәрбиенің тәжірибелік нәтижелерін ескере отырып, тәрбие жұмысын түзету тетіктерін қамтитын *біртұтас жүйені* білдіреді.

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының әскери қызметшілерін тәрбиелеудің негізгі мақсаттары:

Ұлттық ұлан қатарында әскери борышын абыроймен және мақтанышпен атқарып жүрген әскери қызметшілердің қажетті идеялық, моральдық – адамгершілік, әскери және жауынгерлік қасиеттерін тәрбиелеу;

әскери қызметшіде **құқық тәртібі** жауынгерінің адамгершілік және кәсіби бейнесіне сәйкес келетін мінез-құлық моделін қалыптастыру, оның айрықша белгілері: *қырағылық, сатылмаушылық, батылдық*;

әскери қызметшілерде өздеріне жүктелген міндеттерді табысты орындау үшін қажетті сапаларды, сондай-ақ жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің

қауіпсіздігі мүддесінде батыл іс-қимылдарға және өзінкұрбан етуге **тұрақты әзірлікті қолдау;**

әскери қызметшілерді жүктелген міндеттерді, лауазымдық және арнайы міндеттерді **адал және кәсіби** орындауға, ұжымда тәртіпті және салауатты әлеуметтік қатынастарды сақтауға ынталандыру.

2.Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының әскери қызметшілерін тәрбиелеудің негізгі міндеттері:

әскери қызметшілерді Қазақстан халқына және Қазақстан Республикасының заңды сайланған Президентіне адалдық рухында, Қазақстан халқының идеялық-адамгершілік және рухани құндылықтарына **тәрбиелеу**, сондай-ақ Ұлттық ұланның орындайтын мемлекеттік міндеттерінің сипатын және мемлекеттің ішкі қауіпсіздігі үшін жеке жауапкершілігін саналы түсіну;

жауынгерлік оқу және әскери қызмет процесінде әрбір әскери қызметшінің **моральдық-психологиялық әлеуеті мен сапасын дамыту**, жүктелген міндеттерді орындау бойынша оның қабілеті мен мүмкіндіктерін іске асыру;

әскери қызметшілердің бойында адамгершілік және әскери-кәсіби қасиеттерін, елде құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуге моральдық-психологиялық дайындығын **қалыптастыру**, адамдарға көмекке келу және кез келген жағдайда қойылған міндеттерді орындау;

әскери қызметшілердің қызметтік-жауынгерлік және арнайы міндеттерді, оның ішінде дене күшін, арнайы құралдарды, қаруды, әскери және арнайы техниканы қолдану жөніндегі міндеттерді орындау кезінде заңдылыққа және шешуші іс-қимылдарға деген **сенімін нығайту;**

әскери қызметшілерде қылмыстық әлем идеологиясының, деструктивті күштердің (қоғамға қарсы элементтердің), сондай-ақ діни және өзге де экстремизмнің **сыртқы әсеріне тұрақты иммунитетті әзірлеу;**

әскери қызметшілерді қалыптасқан қоғамдық-саяси жағдайды дұрыс талдай білуге, адамдармен, оның ішінде идеялық оппоненттермен қарым-қатынас жасау дағдыларына үйрету, елдің конституциялық құрылысын, қоғамдағы бейбітшілік пен келісімді қорғау және сақтау қажеттілігі мәселелері бойынша **өз сенімін қорғау.**

әскери қызметшілердің әскери өмір салтына, әскери дәстүрлерге деген сүйіспеншілігін, ел заңдары мен жарғы нормаларын құрметтеуге баулу, дара басшылық, әскери борышты орындағаны үшін жеке және әлеуметтік **жауапкершілікті нығайту;**

әскери қызметшілерді мәдени құндылықтар жүйесіне, Отанымыздың тарихы мен дәстүрлеріне баулу, гуманистік моральдік **жалпы адами нормаларын қалыптастыру** (мейірімділік, өзара көмек көрсету және өзара қолдау, төзімділік және достық);

әскери қызметшілердің салауатты өмір салтына, дене бітімін жетілдіруге, **ауқымды физикалық және психологиялық жүктемелерді көтеруге дайындығы мен қабілеттігін дамыту;**

әскери қызметшілердің санасын бейбіт уақыттан соғыс уақытына тез өтуге **дайындау.**

3.2. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу процесінің жалпы сипаттамасы

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу – бұл мемлекет пен қоғамның, ведомстволық, қоғамдық және өзге де ұйымдардың, сондай-ақ әскери басқару органдары мен лауазымды адамдардың мемлекеттің қазіргі әскери ұйымының жұмыс істеу талаптарына сәйкес әскери қызметшілердің жеке басын қалыптастыру және дамыту, әскери қызметшілердің жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қорғанысы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүддесінде мақсат бойынша міндеттерді орындауға дайындығын қамтамасыз ету жөніндегі **мақсатты** және жоспарлы қызметі.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу Қазақстан Республикасының Конституциясы, заңдары, Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтары, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Бас Қолбасшысының бұйрықтары негізінде жүзеге асырылады.

Ол көпғасырлық адамгершілік ұстанымдар, әскери дәстүрлер, патриотизм және көпұлтты мемлекеттің халқы мен халықтарына құрметпен қарау, жалпыадамзаттық құндылықтар, отандық және әлемдік мәдениеттің үздік үлгілері негізінде жүзеге асырылады. Бұл ретте қазақстандық қоғамның тарихи тәжірибесі, қазіргі жағдайы, проблемалары мен даму процестері ескеріледі.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу – барлық лауазымды адамдардың қызметтік іс-әрекетінің басым бағыты күрделі әлеуметтік-педагогикалық құбылыс және процес ретінде ол белгілі бір құрылымға ие, оның негізгі элементтері тәрбие мақсаты, оның субъектілері мен объектілері, олардың өзара іс-қимылы, заңдылықтары, мазмұны, принциптері, формалары, әдістері, құралдары мен тәсілдері, нәтижелерді бағалау және өзін-өзі бағалау болып табылады.

Тәрбие процесінің маңызды жүйе құраушы құрылымдық элементі – оның мақсаты. Бұл бүкіл процестің енуімен анықталады, оның бағытын анықтайды және барлық басқа элементтермен тығыз байланысты. Тәрбиелеудің мақсаты бастапқы бастау болып табылады, әскери қызметшінің идеалы, жеке басының моделі, әрбір тәрбиелік әсердің құрамдас элементі және оның түпкі нәтижесі ретінде әрекет етеді. Ол тиісті қасиеттері бар әскери қызметшінің қалаған, жоспарланған жеке басы деп түсініледі.

Азаматтар мен жауынгерлерді ғылым мен тәжірибеде тәрбиелеудің мақсатты ұстанымдарын қарастыруда әзірше бірлік жоқ. Теориялық және қолданбалы көзқараспен тұлғаны жан-жақты дамытуды тәрбиелеу мақсаты деп санауға ұсыныс беріледі. Сондай-ақ ол жоғары моральдық-жауынгерлік қасиеттері бар әскери қызметшінің жеке басын жан-жақты дамытуда заңдылықты танытады.

Осылайша, әскери қызметшілерді тәрбиелеудің негізгі мақсаты – әскери қызметшілердің бойында патриот, әскери кәсіпқой және жан-жақты дамыған тұлғаның қасиеттері мен қатынастарын қалыптастыру және дамыту.

Мақсаты тәрбие міндеттерін, мазмұнын, формаларын, әдістерін, құралдары мен тәсілдерін анықтайды, жауынгерлерді өзін-өзі тәрбиелеуге бағдар ретінде қызмет етеді.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің барлық деңгейлеріндегі тәрбие жұмысының мазмұны қоғамның рухани-адамгершілік саласындағы мемлекеттік саясатпен айқындалады.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу процесінің орталық элементтері – **бұл оның субъектілері мен объектілері.**

Егер субъект тәрбиелік процестің жетекші жағын білдіретін болса, онда объект – басты бағыты болып табылады. Тәрбиешілер алдында сенімді Қарулы Отан қорғаушысын дайындау, оны өзін-өзі жетілдіруге ынталандыру, осы екі жақты процестің белсенді қатысушысы болуға көмектесу міндеті тұр.

Әскери қызметшілердің өзара іс-қимылында олардың қызметке қатынасы қалыптасады. Тәрбиешінің тәрбиеленушімен кез келген қарым-қатынасы ішкі әлем, сана және сезім арқылы өтеді. Дәл осы өзара іс-қимылда әскери қызметшінің жеке басын қалыптастыру және дамыту жүргізіледі, ол тәрбиелеу қызметінің қаншалықты педагогикалық сауатты жүзеге асырылуына, оның жеке тұлға және ұжымның мүдделерімен, олардың қажеттіліктерімен, наным-сенімдерімен, ұмтылыстарымен қаншалықты үйлесімді екендігіне байланысты болады.

Тәрбие формалары – бұл әскери қызметшілер мен әскери ұжымдардың әр түрлі санаттары. Олар:

- әскери қызметті өткеретін офицерлер;
- келісім-шарт бойынша әскери қызметті өткеретіндер, курсанттар, әскери қызметші-әйелдер;
- әскери ұжымдар.

Тәрбие мақсаттарына қол жеткізу келесі міндеттерді кешенді шешуді қамтиды – офицерлермен:

- бағыныштыларға берілген бұйрық үшін жауапкершілік және аға бастықтың бұйрығын мүлтіксіз орындауға дайындығын қалыптастыру;
- офицерлік борышын, абыройын, офицер мамандығын және Ұлттық ұландағы қызметін мақтан тұту;
- кәсіби шеберлікті арттыру және өзін-өзі жетілдіру мотивациясын дамыту;
- педагогикалық мәдениет деңгейін арттыру, әскери қызметшілерді оқыту және тәрбиелеу үшін жеке жауапкершілікті қалыптастыру, оларға қамқорлық және құрметпен қарау;
- лауазымдық міндеттерін орындау үшін жеке жауапкершілікті қалыптастыру.

- келісім-шарт бойынша әскери қызмет өткеретін сержанттар және старшиналармен:

- бұйрықты мүлтіксіз орындауға әзірлікті, Ұлттық ұланда қызмет етуге оң уәждеме мен саналы көзқарасты қалыптастыру;

- жоғары тәртіптілік пен кәсіби шеберлікті арттыру үшін жеке жауапкершілікті қалыптастыру, қару-жарақ пен әскери техниканы ұқыпты пайдалану және сақтау;

- командирлерге (бастықтарға), әскери серіктестік пен әскери бауырластыққа құрметпен қарауды қалыптастыру.

- әскери қызметші-әйелдермен:

- командирлердің (бастықтардың) бұйрығын мүлтіксіз орындауға әзірлікті, Ұлттық ұланда қызметке деген оң уәждеме мен саналы көзқарасты қалыптастыру;

- таңдаған мамандығы, жоғары моральдық-адамгершілік қасиеттері, еңбекқорлығы және әскери ұжымда жұмыс істей білу мақтанышын таныту;

- лауазымдық міндеттерді орындау үшін жауапкершілікті қалыптастыру, кәсіби шеберлікті арттыру .

- әскерге шақырылатын әскери қызметшілермен:

- Отан қорғауға әзір, әскери антқа адал болу;

- Ұлттық ұланның қызметі үшін мақтаныш, жоғары тәртіптілік пен кәсіби шеберлікті арттыру үшін жеке жауапкершілікті қалыптастыру;

- әскери қызметтің қиындықтарын жеңуге, әскери мамандықты адал игеру ұмтылысын дамыту;

- командирлерге (бастықтарға), әскери серіктестік пен әскери бауырластыққа құрметпен қарауды қалыптастыру.

Тәрбие процесіндегі субъектілер мен объектілердің өзара іс-қимылы тұтас жүйе ретінде әрекет етеді. Тәрбие субъектілері өз қызметі барысында өз деңгейіне сәйкес келетін тәрбие міндеттерін шешеді.

Тәрбие субъектілері:

- мемлекет;

- жергілікті өзін-өзі басқару органдары;

- бұқаралық ақпарат құралдары;

- әскери қызметшілердің отбасылары мен туыстары;

- барлық дәрежедегі командирлер мен бастықтар;

- штабтар, қызметтер, басқа әскери басқару органдары;

- ТжӘҚЖ органдары;

- әскери ұжымдар;

- әскери қоғамдық ұйымдар.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу жүйесінің тиімділігін арттыру төмендегідей:

- патриотизм, Отанды қорғау, борыш, абырой, ар-ождан, жауапкершілік сияқты дәстүрлі Қазақстандық құндылықтарды дамытуға негізделген Қазақстан Республикасының азаматтарын мемлекеттік-патриоттық тәрбиелеуге мемлекеттік көзқарастың болуы;

- Қазақстан азаматтарын мемлекеттік-патриоттық тәрбиелеу мүддесінде бұқаралық ақпарат құралдарының, ведомстволық, қоғамдық және өзге де ұйымдардың күш-жігерін біріктіру;

- әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелеріне қатысты мақсатты Мемлекеттік әлеуметтік саясатты жүзеге асыру;

- әскерлердегі тәрбие процесін кадрлық, қаржылық және материалдық-техникалық қамтамасыз ету;

- тәрбие субъектілерінің дайындығын жетілдіру;

- командирлердің (бастықтардың) бағыныштыларды тәрбиелеудегі жеке жауапкершілігін арттыру, олардың педагогикалық қызметінің стилін жетілдіру.

Тәрбие процесі объективті табиғатқа ие және белгілі бір заңдылықтар бойынша жүзеге асырылады. Тәрбие процесінің аса маңызды байланыстары мен қатынастарын терең тану осы әлеуметтік-педагогикалық құбылыстың мәнін түсінуге, оның мазмұнын, принциптерін, формаларын, әдістерін, құралдары мен тәсілдерін анықтауға негіз береді.

Біріншіден, тәрбиелеу саласында табиғат, қоғам және адам дамуының жалпы заңдары: қарама-қайшылықтардың бірлігі мен күрес заңы, сандық өзгерістердің сапалық өзгерістерге көшуі, терістеуді-терістеу заңы көрініс табады.

Екіншіден, тәрбиеде адам психикасының, жеке тұлға психологиясының және әскери ұжымның жұмыс істеу заңдары әсер етеді.

Үшіншіден, тәрбие процесінде жеке әлеуметтік-педагогикалық заңдылықтар әрекет етеді: тәрбие, оқыту, психологиялық дайындық, қызмет және даму бірлігі; жеке тұлғаны тәрбиелеу тұтастығы; өмірлік жағдайларды моделдеу және т. б.

Төртіншіден, әскери қызметшілерді тәрбиелеу процесінің ерекше заңдылықтары бар: оның мақсаттары мен міндеттерінің өмірдің, әскери істің қазіргі заманғы талаптарына сәйкестігі; мазмұнының, әдістері мен құралдарының тәрбиенің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкестігі; тәрбие шараларының, құралдарының әскери қызметшілердің жеке ерекшеліктеріне және олардың тәрбиелілік деңгейіне және т. б. сәйкестігі.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу саласындағы заңдылықтардың ерекшелігі, олар негізгі процестер ретінде көрініс табады, бұл осы ерекшелікті бөлімдердің жеке құрамымен тәжірибелік жұмыста шығармашылық есепке алуға негіз береді.

Кезкелген басқа процеске ұқсас, әскери қызметшілерді тәрбиелеуде даму көзі қарама-қайшылық болып табылады. Олардың негізгілері—әскери қызметшінің, әскери ұжымның жеке басына қойылатын үнемі өсіп келе жатқан талаптар мен олардың даму деңгейі, тәрбиелілігі, ұйымшылдығы.

Бұл негізгі қайшылық тәрбиелеу процесінің жеке фактілеріне – неғұрлым төмен деңгейдегі қарама-қайшылықтарға: тәрбиелеуге қойылатын жаңа талаптар мен оларды іске асыру үшін барлық материалдық, әлеуметтік және өзге де алғышарттарды толық құру мүмкіндіктері арасында; қоғамдық, азаматтық және әскери тәрбиенің сипаты мен мазмұны арасында; әскери тәрбие талаптары мен жеке мүдделері, жауынгер ұмтылыстары арасында; жоғары талаптар мен лауазымды адамдардың психологиялық-педагогикалық, әдістемелік дайындық деңгейі және т. б.

Қарама-қайшылықтар шешіле отырып, дамудың жаңа орамында ұдайы жаңғыртылады, сондықтан олар оны дамытудың көзі болып саналады, бұл оларды кемшіліктер және қиындықтармен шатастырмауға мүмкіндік береді. Олар өзара байланысты және өмірде тығыз байланысқан болса да, тәрбиелеуде кемшіліктер мен қиындықтардың салыстырмалы түрде жеңіл болатынын және сондықтан тәрбие процесінің дамуына итермелеп отырғанын ескеру қажет. Қиындықтар мен кемшіліктер жойылады, ал қайшылықтар шешіледі. Тәрбие процесі заңдар мен қарама-қайшылықтарды білуді қажет ететін теорияның мәселелері болып табылады.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеуді жетілдірудегі басым бағыттар:

- әскери қызметшілердің моральдық-психологиялық жай-күйі мен әскери тәртібін нығайту жөніндегі мақсатты жұмыс, әскери қызметшілердің психикалық денсаулығын қолдау үшін жағдай жасау;

- әскери-әлеуметтік жұмысты, құқықтық тәрбиені, мәдени-демалыс жұмысын, әскери-әлеуметтік зерттеулер жүйесін жетілдіру, әскерлерді техникалық тәрбие құралдарымен қамтамасыз етуді жетілдіру, тәрбие жұмысын ғылыми және әдістемелік қамтамасыз ету;

- жауынгерлік және жұмылдыру дайындығын моральдық-психологиялық қамтамасыз ету, дайындық және қолдану жүйесін жетілдіру;

- ТжӘҚЖ органдарының басқару жүйесін, ТжӘҚЖ органдарының кадрларын даярлау, кәсіби қайта даярлау және біліктілігін арттыру, іріктеу және орналастыру жүйесін жетілдіру.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеуді ұйымдастыру:

- тәрбие формасын анықтау;
- тәрбие жағдайын бағалау;
- тәрбие субъектісінің тәрбие мақсаттары мен міндеттерін түсіну;
- тәрбие жұмысын жоспарлау;
- тәрбиелік әсер ету нәтижелерін болжауды жүзеге асыру;
- кадрларды іріктеу, орналастыру;
- тәрбиешілерге міндеттер қою;
- тәрбие жүйесін басқаруды ұйымдастыру;
- тәрбие міндеттерін шешудің оңтайлы құралдарын, тәсілдерін, әдістері мен формаларын анықтау;

- әскери дайындықты ұйымдастыру деңгейін, моральдық-психологиялық жағдайын, әскери тәртіпті және әскери қызметшілердің әлеуметтік-құқықтық қорғалуын ескере отырып, тәрбие процесі барысында тәрбиеленушілердің ерекшеліктері мен тәрбиелеу жағдайларын зерделеу;

- тәрбиенің бастапқы қондырғыларын бақылауды және түзетуді ұйымдастыру;

- оң тәжірибені бекіту;

- тәрбие нәтижелерін бағалау.

Тәрбие жүйесін басқару оның оңтайлы жұмыс істеуін қамтамасыз етуге және тәрбиелеудің қалаған мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған. Бұл тәрбие субъектілеріндегі тәрбие жұмысының мақсаттарын түсінуге;

басқарылатын тәрбие жүйесінің бастапқы жағдайын зерделеуге; тәрбие жұмысын нақты жоспарлауға; міндеттерді ойластыруға; кадрларды іріктеуге, оқытуға, орналастыруға; тапсырылған учаскедегі тәрбие жұмысының жай-күйіне қатаң жауапкершілікті ұйымдастыруға қол жеткізіледі; жеке құрамның санаттарын есепке ала отырып, тәрбие жұмысының түрлері мен әдістерін; тәрбиешілердің еңбегін ғылыми ұйымдастыруды; тәрбие жұмысының жай-күйі мен пәрменділігін бағалауды; тәрбиелік әсерлерді жүйелі бақылауды және түзетуді ескереді.

3.3. Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің мазмұны, түрлері мен бағыттары

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу мазмұны мемлекеттік-құқықтық дайындық жоспарлары мен бағдарламаларында, барлық басқа да тәрбиелік іс-шараларда және тәрбие субъектілерінің іс-әрекеттерінде көрініс табады.

Тәрбие теориясында «мазмұн» түсінігі негізінде жауынгер тұлғасын дамытатын идеялар мен ережелер кешенін белгілеу үшін қолданылады, бұл жағдайда «тәрбиенің түрлері мен бағыттары» сияқты терминдер қолданылады.

Тәрбиенің барлық түрлері мен бағыттары Отанымыздың Қарулы қорғаушысы үшін қажетті жоғары моральдық-жауынгерлік және физикалық қасиеттері бар әскери қызметшілердің жеке басын дамытудың жалпы және жеке мақсаттарын іске асыруға ықпал етеді.

Ұлттық ұланның әскери қызметшілерін тәрбиелеудің мазмұны оның негізгі түрлерінің жиынтығы арқылы ашылады: Мемлекеттік-патриоттық (идеологиялық); адамгершілік; әскери-кәсіптік (әскери); құқықтық; физикалық; эстетикалық; экономикалық; экологиялық және гендерлік. Бұл түрлер бірқатар міндеттерді қамтиды.

Мемлекеттік-патриоттық (идеологиялық) тәрбие әскерлердегі идеологиялық жұмыстың негізі және әскери қызметшілер мен жеке құрамды тәрбиелеудегі негізгі бағыт болып табылады.

Ол патриот-азамат және кәсіпқой жауынгер сияқты маңызды қасиеттерге ие әскери қызметшінің жеке басын қалыптастыруға және дамытуға ықпал етуі тиіс:

- Өз Отанына адал және Отан қорғауға қабілетті тандаған мамандық;
- Қазақстан қоғамының және көп ұлтты халқының даңқты дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сақтауға және көбейтуге ұмтылған Қазақстан қоғамының өміріне белсенді қатысатын мемлекет;
- ел азаматтарының ар-ождан бостандығына құқығын сыйлайтын, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілін, басқа да ұлтаралық қарым-қатынас тілдерін және халықаралық мәртебені белсенді меңгеруге ұмтылатын ұлттық салт-дәстүрлер мен этностарға төзімді.

Мемлекеттік-патриоттық тәрбиенің міндеттері:

әскери қызметшілерді қазақстандық патриотизм рухында және Отанды қорғау жөніндегі конституциялық борышқа адал болуға, Қазақстан халқына және оның заңды сайланған Президентіне адал болуға *тәрбиелеу*;

Қазақстан Республикасының стратегиялық және перспективалық даму жоспарларын, «Қазақстан-2050» Стратегиясын, сондай-ақ «Мәңгілік ел» жалпыұлттық идеясын жеткізу және олардың перспективаларын түсіндіру»; елдегі қоғамдық қауіпсіздік және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қылмыстық және өзге де қол сұғушылықтардан қорғау үшін құқық тәртібі әскерлеріне қатыстылығы және жеке жауапкершілігі үшін мақтаныш сезімін *дарыту*;

халықтың салт-дәстүрлеріне, мемлекеттік рәміздерге және Қазақстан Республикасының мемлекеттік тіліне құрметпен қарауды қалыптастыру;

Қазақстан халқының тарихи жеңістері мен дәстүрлері, халық батырларының, майдангерлердің және қазіргі заманғы жауынгерлердің ерліктері негізінде жеке құрамның моральдық рухын *нығайту*;

жеке құрамды толеранттылық, халық бірлігі және келісім рухында тәрбиелеуде Қазақстан халқы Ассамблеясының тәрбиелік әлеуетін пайдалану. Ұлттық ұланның әскери қызметшілерінде Қазақстандық Патриотизмді тәрбиелеудің негізгі сапалық сипаты болуға тиіс:

Қазақстан Республикасы үшін, көп ұлтты Қазақстан халқының тарихы мен мәдениеті үшін, мемлекет рәміздері мен оның қасиетті жерлері үшін мақтаныш сезімі, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілін білуге ұмтылу және үштілділікке *ұмтылу*;

өз мемлекетінің құндылықтары мен идеалдарына бейімділік, «Мәңгілік ел» жалпыұлттық идеясын, сондай-ақ «Қазақстан-2050» Стратегиясын жүзеге асыру бойынша бес институционалдық реформаны айқын түсіну және жан-жақты қолдау»;

толеранттылық, Қазақстанда тұратын этностардың мәдениетін, мәдени-ұлттық құндылықтарын сақтау жөніндегі белсенді қызмет, Қазақстан халқының біртұтас болашақ ұлт ретінде ұқсастығына ұмтылу;

идеялық шыңдау, Қазақстан халқына және заңды сайланған Президентке шексіз адалдық, елдің қорғалуы мен қауіпсіздігі үшін моральдық жауапкершілік;

саналы тәртіптілік, конституциялық және қызметтік міндеттерді орындау бойынша азаматтық және әскери борышын сезіну, өзінің әскери еңбегінің нәтижелері үшін кәсіпқойлық және жауапкершілік;

әскери қызметшілердің жоғары әскери (корпоративтік) рухы мен ынтымақтастығы, өз мамандығы үшін мақтаныш, әскери дәстүрлерге, салт-жоралғыларға және құндылықтарға бейімділігі мен қатыстылығы, әскери рәміздерге құрмет;

әскери борышын орындау үшін өзін-өзі қорғауға ішкі дайындық және нақты әскери қызмет, құқық тәртібі жауынгерлерінің ерекше белгілерінің айқын көрінісі.

Адамгершілік тәрбие әскери қызметшілердің бойында Қазақстан халқының адамгершілік дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, сондай-ақ жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде қажетті рухани-адамгершілік қасиеттер мен қасиеттерді қалыптастыру бойынша маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Адамгершілік тәрбие процесінде теріс әрекеттер мен іс-әрекеттердің алдын алады, адамгершілік қасиеттер мен ізгілік, борыш, жауапкершілік және табандылық сияқты сезімдер қалыптасады.

Әскери қызметшілерді адамгершілік тәрбиелеудің міндеттері:

әскери қызметшілердің өзіне, адамдарға, қоршаған ортаға жоғары гуманистік қарым-қатынасын қалыптастыру;

әскери қызметшілерді қоғам мен мемлекет тарапынан олардың құқықтық тәртіп жауынгерлерінің кәсіби және адамгершілік бейнесіне қойылатын талаптар туралы біліммен қаруландыру;

әскери қызметшілерге Ұлттық ұланның атқаратын міндеттерінің әлеуметтік маңыздылығын және ел тағдыры үшін жауапкершілікті түсіндіру-Ұлы дала Елі;

әскери қызметшілердің моральдық өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін ынталандыру.

Әскери-кәсіптік (бұдан әрі-әскери) тәрбие –әскери қызметшілерді жүктелген міндеттерді орындауға кәсіби даярлау мақсатында олардың моральдық, психологиялық және дене бітіміне жүйелі және мақсатты ықпал ету процесін білдіретін тәрбиенің негізгі бағыттарының бірі.

Бұл жұмыс *кәсіби-лауазымдық, командирлік және жауынгерлік дайындық жүйесімен* тығыз байланыста жүргізілуі тиіс.

Әскери тәрбиенің міндеттері:

әскери қызметке жағдай жасау және әскери қызметшілерді кәсіби өсуге *ынталандыру* (әлеуметтендіру);

әскери қызметтің оң мысалдарын насихаттау және қазіргі заманғы талаптарға жауап беретін құқық тәртібі жауынгерлерінің кәсіби келбетін *қалыптастыру*;

әскери дәстүрлер мен салт-дәстүрлерді, жауынгерлердің ерліктерін *насихаттау және көбейту*;

қарқынды жауынгерлік оқу барысында жағдайдың нақты жағдайларын *модельдеу*, бірлескен әскери еңбек және оқу-тәрбие процесі жағдайында әскери қызметшілердің үйлесімді және ұйымшылдығын нығайту;

қатаң жарғылық тәртіпті ұстау және әскерлер қызметін нақты ұйымдастыру;

озық тәжірибені *насихаттау* және әскери қызметшілер мен жеке құрамның жауынгерлік жарыстарға қатысуы арқылы жауынгерлік оқу мен қызмет сапасын *арттыру* жөніндегі іс-шараларды *ұйымдастыру*.

Құқықтық тәрбие әскери қызметшілердің санасына олардың бойында тұрақты құқықтық көзқарастар мен құбылыстарды, нанымдар мен сезімдерді *қалыптастыру*, оларға жоғары құқықтық мәдениетті, құқықтық мінез-құлықты *дағдыландыру* мүддесінде мақсатты жүйелі *ықпал ету* болып табылады.

Тәжірибеде құқықтық тәрбие бір жағынан қолданылып жүрген заңдарды түсіндіру және зерделеу жолымен, ал екінші жағынан - қатаң жарғылық тәртіпті қолдау арқылы әскери қызметшілердің сана – сезіміне іс жүзінде әсер ету, заңдар мен әскери жарғылардың талаптарына қатаң сәйкестікте әскерлер қызметін ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Құқықтық тәрбиенің міндеттері:

әскери қызметшілерді әскери заңнама саласындағы құқықтық біліммен *қаруландыру*;

заңға бағынуға және нақты білімге: азамат және әскери қызметші ретінде құқықтар мен міндеттерді, орындалатын міндеттерді, қаруды қолдану шарттарын, техниканы және мәжбүрлеу шараларын *үйрету*;

әскери қызметшілерге, олардың отбасы мүшелеріне құқықтық насихат пен құқықтық көмек көрсетуді *ұйымдастыру*;

заңдылық пен құқықтық тәртіптің, әскери тәртіптің сақталуын бақылау.

Дене тәрбиесі әскери қызметшілердің салауатты өмір салтын және дене дамуын насихаттаудың маңызды формаы. Дене тәрбиесі әскери қызметшілердің дене шынықтыруын жетілдіруге, олардың бос уақытын белсенді ұйымдастыруға, денсаулығын нығайтуға және шынықтыруға, моральдық-ерік, жауынгерлік және психологиялық қасиеттерді қалыптастыруға ықпал етуге тиіс.

Дене тәрбиесінің міндеттері:

салауатты өмір салтын *насихаттау*;

әскери қызметшілердің жоспарлы дене даярлығын *ұйымдастыру* және *өткізу*;

спорттық-бұқаралық іс-шараларды *өткізу*;

демалыс және мереке күндері жеке құрамның белсенді бос уақытын *ұйымдастыру*;

спорттық жетістіктерді *насихаттау*.

Эстетикалық тәрбие әскери қызметшілердің рухани әлемінің эмоционалды-сезімтал саласын жан-жақты дамытуға бағытталуы тиіс.

Эстетикалық тәрбиенің міндеттері:

әскери қызметшілердің әскери қызметке, әскери ортаға, кәсіби қызмет субъектілері мен объектілеріне, тұрмыста және бос уақытын өткізуге эстетикалық *көзқарасын қалыптастыру*;

әскери киім формасы мен әскери рәсімдерге эстетикалық көзқарасты қалыптастыру, олардың эстетикалық *мазмұнын арттыру*.

Экономикалық тәрбие – бұл әскери қызметшілерге лауазымдық міндеттерін табысты орындау үшін қажетті экономикалық білімді, дағдылар мен іскерлікті қалыптастыру.

Экономикалық тәрбиенің міндеттері:

мемлекеттік мүлікке ұқыпты қарауды, материалдық-техникалық және оқу-әдістемелік құралдарды ұтымды пайдалануды қалыптастыру;

шаруашылық мәселелері бойынша экономикалық білімді насихаттау;

өз қызметінің экономикалық салдарын болжай және бағалай білуге үйрету.

Экологиялық тәрбие— бұл әскери қызметшілердің экологиялық ойлауын, қоршаған ортаны қорғау және қауіпсіздік мақсатында табиғатқа және ондағы адамның орнына қажетті экологиялық-құқықтық, адамгершілік және эстетикалық көзқарастарын қалыптастыру.

Экологиялық тәрбиенің міндеттері:

әскери қызметтің теріс экологиялық салдарларының себептерін және олардың алдын алу мүмкіндіктерін түсіндіру;

әскери қызметшілерді табиғатты қорғау жөніндегі тәжірибелік іс-шараларға тарту;

әскери қызметшілерді экологиялық оқыту.

Гендерлік тәрбие әр түрлі әлеуметтік топтарда ерлер мен әйелдердің өзара іс-қимылын көрсету арқылы әскери басқару органдарының, командирлердің, штабтардың, әскерилендірілген органдардың ерлер мен әйелдердің әскери-кәсіби ортада жыныстық-рөлдік өзара іс-қимыл үлгілерін қалыптастыру жөніндегі мақсатты қызметі ретінде қарастырылады.

3.4. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу принциптері

Педагогикалық ғылыммен танымалы заңдар мен заңдылықтар негізінде тәрбие іс-әрекетінің тәжірибелік құралдары ретінде тәрбиенің принциптері, мазмұны, формалары, әдістері, құралдары мен тәсілдері тәжірибемен тексерілді. Оларды терең және берік игеру – офицерлердің сапалы тәрбие қызметінің міндетті шарты.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу принциптері – офицер, командир (бастық) үшін тәрбиеші ретінде басшылыққа алатын бастапқы педагогикалық ережелер. Олар өз жиынтығында бөлімшедегі тәрбие процесінің бағытын, мазмұнын, ұйымдастырылуын және әдістемесін анықтайды.

Онда әскери қызметшілерді тәрбиелеудің көпжылдық тәжірибесі мен оның ғылыми зерттеулерінің нәтижелері жинақталған және жалпыланған. Тәрбие принциптері мазмұны бойынша объективті, бірақ формасы бойынша субъективті. Сондықтан олардың талаптарын, олар көрсететін процестің заңдылықтарын білу командирге (бастыққа) әскерлерді тәрбиелеу міндеттерін саналы және шығармашылықпен шешуге, өз қызметін жүйелендіруге және ретке келтіруге, қойылған мақсаттарға сенімді жете отырып, оны педагогикалық негізгі түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Тәрбие принциптерін сақтау бөлімшеде тәрбие процесінің дамуын болжауға мүмкіндік береді.

Тәрбие қызметінің теориясы мен тәжірибесін талдау әскери қызметшілерді тәрбиелеу принциптерінің жүйесін анықтауға мүмкіндік береді:

- барлық тәрбиелік өзара іс-қимыл, ықпал және әсер ету мақсаттылығы;
- тәрбие қызметінің азаматтық-патриоттық және әскери-кәсіби бағыты;

- тәрбие міндеттерін шешудегі гуманизм және демократизм;
- әскери қызметшілердің әр түрлі қызмет түрлеріндегі тәрбие (оқу, қызметтік, жауынгерлік, шаруашылық, қоғамдық және т. б.);
- әскери ұжымда және ұжым арқылы тәрбиелеу;
- тәрбиелеу процесінде жоғары талапшылдықты, әскери қызметшінің жеке тұлғасына құрметпен қарауды, оның қажеттіліктеріне, сұраныстарына, қажеттіліктеріне үнемі назар аударуды көрсету;
- жеке тұлғаға, топқа және ұжымға жеке және сараланған көзқарас;
- тәрбие процесінде сөз және іс бірлігін, ғылыми теория мен тәжірибені қамтамасыз ету;
- тәрбиелік әсерлердің бірлігі, келісімділігі және сабақтастығы;
- тәрбие бірлігін, өзін-өзі тәрбиелеуді және қайта тәрбиелеуді қамтамасыз ету;
- әскери қызметшілердің тәрбие қызметін мақсатты түрде ынталандыру және жоғары деңгейдегі тәрбиелілік танытуы;
- оның барлық элементтерінің белсенді жұмыс істеуін ескере отырып, тәрбиеге кешенді көзқарас.

Процестің барлық аталған принциптері өзара байланысты және өзара шартталған, бірақ олардың әрқайсысы салыстырмалы дербестікке және тәжірибелік тәрбие қызметінде өзінің көрініс деңгейіне ие.

Тәрбиенің қандай да бір принципіне сипаттама бере отырып, ондағы әрбір идеяның бір немесе бірнеше заңдылықтардың көрінісі бар екенін ескеру маңызды. Олардың мәні тәжірибеде талаптар мен педагогикалық ережелер түрінде ашылады және жүзеге асырылады. Тәрбие принциптері теориядан біртіндептәжірибеге шығаруға мүмкіндік береді. Олардың жиынтығы тәрбиенің жалпы мақсаты, міндеттері мен мәнімен анықталады.

Тәрбие принциптері педагогикалық қызмет тәжірибесінде талаптар мен ережелер жүйесі арқылы іске асырылады:

- тәрбиеленушілердің тәрбие мақсаттарын айқын және нақты түсінуі және сезінуі;
- барлық өткізілетін іс-шаралардың нақты мақсаттылығы;
- тәрбиелік әсерлерді ұйымдастырудың жоғары деңгейі;
- қандай да бір құралдарды, әдісті, тәрбиелік әсерді қабылдауды орынды таңдау;
- тәрбие қызметінің өмірмен, әскери қызметшілер шешетін нақты міндеттермен, олардың қызмет шарттарымен байланысы;
- тәрбиелік мақсаттарға жетудегі табандылық пен бірбеткейлік;
- әскери қызметшілердің тәрбие мақсатына оң көзқарасын қалыптастырудағы мақсаткерлік;
- әрбір әскери қызметшіні тәрбиелеу нәтижелерін объективті, жан-жақты және тұрақты бағалау және т. б.

Жоғарыда көрсетілген принциптердің әрқайсысына, сондай-ақ әскери қызметшілерді тәрбиелеуде оларды іске асырудың негізгі талаптары мен ережелеріне қысқаша сипаттама береміз.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің мақсаттылығы, азаматтық-патриоттық және әскери-кәсіби принципі.

Жалпы алғанда, әскери қызметшілерді тәрбиелеуде, атап айтқанда, барлық педагогикалық өзара іс-қимылдарды, әсер ету мен ықпалдарды мақсатты ету принципі маңызды орын алады. А.С. Макаренко "Мақсатты айқын сезусіз ешқандай тәрбие іс – әрекеті мүмкін емес" деп мәлімдеді.

Педагогикалық мазмұн тұрғысынан әрдайым екі тарап бар: кез-келген тәрбиелік іс-шараның немесе іс-әрекеттің мақсатқа сай болуы және оны жүзеге асырудың орындылығы. Тәрбиеші өз қызметінің нәтижесінде не алуы тиіс екенін ескере отырып, саналы мақсатқа бағыттылық ретінде әрекет етеді, ал оның пайдалылығы тұрғысынан саналы мақсатқа лайықтылық ретінде әрекет етеді. Тәрбиелік әсер мен ықпалға кірісетін командирдің (бастықтың) алдында екі негізгі сұрақ тұр: ол тәрбиелік іс-шаралар нәтижесінде не алуы тиіс және алынған нәтижелер қандай пайда әкеледі?

Әскери қызметшілерді тәрбиелеудегі мақсатты қондырғылар әртүрлі деңгейлерде ұсынылуы мүмкін. Біріншісі – қоғам, мемлекет талаптары деңгейінде анықталатын жалпы мақсат (мысалы, патриот адамды, өз Отанының азаматын тәрбиелеу және т.б.). Екінші деңгей – әскери қызмет талаптарымен, мемлекет қорғаушысын тәрбиелеу қажеттілігімен айқындалатын ерекше мақсат (немесе мақсаттар тобы). Үшінші деңгей – әскери қызметші жеке басының жеке даму деңгейінде, өзін-өзі жетілдіру талаптарымен айқындалатын жеке мақсат.

Осы принципті іске асыру талаптары мен ережелерінің қатарына мыналар жатады:

- субъектілердің және объектілердің тәрбие мақсаттарын әсерлі және айқын түсінуі және ұғынуы;
- тәрбие жұмысының барлық іс-шараларының нақты мақсаттылығы;
- тәрбиелік әсерлерді ұйымдастырудың жоғары деңгейі;
- тәрбиелік ықпал етудің қандай да бір құралдарын, әдістерін, формалары мен тәсілдерін дұрыс таңдау;
- тәрбие қызметінің өмірмен, әскери қызметшілер шешетін нақты міндеттермен, олардың қызмет шарттарымен байланысы;
- тәрбие мақсаттарына жетудегі табандылық;
- әскери қызметшілердің тәрбие мақсатына оң көзқарасын қалыптастыру;
- тәрбие нәтижелерін объективті, жан-жақты және жүйелі бағалау.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеуде қызметтің азаматтық-патриоттық және әскери-кәсіптік бағыттылығының принципі маңызды. Ол тәрбиелеу процесінің әскери қызметшінің патриот және әскери кәсіпқойдың қасиеттерін қалыптастыру және дамыту міндеттерімен заңды байланысының мәнін, өз Отанына, өз халқына қызмет ету, жауапкершілік, ар-ұят және ар-ождан жолында өз борышын орындау қажеттігіне сенімділікті көрсетеді. Бұл принцип кез келген тәрбиелік іс-шараны, оқу сабақтарын мазмұнды ұйымдастыру және өткізу азаматтық, патриотизм, әскери кәсібилік идеяларының өз көрінісін табуын, ал тәрбиешілер оларды тәжірибелік қызметте басшылыққа алуды және өзінің азаматтық және әскери борышын орындау үлгісі қызметінде талап етеді.

Әскери қызметшілердің әр түрлі қызмет түрлерінде тәрбиелеу принципін пайдалы еңбек арқасында жеке тұлғаның қалыптасуының заңды шарттылығын көрсетеді. Шартты түрде соңғысын бірнеше негізгі түрлерге бөлуге болады.

1. Қызмет, лауазымдық міндеттері бойынша міндеттерді орындаумен, оларды әскери қызметтің әр түрлі жағдайларында, әсіресе жауынгерлік жағдайларда орындаумен байланысты әскери-кәсіби еңбек.

2. Әскери мамандықтарға байланысты еңбек, олардың әрқайсысы жалпы, ерекше, арнайы сапалық сипаттамалардан басқа, қалыптастыру мен дамытуды талап етеді.

3. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу үшін үлкен мүмкіндіктерге ие оқу-танымдық қызмет.

4. Тәрбие міндеттерін шешу мүддесінде әртүрлі іс-шараларды ұйымдастыруға және өткізуге байланысты қоғамдық еңбек, барлық әскери қызметшілердің мәдени-демалыс және спорттық-бұқаралық жұмысқа қатысуы. Қызметтің бұл түрі ең алдымен әскери қызметшінің жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға, шығармашылық белсенділікті дамытуға, дене шынықтыруды тәрбиелеуге, әскери борышты сапалы орындау үшін қажетті рухани және дене қабілеттерін дамытуға бағытталған.

5. Әскери техника мен қару-жараққа қызмет көрсетуге, әртүрлі шаруашылық жұмыстарға, өзіне-өзі қызмет көрсетуге, оқу-материалдық базаны жетілдіруге, табиғи апаттарға қарсы күресте және т. б. әскери қызметшілердің қатысуымен байланысты шаруашылық-тұрмыстық еңбек.

6. Командалық құрам үшін әскери қызметшілерді тәрбиелеу ісінде басқарушылық еңбек, жеке құрамды басқару бойынша мақсатты қызмет ерекше маңызға ие.

Әскери қызметтің әрбір түрінің өзіндік ерекшелігі бар. Сонымен бірге тәрбиенің көрсетілген принциптерін іске асыру бірқатар **талаптар мен ережелерді** сақтауды көздейді:

- азаматтардың, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі әскери еңбектің әлеуметтік маңыздылығын, қызметтің қандай да бір түрінің мақсаттары мен міндеттерін мақсатты және жүйелі түрде түсіндіру;

- әскери қызметшілердің жеке жоғары тиімді қызмет қажеттігіне, әскери қызметке, әскери мамандыққа деген оң көзқарасты тәрбиелеу;

- әскери қызметшілердің ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін, қойылатын және шешілетін мақсаттар мен міндеттердің ерекшелігін, сондай-ақ жауынгер болатын жағдайларды ескере отырып, әскери қызметті жоғары ұйымдастыру;

- қызметтің нәтижелері үшін жауапкершілікті белгілеу, объективті бағалау және осы қызмет түрін педагогикалық дұрыс ынталандыру;

- әскери қызметшілердің кәсіби дайындық процесіне нормативтердің дәлдігі мен толық орындалуына күресте жарыс элементтерін енгізу, сабақтарда жарысушылық рухын қолдау;

- жас әскери қызметшілерге, әсіресе олардың әскери қызмет жағдайларына бейімделуі кезеңінде қызметтік, оқу, еңбек, дене жүктемелерін біртіндеп арттыра отырып сақтау;

- әскери қызметшілердің бос уақытын, белсенді демалысты ұйымдастырумен тығыз еңбегінің үйлесуі;

- командирлердің және бастықтардың әскери қызметіндегі жеке үлгілерді қамтамасыз ету және т. б

Гуманизм, демократизм принципі, әскери қызметшілерді тәрбиелеуде жеке қадір-қасиетін құрметтеумен жоғары талапшылдықты ұштастыру.

Гуманизм мен демократизм тәрбие міндеттерін шешуде, оның принципі бола отырып, қоғам дамуының жалпы заңды процестерін, оның барлық әлеуметтік институттарын, мемлекет пен онда тұратын халықтардың өркениеттік өлшемін көрсетеді. Әскери жағдайларда бұл принцип мынадай талаптар мен ережелерге негізделеді:

- командирлердің (бастықтардың) әскери қызметшілердің дене және рухани денсаулығы, олардың құқықтары мен міндеттерін сақтау туралы ұдайы қамқорлығы;

- әлеуметтік әділеттілік принципті іске асыру үшін жағдай жасау, адамдық қадір-қасиетін құрметтеу;

- тәрбие субъектілерінің әлеуметтік және кәсіби зорлық-зомбылық әдістерін алып тастауы;

- барлық әскери қызметшілердің тәрбиелік іс-шараларды ұйымдастыруға және өткізуге кең қатысуы, олардың рухани-адамгершілік және кәсіби даму мүддесінде өз мүмкіндіктері мен қабілеттерін көрсетуі және мақсатты пайдалануы;

- әскери қызметшілерге әскери қызметтің қиындықтарын жеңуде, жаңа жағдайларға, әсіресе жауынгерлік жағдайларға бейімделуде нақты көмек көрсету және т. б.

Тәжірибеде осы принципті іске асыру кезінде әскери қызметшілердің қызметі олардың тыныс-тіршілігіне белгілі бір шектеулер енгізетін ерекше құқықтық нормалармен регламенттелетінін ескеру маңызды.

Тиісінше, әскери қызметшілерді тәрбиелеуде жоғары талапшылықты **қарамағындағылардың жеке қадір-қасиетін құрметтеумен, олардың мұқтаждарына, қамқорлықтарына, қажеттіліктеріне үнемі назар аударуда ұштастыру принципі** үлкен маңызға ие. Ол әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық жоспардың заңдылықтарының мәнін көрсетеді. Логикалық кілт үш өзара байланысты элементті қамтиды – талап ету, құрметтеу, қамқорлық.

Жеке адамға, маманға, әскери қызметшіге қойылатын талаптар адам өмірінің мәнінен туындайды, индивидуум өзінің жалпы адамзаттық және кәсіби міндеттерін орындайтын, қандай да бір еңбектің түрлік сипаты. Командирлердің (бастықтардың, педагогтардың) талап етуі әскери қызметшілерді өзінің жеке және кәсіби қасиеттерін, әскери шеберлігін қалыптастыруға және жетілдіруге, құқықтық және моральдық нормаларды

сақтауға, мінез-құлқындағы кемшіліктерді еңсеруге, еркін шыңдауға, оң әдеттер жасауға және т. б. итермелейді.

Бұл белгілі бір принциптер сақтау кезінде тиімділікті көрсетеді:

- бүгінгі күні жеке тұлғаға қойылатын талаптардың мәнін және тәрбие формалары мен субъектілерінің қызметіне, әрбір адамның қажеттілігіне қарай ішкі және саналы түрде қабылдануын нақты түсінуде;

- талаптардың айқындығы, нақтылығы және заңдылықтары, оларды анық және түсінікті ұсынуда;

- талаптардың үздіксіздігі және ұдайылығында;

- барлық әскери қызметшілерге және әскери қызметтің барлық салаларына талаптар қоюда;

- талаптардың күшеюі, оларды бағыныштылардың орындау мүмкіндігін есепке алуда;

- барлық санаттағы тәрбиешілер талаптарының бірлігі мен келісімділігінде;

- бағыныштылардың жеке қадір-қасиетін жоғалтпайтын, талаптарды қоюдың дәлелді, әдепті формаында;

- бағыныштыларға жоғары талап қоюшылықты оларға тұрақты қамқорлықпен, олардың ақылға қонымды қажеттіліктерін қанағаттандыруда, денсаулық пен көңіл-күйін ұштастыруда;

- тәрбиешінің өзіне деген жоғары талап қоюлығымен бағыныштыларға талап қоюлықты ұштастыруда.

Әскери қызметшілерді ұжымда және ұжым арқылы тәрбиелеу, жеке және сараланған тәсіл.

Маңызды принцип – әскери қызметшілерді ұжымда және ұжым арқылы тәрбиелеуде, өзара түсіністік, достық, әскери серіктестік, әлеуметтік әділеттілік, жоғары жауапкершілік пен өзара қарым-қатынас мәдениетін құру арқасында қол жеткізіледі. Бұл принцип әскери қызметшілердің әлеуметтік-психологиялық жоспарының, ұжымдық және топтық өмірінің заңды байланыстарын көрсетеді. Әскери қызмет өткеретін адам уақыттың көп бөлігін тікелей ұжым мен адамдар тобында өткізеді. Ол ұдайы ықпал мен әсердің негізінде болады. Тұлғааралық өзара қарым-қатынастардың алуан түрлілігі, ұйымшыл ұжымдағы көптеген байланыстардың арқасында жеке тұлғаның даму процесі тездейді, өз қабілеттерін көрсету және мінез-құлқын түзету, іс-әрекеттер үшін мүмкіндіктер пайда болады.

Тәрбие міндеттерін неғұрлым тиімді және сапалы шешу мүддесінде ұжымдық (топтық) өмірдің мынадай құбылыстарын ескеру маңызды:

- осы әскери ұжым алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерді ұжым мүшелерінің түсінуі және ұғынуы;

- ұжымдық (топтық) пікірдің бағыттылығы мен даму деңгейі, әскери қызмет, ұжым қызметі мәселелері бойынша ұжым мүшелерінің оң пікірін қалыптастыру және қолдау, ұжымдық пікірдегі өзгерістерді есепке алу және оны оқу-тәрбие міндеттерін шешуге жіберу;

- әскери қызметшілердің ұжымдық көңіл-күйін есепке алу, ұжым мүшелерінің қызметін жандандыруға, әскери қызметтің қиындықтарын табысты еңсеруге ықпал ететін жағымды көңіл-күйді қалыптастыру және қолдау;

- тәрбие мүддесінде жағымды ұжымдық дәстүрлерді қалыптастыру және пайдалану, ұлттық, аймақтық дәстүрлерді мақсатты есепке алу;

- жарғылық өзара қарым-қатынасты қалыптастыру және дамыту, ұжым мүшелерінің қарым-қатынас мәдениетін арттыру, әскери қызметшілердің түрлі санаттары арасындағы нақты қалыптасқан өзара қарым-қатынас жүйесін есепке алу, өзара қарым-қатынастың құқықтық, жарғылық нормаларын бұзу фактілерін анықтау, олармен алдын алу, жол бермеу және еңсеру бойынша мақсатты жұмыстарын жүргізу;

- ұжымда беделді тұлғалардың, бірінші кезекте командирлердің және бастықтардың болуы, олардың әскери ұжым, бөлімше (бөлім) өмірінің барлық жақтарына әсері.

Тәрбиеге жеке және сараланған көзқарас принципі ретінде тәрбие қызметінің әскери қызметшілердің жеке-психологиялық және топтық ерекшеліктеріне, олардың педагогикалық ықпал ету және өзара іс-қимыл процесінде есепке алу дәрежесіне тәуелділігін көрсетеді.

Әскери қызметшілер бір-бірінен жеке әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық, физикалық, ұлттық және басқа да ерекшеліктердің алуан түрлілігімен, сана, білім, жалпы даму, мәдениет, өмірлік тәжірибе, мүдделер, қабілеттер деңгейімен, темперамент типтерімен, физикалық деректермен, мінез-құлық ерекшеліктерімен және т.б. ерекшеленеді.

Сонымен бірге, әскери қызметшілердің сол немесе өзге санаттарының жасы, білімі, кәсібі, әскери қызмет тәжірибесі, лауазымдық міндеттері, әскери атағы, арнайы мүдделері, туған жері, тұратын жері, жынысы және т. б. негізделген кейбір жалпы, топтық белгілері, белгілері бар.

Сараланған тәсіл тәрбиелік міндеттерді шешуде әскери қызметшілердің топтық ерекшелігін анықтауды және есепке алуды көздейді. Офицерлер, сержанттар, әскерге шақыру және келісім – шарт бойынша әскери қызметшілер, жас сарбаздар, қызметін аяқтағандардың барлығының өз ерекшеліктері бар, оларды міндетті түрде тәрбие жұмысында ескеру керек.

Тәрбиелеуге жеке және сараланған көзқарас өзінің бағыныштыларының терең және жан-жақты білуін болжайды, олардың моральдық-психологиялық жай-күйін түсінуді, нақты әскери қызметшінің немесе адамдар тобының психикалық құбылыстарының әлемін ескеруді талап етеді. Қол астындағылардың жеке ерекшеліктерін терең зерделеу және білу офицерге мінез-құлық сызығын таңдауға және анықтауға, педагогикалық ықпал етудің қажетті құралдарын, формаларын, әдістері мен тәсілдерін табуға мүмкіндік береді.

Сөз бен істің, ғылыми теория мен тәжірибенің, тәрбиенің, өзін-өзі тәрбиелеудің және қайта тәрбиелеудің бірлігі, келісімділік, сабақтастық және тәрбиелік ықпалдарды ынталандыру.

Тәрбиенің маңызды принциптерінің бірі – **тәрбие қызметі процесінде сөзбен іс бірлігін, ғылыми теория мен тәжірибені қамтамасыз ету.**

Ол «Мен–концепция» саласында, адамдардың өзара қарым-қатынасында көрініс тапқан психологиялық және педагогикалық заңдылықтарды, сондай-ақ жұқтыру, еліктеу, бейнелеу сияқты психологияның феномендерін бейнелейді. Қарастырылатын принциптің «тәрбиеші–тәрбиеленуші», «бастық–бағынышты» жүйесінде ерекше тәрбиелік мәні бар. Егер тәрбиеші (командир, бастық) осы бірлікке жетсе, жеке тұлғаны қалыптастыру мен дамытудың, тәртіптілікті тәрбиелеудің, борыш, ар-ождан, жауапкершілік сезімінің көптеген міндеттері тиімді шешілсе, ғылыми зерттеулер мен тәрбие тәжірибесімен дәлелденді.

Тәрбиелік әсерлердің бірлігі, келісімділігі мен сабақтастығы тәрбиелеу принципі ретінде оның өткен тәжірибесімен, отбасының, мектептің, әскери қызметшінің жеке басы қалыптасқан ортаның әсерімен заңды байланыстарын, сондай-ақ әскери өмір жағдайында тәрбиешілердің барлық санаттарының мақсатты келісілген іс-әрекеттерін, әскери қызмет кезеңінде сабақтастықты сақтауды бейнелейді.

Бұл принцип мектеп (оқу орны), отбасы, өндіріс (егер әскери қызметші бұрын еңбек етсе), әскерлерде көрсетілетін тәрбиелік әсерлердің біртұтастығын; әскери қызметші бағынысындағы барлық тәрбиешілер мен бастықтардың күш – жігерінің біртұтастығын; тәрбиелеу ортасының әртүрлі факторларының келісімділігін, олардың ішінде-ұжымдағы өзара қарым-қатынасты, тәрбиешілердің жеке үлгісін, өткізілетін сабақтар мен іс-шаралардың педагогикалық әсерін, қарым-қатынас стилін, тәрбиешінің моральдық және кәсіби беделін және т. б. болжайды.

Қарастырылып отырған принциптің маңызды ережесі – бастықтардың барлық санаттары тарапынан әскери қызметшілерге қойылатын жарғылық талаптарды тәжірибеде сақтау және қамтамасыз ету.

Әскери қызметшінің жеке басын қалыптастыру және дамыту міндеттерін шешу үшін біртұтас педагогикалық процестегі олардың заңды өзара байланысы мен өзара шарттасуын **көрсететін тәрбиелеу, өзін-өзі тәрбиелеу және қайта тәрбиелеу бірлігінің принципі** маңызды. Алайда мұндай бірлік аталған педагогикалық құбылыстардың әрқайсысының салыстырмалы дербестігін де болжайды, оларға ерекше міндеттер, ерекше педагогикалық құралдар және тәрбиелеу объектісінің психологиясына ықпал ету және әсер ету тәсілдері тән. Өзін-өзі тәрбиелеу және қайта тәрбиелеу процестің функциялары ретінде және әскери қызметшінің жеке басын өзін-өзі жетілдіруде, тиісті мінез-құлық нормаларынан ауытқитын жағымсыз сапалық сипаттамаларды, теріс әдеттерді жоюға бағытталған адам қызметінің ерекше түрлері ретінде қарастырылады.

Тәрбие қызметін мақсатты түрде ынталандырупринципі кез келген еңбек тиімділігінің, оның сапасының оны қаншалықты уақтылы және мақсатты түрде көтермелейтіндігіне тәуелділігін көрсетеді. Жоғары нәтижелерге өзініңтұрақты еңбегін жақсы көретін адам, ол моральдық және

материалдық тұрғыдан бағаланып, ынталандырылады. Мұндай ынталандырудың формалары мен түрлері көп.

Тәрбие адам қызметінің ерекше түрі бола отырып, ең қиын еңбек түріне жатады. Ол жеке тұлға психологиясын терең білуді, адамның жан дүниесін, оның мүмкіндіктерін түсінуді, жоғары шыдамдылық, жоғары жалпы және кәсіби мәдениетті, жоғары дамыған педагогикалық тактты, педагогикалық техниканы шебер меңгеруді, әртүрлі дағдылар мен біліктерді, кез келген жағдайда жеке мысалдарды болжайды. Тиісінше, олардың саласында қол жеткізген нәтижелері үшін тәрбиешілердің өздерін белсенді түрде көтермелеу керек.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің біріктіруші, интегралдық принципі-осы процестің барлық элементтерін, тәрбие қызметінің барлық ұйымдастырушылық формаларын, мазмұндық және әдістемелік жақтарын есепке алуды көздейтін кешенді тәсіл. Осы принциптің негізінде адамды ішінара тәрбиелеуге болмайды. Адам тұлғасын қалыптастыру мен дамытудың күрделі міндеттерін шешуге кешенді және жүйелі тәсілдерді қолдану қажет.

Тәрбие жұмысы барысында басшылыққа алынатын осы принцип талаптарының қатарына:

- тәрбие қызметіне қатысушылардың ерекшеліктерін ескере отырып, әскери қызметшіні тәрбиелеудің мақсаттары мен міндеттерінің барлық жиынтығын анықтау, нақтылау және қою;
- әскери қызметшілерді жан-жақты зерделеу және олардың тәрбиелілік деңгейін анықтау, оның әскери қызметтің әр түрлі жағдайларында көрініс табуы;
- қызмет жағдайына, жасына және білім деңгейіне қарамастан барлық санаттағы әскери қызметшілерді тәрбие жұмыстарымен қамту;
- педагогикалық ықпал етудің құралдарын, әдістері мен тәсілдерін кешенді және шығармашылық пайдалану, олардың нақты әскери қызметшінің ерекшеліктерін, оның тіршілік әрекетінің қызметтік-педагогикалық жағдайларын ескере отырып оңтайлы арақатынасын таңдау;
- командирлер мен бастықтардың барлық санаттарының тәрбие қызметіндегі бірлікті, келісімді және сабақтастықты қамтамасыз ету;
- жүйелі бақылау, педагогикалық талдау және тәрбие қызметінің нәтижелерін жан-жақты объективті бағалау, педагогикалық процестің өзін дер кезінде түзету және т. б. **жатады.**

Осылайша, әскери педагогикада бастапқы ережелер, идеялар жүйесі – тәрбие қызметінің жалпы бағытын, мазмұнын, ұйымдастырылуы мен әдістемесін анықтайтын тәрбие принциптерінің жүйесі қалыптасады және жұмыс істейді. Олар тәрбие процесінің заңды байланыстарын көрсетеді. Олар есепке алу мен тәжірибе барысында шығармашылық пайдаланудың тәрбие қызметіне тигізер тиімділігі мен сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

3.5. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу әдістері

Тәрбие стратегиясы тәжірибелік міндеттерді шешуде жалпы мағынаны, перспективаны және мақсаттарға қол жеткізу жоспарын көрсетеді. Тәрбиелеу тактикасы, оның стратегиясына сәйкес тікелей бағынысты құрылымдардағы тәрбие әрекетінің ұйымдастыру жүйесін ғана нақтылап қоймай, барлық бөлімшелердегі әрбір нақты әскери қызметшілерді де анықтайды.

Ол құқықтық негізде, ғылыми ұсынымдар бойынша және тәрбие нәтижелерінің нақты деңгейін ескере отырып әзірленеді. Таңдалған тактиканың тиімділігі көп жағдайда қолда бар тәрбие күштері, құралдары мен әдістерінің кешенімен анықталады.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу әдістері– белгілі бір тәрбиелік мақсаттарға қол жеткізу, жоғары моральдық-жауынгерлік және психологиялық қасиеттерді қалыптастыру мен дамыту үшін сана-сезімге және ерік-жігерге біртекті әсер ететін педагогикалық тәсілдер мен құралдардың жиынтығы. Тәрбие әдістерін терең білу және шебер қолдану жеке тұлғаны да, әскери ұжымды да қалыптастыру бойынша міндеттерді табысты шешуге мүмкіндік береді.

Тәрбие әдістерін қолдану ерекшеліктері бірқатар жағдайлар яғни, ең алдымен – қоғамдық қатынастардың сипатымен; тәрбиенің мақсаттарымен, міндеттерімен, заңдылықтарымен және принциптерімен; адамдар санасына енгізілетін саяси, рухани-адамгершілік, құқықтық және басқа да идеялардың мазмұнымен анықталады.

Тәрбие әскери қызметшінің жеке тұлғасына кезең-кезеңмен жүйелі әсер етуді білдіреді. Оның әдістері-бұл процестің құрамдас бөлігі, әскери қызметшілердің сана-сезіміне, ерік-жігеріне әсер ету құралы.

Тәрбиелеу әдістері әскери қызметшіге оның жеке басының қасиеттерін, құндылықты ұстанымдарын, ниеттерін қалыптастыру мақсатында тікелей әсер етуге, сондай-ақ әскери қызметшінің мінез-құлқын нығайтуға немесе түзетуге мүмкіндік береді.

Олар **жеке (тікелей)** және **ұжымдық (жанама, ұжым арқылы)** әсер ету әдістері болып бөлінеді.

Жеке әдістерге сенім, жаттығу, өтініш, сенім, үлгі, жеке адамға талап, эмоционалдық әсер ету, тәрбиелеуші жағдайлар жасау, табыс жағдайы, сын (өзін-өзі сынау) жатады.

Ұжымдық әдістер жарыс пен қоғамдық пікірді қамтиды. Олар әскери қызметшінің жеке басына оны қоғамдық құндылықтар мен қатынастар жүйесіне енгізу жолымен жанама әсерін қамтамасыз етеді.

Ынталандыру әдістеріне көтермелеу және мәжбүрлеу жатады. Олар әскери қызметшінің мінез-құлқын, сондай-ақ тәрбиелеу процесінің нәтижесінде қалыптасқан құндылықты ұстанымдарды бекітуге мүмкіндік береді. Көтермелеу әдісі әскери қызметшінің оң мінез-құлқын моральдық және материалдық ынталандыру тәсілдері мен құралдарын біріктіре отырып, қызметте ынта-жігерді дамытады. Мәжбүрлеу теріс әрекеттер мен іс-

әрекеттерді бағалауды көрсетеді, бұл әскери қызметшілердің тәртіпсіздігін, мінез-құлқындағы зиянды әдеттерді жеңуге ықпал етеді.

Тәрбие әдістерінің арасынансонымен қатар, тәрбиелеу (түзету) объектілерінің алдын алуы және қайта тәрбиеленуі бөлініп шығады.

Түзету әдістері үш кіші топтан тұрады. Біріншісі тәрбие процесінің қалпына келтіру функциясын қамтамасыз етеді. Оған қайта сенім, қайта оқыту және "сипатты қайта құру" әдістері кіреді. Екінші кіші топ тәрбие процесінің түзету және орнын толтыру функциясын орындайды: "жарылыс", жағымсыз байланыстарды үзу (тоқтату) әдістері. Үшінші топ тәрбие процесінің түзету және болжамдық функцияларын іске асырады. Ол өзін-өзі түзету, сынжәнеөзін сынауәдісінен тұрады

Тәрбиелеу процесінің күрделілігі мен жан-жақтылығы әскери қызметшіге педагогикалық ықпал етудің әртүрлі әдістерін шебер қолдануды талап етеді.

Олардың ешқайсысын барлық тәрбие міндеттерін шешетін әмбебап деп санауға болмайды. Сондықтан тәрбиелеу әдістері кешенде жеке құрамға әсер ету құралдарының, әдістерінің, тәсілдерінің бірыңғай жүйесі ретінде қолданылады. Бұл жағдайда ең тиімді әдіс таңдау қабілеті, оны шығармашылықпен қолдану – командирдің педагогикалық шеберлігінің шынайы көрінісі.

Әскери қызметшінің жеке басын және оның қасиеттерін қалыптастыруда жүзеге асырылатын жағдайлардың алуан түрлілігі әр түрлі әдістерді шебер қолдануды талап етеді. Толық түсіну үшін, олардың кейбірін егжей-тегжейлі қарастыру қажет.

Сендіру, қайта сендіру, мысал және жаттығу әдістері.

Сендіру әдісі – белгілі бір көзқарастарды, пікірлерді қалыптастыру үшін адамдардың санасына әсер етеді.

Өзінің психологиялық құрылымы бойынша– бұл эмоциялық салаға және ерік-жігерге қанық білім. Әскери қызметшінің танымдық іс-әрекетін оның сезімдері және ерік-жігерімен біріктіруде енгізілетін идеялар ішкі қабылдауға, олардың іс-әрекеттерінің қозғаушы күші мен идеялық мотивіне айналатынына әкеледі. Олар адамның барлық мінез-құлқын анықтай бастайды.

Сендіру әдісін қолданғанда екі негізгі бағытты атап көрсетуге болады: сөзбен сендіру және іспен сендіру. Сөзге сену – әскери қызметшінің сана-сезіміне және еркіне әсер етудің тиімді құралы.

Сенім тәсілдеріне мыналар жатады: салыстыру, қысым, ұқсастық; жеке көрсету; тәрбиеленушілердің жеке тәжірибесіне сүйену; басқалардың тәжірибесін көрсету; қоғамдық пікір күшін пайдалану; тәжірибені көрсету; құжаттарды пайдалану; беделге сілтеме жасау; тәрбиеленушілердің сезімдеріне жүгіну; қылықтарды немесе теріс қылықтарды бағалау; әрекетті (теріс қылықтарды) өзін-өзі бағалауға шақыру; ақиқатты өз бетінше анықтау, оны басқаларына түсіндіру және т. б. тапсырма.

Өте кең тараған және пәрменді құрал – түсіндіру арқылы сенімдерді қалыптастыру. Түсіндіру – яғни, сұхбаттасушының құбылыстың, оқиғаның,

құжаттың мағынасын түсінуіне, оған өзінің көзқарасын анықтауына, оған дұрыс баға бере білуіне қол жеткізу.

Сенімнің маңызды түрі – теріске шығару. Ол әскери қызметшіні қандай да бір теориялық немесе тәжірибелік мәселені жеңуге, оның дәлелдерінің дәрменсіздігін жоққа шығаруға тура келген кезде қолданылады. Бұл сенімнің ең қиын түрі, өйткені өз көзқарастарынан, тіпті қате, адам әр түрлі күмән мен ауытқуларды жеңу арқылы үлкен қиындықпен бас тартады.

Сенімділікті моральдан ажырату керек, ол "әскери қызметші міндетті", "сізге ұят емес" және т.б. түрінде қандай да бір жағдайды апелляциясыз декларациялайды. Әскери қызметшілер моралді жағдайларға мысқылшыл болып келеді.

Қайта тұжырымдау әдісі – бұл оң көзқарастар мен сапаларды қалпына келтіру, дамыту және бекіту және теріс көзқарастар мен сапаларды жеңу үшін ішкі әлем мен әскери қызметшінің мінез-құлқына мақсатты ықпал ету. Оның пәрменділігі тәрбиешілердің жеке беделіне, сөз мен істің бірлігіне, орындалатын әрекеттердің адамгершілік мазмұнына байланысты.

Қайта сендіру қайта оқу әдісімен толығыады тәжірибені өзгертуге, әскери қызметшілердің салауатты әлеуметтік қажеттіліктері мен әдеттерін қалпына келтіруге арналған қайта оқыту әдісімен толықтырылады. Бұған үйрету және үйрету тәсілдерінің көмегімен жетеді. Біріншісі түрлі педагогикалық талаптардың орындалуына тыйым салуды, бақылауды және тексеруді көздейді. Екінші – "қиын" әскери қызметшілердің бойында оң қасиеттер мен мінез-құлық әдеттерін қалыптастыру. Адамгершілік іс-әрекеттер мен жаттығулардың жүйелілігі, жүйелілігі мен реттілігі сақталған кезде үйрету тиімді.

Үлгі – тәрбиелеушілердің жеке тұлғаға және әскери ұжымға еліктеуге, өзін-өзі жетілдіруге ынталандыруға және мінез-құлық пен өмірдің жоғары идеясын қалыптастыруға негіз ретінде жеке мінез-құлқының күшімен мақсатты және жүйелі түрде әсер етуінен тұратын әскери қызметшілерді тәрбиелеу әдісі.

Үлгінің психологиялық негізі адамдардың еліктеуге, басқалардың тәжірибесін зерделеуге және толықтыруға бейімділігі болып табылады. Еліктеу саналы немесе соқыр, механикалық көшірме түрінде болуы мүмкін. Тікелей және жанама бастықтардың жеке үлгісінің ерекше тәрбиелік мәні бар. Еліктеу үшін әскери қызметшілердің үлгілі адамға деген қатынасын мойындау қажет. Мейірімділікпен құрмет сезімі еліктеуге ұмтылысты арттырады.

Оң үлгіде тәрбиелеу мүмкіндіктерін табысты іске асыру үшін белгілі бір жағдайлар қажет.

Біріншіден, егер тәрбиеші офицердің жеке басының құнды оң қасиеттеріне байланысты болса және үлгі көрініс тапқан жағдайда өзінің тәрбиелік ықпал ету күшіне үнемі ие болып отырады.

Екіншіден, әскери қызметшілер оның қоғамдық құндылығын тереңірек түсінген сайын, әскери қызметшілерге жақынырақ және қол жетімді болып, олардың арасындағы ұқсастықтар мен үлгілерге қарағанда, оңүлгінің әсері соғұрлым күшті болады.

Үшіншіден, тәрбиеші әскери қызметшілер үшін ең қарапайым – сыртқы көріністен бастап моральдық құндылықтарға дейін батыл үлгі болуы тиіс.

Жаттығу – бұл күнделікті өмірді, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындықты, қызметтік және қоғамдық іс-әрекетті ұйымдастыруды көздейтін әскери қызметшілерді тәрбиелеу әдісі, ол әдеттер мен дұрыс мінез-құлық тәжірибесін жинақтауға, сөзді іспен байланыстыруға, мінез-құлқымен сендіруге мүмкіндік береді.

Бұл ретте келесі педагогикалық жағдайлар сақталуы тиіс:

- әскери қызметшілердің жоғары саналы тәрбиесімен жаттығудың тұрақты үйлесімі;

- жаттығулардың жүйелілігі, тұрақтылығы және реттілігі, бұл әскери қызметшілерде командирлердің нұсқауларын, ант пен жарғылардың талаптарын нақты, күнделікті орындау әдетін қалыптастыруға берілетін мүмкіндігі;

- әскери қызметшілердің әдеттеріне төзімділігі мен ептілігі, оларға тұрақты талап қоюлығы;

- әскери қызметшілердің жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін жан-жақты есепке алу, оң қасиеттерді қалыптастыру бойынша олардың күш-жігерін қолдауы, бұл тәрбиешіге бағыныштылармен жұмыс жасауда қысқа мерзімде елеулі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Тәрбиелеу кезінде жаттығу дағдыны қалыптастырудағы сияқты тікелей емес. Ол белгілі бір міндеттерді қою және шешу арқылы жүзеге асырылады. Адамнан батылдық, табандылық, ынталылық қасиеттерін табу үшін, оны осы қасиеттерді көрсететіндей жағдайға жеткізуіміз керек.

Жаттығудың арқасында адамдарда әртүрлі әдеттер қалыптасады: кәсібилік, адамгершілік, гигиеналық және мінезіне белгі бір із қалдыратындай төзімділік болу қажет.

Ерік-жігерді, жағымды әдеттерді тәрбиелеуде қатаң жарғылық тәртіп, күн тәртібі, әскери қызметшілердің жауынгерлік даярлығын, тұрмысын және демалысын дұрыс ұйымдастыру үлкен рөл атқарады.

Тәрбиелеудің ынталандыру және мәжбүрлеу әдістері

Әскери қызметшінің жағымды әдеттері мен үздік қасиеттерін бекіту үшін көтермелеудің бағалау-ынталандыру әдісі қолданылады. Ол әскери оқу, қызмет, жауынгерлік еңбек, әскери қызметшінің мінез-құлқын оң бағалауда көрсетілген педагогикалық ықпал ету шарасын айқындайды және оны одан әрі табысқа итермелейді.

Көтермелеу шараларын тікелей тағайындау әскери қызметшілердің сезімдеріне әрекет ету және сол арқылы олардың өз іс-әрекеттері мен іс-қимылдарына қанағаттанушылық жағдайын, өз күшіне сенімділік, қуаныш пен мақтаныш сезімін туғызу болып табылады. Әскери қызметшіні көтермелеу – яғни одан әрі дұрыс, шебер, бастамашыл әрекет ету ниетін туғызу. Әр түрлі көтермелеу шараларының көмегімен командир, әдетте, бағыныштыларға оң қасиеттерді бекітуге қол жеткізеді. Егер көтермелеу шебер қолданылса, онда

олардың ықпалымен әскери қызметшілерде үнемі дұрыс әрекет етуге, игі іс-әрекеттер жасауға деген тұрақты қажеттілік бірте-бірте қалыптасады.

Командирлер көтермелеу шараларын қолданған кезде біркелкі қателіктер қатарынан аулақ болу қажет. Олардың негізгілері:

- өте жиі көтермелеу;
- көтермелеу үшін негіз тұжырымдары жиі ортақ болады;
- жекелеген командирлердің ерекше көзге түскен және көтермелеген әскери қызметшілерді танымалдауының төмендігі.

Егер тәрбиелік ықпал етудің басқа әдістері және тәсілдері дұрыс қолданылса, көтермелеу әдісі тиімді.

Мәжбүрлеу – қызметтік міндеттерін орындауға адал қарамаған, бірақ та оған қатысы бар, әскери тәртіп пен қоғамдық тәртіпті бұзатын әскери қызметшілерге оларды әскери борышын орындауға және өзінің мінез-құлқын түзетуге ынталандыру мақсатында тәртіптік педагогикалық ықпал ету жүйесін білдіретін тәрбиелеу әдісі.

Мәжбүрлеу бұйрық, үзілді-кесілді талап, тәртіптік жауапкершілікке тарту туралы ескерту, жеке құрамның жиналысында соттау формасында көрсетілуі мүмкін.

Жазаны тағайындау тәртіпті бұзған әскери қызметшіні өз кінәсін терең сезінуге, ар-ожданын ойлауға және оның түзеуге ұмтылысын туғызуға итермелеуден тұрады. Бір әскери қызметшіге жаза қолдану басқалардың тарапынан теріс қылықтарды ескертуі тиіс. Тәжірибеде мәжбүрлеу әдісін қолдану-бұл жаза жариялау ғана емес. Мұнда үлкен педагогикалық өнер қажет. Дұрыс қолданған кезде мәжбүрлеу:

- әскери қызметшілердің борыштық сезімін дамытады, олардың өз іс-әрекеттері мен қылықтары үшін, бөлімше тәртібінің жай-күйі үшін жауапкершілігін күшейтеді;
- өзін-өзі бақылауға үйретеді;
- кемшіліктерді жою қажеттілігін тудырады;
- өзін-өзі тәртіпті болуға итермелейді, әскери тәртіпке құрмет көрсетуі қалыптасады;
- командирдің және әскери ұжымның беделін нығайтады.

Мәжбүрлеудің негізгі құралдары: командирдің көзқарасы, ескерту; қызметтің міндеттері туралы ескерту; тыйым салу, үзілді-кесілді талап ету; бұйрық және бұйыру (егер олар әскери қызметшінің ішкі позициясына қайшы келсе); сабақтардағы, сынақтардағы, тексерістердегі төмен бағалар; командирдің тәртіп бұзушының қылықтарын сап алдында, қызметтік кеңесте соттауы; тәртіп бұзушыларды жеке құрамның жиналыстарында, қабырға баспасөзде сынақтау; жауапты істен шеттету; тәртіптік тәртіппен жазалау туралы ескерту; тәртіптік жаза қолдану және т. б.

Командирдің талапшылдығы мен тәртіптік ықпал ету шараларын бөлімше ұжымы қолдауы тиіс. Сондай-ақ тәртіптік тәжірибені дұрыс қою керек. Оның бұрмалануын болдырмау мақсатында әрбір командир үшін келесі ережелерді білу және басшылыққа алу маңызды:

- басқа мәжбүрлеу шаралары аяқталғанша бағыныштыларды тәртіптік жазаға тартуға асығудың қажеті жоқ;
- кез келген жаза кінәнің дәрежесіне және жасалған теріс қылықтың ауырлығына сәйкес келуі тиіс, кінәлі адамның бұрынғы мінез-құлқын, оның қызметте болу уақытын және оның қызметін білуін ескере отырып жариялануы тиіс;
- жиі жазалау бағыныштылар үшін әдетке айналады;
- қолданылған жазаны міндетті түрде орындау керек;
- жаза алған бағыныштыларға әсіресе мұқият қарау керек, олардың түзетуге ұмтылысын байқап, қолдау қажет.

Тәрбиенің жеке әдістері мен тәсілдері

Жарыс-әскери қызметшіні өз қызметін қызметтестердің нәтижелерімен салыстыра алатын белгілі бір жағдайларға орналастыру. Жарыс әскери қызметшілерді жандандыруға, ұжымды біріктіруге, жоғары нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді.

Қоғамдық пікір – әскери қызметшілерді әскери қызметшінің мінез-құлқына белгілі бір көзқарас білдіруге шақыру, оның белгілі бір қызмет түріне қатысты ішкі көзқарас жасауға бағыты.

Табысқа жету жағдайын жасау – әскери қызметшіні оның қызметінің тиімділігі едәуір дәрежеде артатын жағдайларға орналастыру, соның нәтижесінде әскери қызметші өзінің мәртебесін, өзін-өзі бағалауын және т. б. арттырады.

Сенім офицердің әскери қызметшінің оң тұлғасына сүйенуге ұмтылуы болып табылады. Ол бағыныштыларға күшті моральдық әсер етеді. Әскери қызметші командирлер мен бастықтар тарапынан сенімді сезініп, барынша қайырымды, өзіне талапшыл болып, кез келген моральдық әсерге ден қоя бастайды. Оң қасиеттерді пайдалана отырып, офицер бағыныштыларды оның қабілеттері мен мүмкіндіктеріне жауап беретін белсенді қызметке баулиды. Әскери қызметшіге көрсетілген сенім оның күшін көбейтеді, командирдің және ұжымның үмітін міндетті түрде ақтауға ұмтылысын туындатады. Мұндай әдіс әскери қызметшінің күші мен мүмкіндіктеріне деген сенімнің ашық көрінуінен туындайтын психологиялық әсердің күшіне негізделген.

«Сипатты қайта құру» әдісінің негізгі мазмұны әскери қызметшінің мінез – құлқын қайта құруда пайдалануға болатын оң қасиеттерін анықтау және дамыту, анықталған қасиеттер негізінде жеке тұлғаның оң мінез – құлқын болжау кезінде, теріс қасиеттердің түрін өзгерту процесін болжамдау, әскери қызметшінің оң деген жалған түсінігі (өзін-өзі сенімділік, сыншылдық және т.б.).

«Жарылыс» әдісі әскери қызметшілердің алдында оның мінез-құлқындағы жарғылық нормалардан ауытқушылықтарды педагогикалық және әлеуметтік тұрғыдан орынды таңдау жасауға итермелейтін формада кенеттен ашудан тұрады. Әрбір әскери қызметшінің өзінің немқұрайлық мінез-құлқын анықтап, оның мінез-құлқындағы түрлі ауытқуларды жоюға көмектесуі.

«Қиын» әскери қызметшінің жағымсыз байланыстарын үзу (тоқтату) әдісі соңғысын бөлімше ұжымының ішінде ауыстыру, оны басқа бөлімшеге, басқа бөлімге ауыстыру болып табылады.

Сын әдісі әскери қызметшінің мінез-құлқын айыптаудан немесе оның себептері мен салдарларын көрсете отырып, оны орнатудан тұрады. Сын нақты, конструктивті болуы тиіс және әскери қызметшінің жеке басын басуға емес, оған орын алған кемшіліктер мен олқылықтарды анықтауда көмек көрсетуге бағытталуы тиіс. Әскери тәжірибе көрсетіп отырғандай, тұлғаның жағымды қасиеттеріне сүйене отырудағы ең үлкен әсер.

Өзін-өзі сынау әдісі әскери қызметшілердің өз кемшіліктерін түсінуіне және оларды түзетуге ұмтылуына байланысты.

Осылайша, бөлімшедегі (бөліністегі) тәрбие процесі өзінің мәні, мазмұны мен әдістері бойынша барабар және бірыңғай болуы тиіс. Барлық тәрбие субъектілерінің әдістерді іске асыруы тәрбиелік міндеттерді шешуге, сондай-ақ оның әлеуметтік маңызы бар құндылығы мен оңтайлы жағдайына қол жеткізу үшін әскери ұйымның тіршілік әрекетінің барлық салаларына енгізіле отырып бағдарланады.

Өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Тәрбиенің ғылыми-әдістемелік негіздері нені қамтиды?
2. Тәрбие процесінің негізгі құрылымдық элементтерін атаңыз.
3. Әскери қызметшілерді тәрбиелеудің негізгі мақсаты қандай?
4. Тәрбие субъектісі кім және неге?
5. Тәрбие мен өзін-өзі тәрбиелеудің арақатынасы қандай?
6. Тәрбие тиімділігі қалай анықталады?
7. Тәрбие процесінде сіздің атқаратын рөліңіз қандай?
8. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу принциптері дегеніміз не?
9. Офицердің тәжірибелік қызметі үшін тәрбие принциптерінің мәнін ашыңыз.
10. Тәрбие принциптері жүйесіне жалпы сипаттама беріңіз.
11. Тәрбие принциптерінің әрбірінің мәнін ашыңыз.
12. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу әдістері дегеніміз не?
13. Офицердің тәжірибелік қызметі үшін тәрбие әдістерінің мәнін ашыңыз.
14. Сендіру және жаттығу әдістеріне сипаттама беріңіз.
15. Ынталандыру және мәжбүрлеу әдістерінің мәнін ашыңыз.
16. Сын және өзін сынау әдістерінің тәрбие қызметіндегі мағынасын түсіндіріңіз.

4-тарау.

ОФИЦЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ.

4.1. Офицердің педагогикалық мәдениетінің мәні мен құрылымы.

4.2. Офицердің педагогикалық мәдениетті дамытудағы негізгі жолдары.

Жеке құраммен жұмыс істеу тиімділігіне оның ұйымдастырылуын, мазмұнын жетілдіру, жеке құрамға әсер етудің қазіргі заманғы әдістерін, формалары мен құралдарын қолдану арқылы қол жеткізіледі. Бұл жұмыстың арсеналында офицердің педагогикалық мәдениеті маңызды орын алады.

4.1. Офицердің педагогикалық мәдениетінің мәні мен құрылымы

Педагогикалық мәдениет мәселесі бірқатар көзқарасқа ие:

Біріншіден, педагогикалық мәдениет әскери маманның жеке тұлғасының біртұтас білімі ретінде қарастырылады, әскери-педагогикалық процесте іске асырылады және оның мазмұны мен нәтижелеріне белсенді әсер етеді.

Екіншіден, педагогикалық мәдениет тұтас педагогикалық шеберлік, педагогикалық такт, педагогикалық қадағалау және болжау ретінде қарастырылады.

Үшіншіден, педагогикалық мәдениет ата-аналар мен оқытушылардың жалпыадамзаттық (көбінесе адамгершілік) қасиеттерінің жиынтығы ретінде түсіндіріледі.

Төртіншіден, педагогикалық мәдениет педагогикалық шеберлік пен педагогикалық этиканың жеке элементтерінің жиынтығы ретінде анықталады.

1-сурет. Офицердің педагогикалық мәдениетінің мәні.

Офицердің педагогикалық мәдениетінің құрылымы келесі құрамдас бөліктерден тұрады:

- Педагогикалық шеберлік (оқытушының шеберлігі және тәрбиеші шеберлігі).
- Психологиялық-педагогикалық эрудиция.

- Педагогикалық техника.
- Арнайы кәсіби педагогикалық сапалар:
- педагогикалық бақылаушылық;
- педагогикалық қиял;
- педагогикалық талап қою;
- педагогикалық такт және т. б.
- Кәсіби-этикалық мәдениет (педагогикалық этика).
- Педагогикалық еңбекті ұйымдастыру мәдениеті.
- Педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті.
- Сөйлеу мәдениеті.
- Мінез-құлық мәдениеті.
- Педагогикалық сезім мәдениеті.
- Танымдық мәдениет.
- Педагогикалық ойлау мәдениеті.
- Тұлғаның жалпы мәдениеті.

Офицердің педагогикалық шеберлігі– бұл кәсіби-педагогикалық білімнің, дағдылар мен шеберліктің, жоғары дамыған педагогикалық ойлаудың, эмоционалды – ерік мәнерлілік құралдарының синтезі, ол тұлғаның жоғары дамыған сапасымен өзара байланыста педагогикалық міндеттерді бейбіт уақытта да, соғыс уақытында да тиімді және сапалы шешуге мүмкіндік береді. А.С.Макаренко өзінің талабын 15-20 реңкпен білдіруді үйренген кезде ғана нағыз шебер болғанын, бет, фигура, дауыс қоюда 20 нюансты беруді үйренген кезде ғана атап өтті.

ОФИЦЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ		
Педагогикалық шеберлік		
Психологиялық-педагогикалық білім	Педагогикалық техника	
Арнайы кәсіби педагогикалық қасиеттер: - педагогикалық бақылау;- педагогикалық қиял; - педагогикалық талап қою;- педагогикалық тактжәне т. б.		
Кәсіби-этикалық мәдениет		
Педагогикалық еңбекті ұйымдастыру мәдениеті		
Мәдениет педагогикалық қарым-қатынас	Мінез-құлық мәдениеті	Мәдениет педагогикалық сезім
Педагогикалық техника	Педагогикалық ойлау мәдениеті	Сөйлеу мәдениеті
ЖАЛПЫ МӘДЕНИЕТ		

2-сурет. Офицердің педагогикалық мәдениетінің құрылымы.

Сол кезде ол біреу оған бара алмайды және ол талап ететінін сезбейді деп қорықпады. Сонымен қатар, ол өзінің тұлғасына қажетті көрініс бере алмайтын немесе көңіл-күйлерін тежейтін мимикаға ие емес, жақсы тәрбиеші бола алмайтынын ерекше атап өтті. Тәрбиеші ұйымдастыра, жүре алуы, қалжыңдауға, көңілді, ашулы болуға тиіс. Тәрбиеші өзінің әрбір қозғалысы

тәрбиеленуі үшін өзін ұстауы тиіс және әрдайым оның қазіргі уақытта не қалайтынын және не қаламайтынын білуі тиіс.

Педагогикалық бақылау – бұл педагогтың кәсіби сапасы, оның жеке тұлғаның мінез-құлқының аз байқалатын, бірақ маңызды сыртқы белгілерін байқап көру, анықтау қабілеті мен білігін және осы негізде оның іс-әрекеттерін дұрыс түсіндіру, оның жағдайын дұрыс қабылдау және түсіну.

Педагогикалық бақылау педагогикалық рефлексия, қабылдау өткірлігі, зейін, психологиялық зеректігі, эмпатияны қамтиды. Бұл сапаны педагог «бақылау аймағын» және «өлі аймақтарды» өздігінен диагностикалау арқылы саналы түрде қалыптастыра алады.

Педагогикалық қиял – бұл қалыптасқан тәжірибелік, сезімтал, зияткерлік және эмоциялық-мағыналық тәжірибе мазмұнын қайта өңдеу арқылы шындықтың жаңа тұтас бейнесін құруға әмбебап адами қабілет; ол білім алушылардың болашақ білімін «жобалауда», алдын ала қолайлы әдістер мен әдістемелерді таба білуден көрінеді; ол сондай – ақ «жобалауда», оқу және тәрбие жұмысында, жалпы алғанда ұжымды қалыптастыруда жеке тұлғаның әдеті мен мінезінен көрінеді, педагогикалық қиял оқытушыға дамытушылық оқыту мен тәрбиелеуді жүзеге асыруға көмектеседі.

Педагогикалық такт – офицердің педагогикалық қызметінің коммуникативтік жағында көрінеді; бұл педагогикалық процесс субъектілері мен объектілерінің дұрыс қарым - қатынасын орнату қабілеті, қарым - қатынаста шаралар сезімі (талап-талаптылық шарасы, мейірімділік шарасы), бұл даулы жағдайларды алдын алуға мүмкіндік береді

Офицердің педагогикалық техникасы – бұл оқу-тәрбие міндеттерін сапалы шешу мақсатында педагогикалық тәсілдер мен құралдарды тиімді пайдалану дағдылары мен біліктерінің жиынтығы.

Офицердің педагогикалық техникасы	Дағдылар мен біліктердің жиынтығы оқу-тәрбие жұмысын сапалы шешу мақсатында педагогикалық тәсілдер мен құралдарды қолдану міндеттері
Қарым-қатынас және мінез-құлық техникасы	сөйлеу техникасы, өздігінен реттеу техникасы, мимика, пантомимика
Тыңдаушылардың жеке және топтық ерекшеліктерін зерттеу және есепке алу техникасы	бақылау техникасы, құжаттарды зерттеу және талдау техникасы, диагностикалау техникасы, болжау техникасы және т. б.
Техника, тікелейшешім, педагогикалық міндеттер	дидактикалық міндеттерді шешу техникасы, тәрбиелік әсер ету техникасы, зияткерлік қасиеттерді дамыту техникасы, психологиялық және физикалық дайындық техникасы
Педагогикалық қызмет нәтижелерін талдау техникасы	шарттар мен нәтижелерді зерттеу техникасы, талдау құжаттарын ресімдеу техникасы, білім алушылармен өзара іс-қимылды талдау техникасы

3-сурет. Офицердің педагогикалық техникасының мәні мен мазмұны.

Әскери-педагогикалық этика офицердің педагогикалық мәдениетінің элементі ретінде – бұл әскери-педагогикалық қызметтің ерекшелігінен туындайтын моральдық байланыстар мен қатынастардың, адамгершілік-педагогикалық талаптардың, принциптердің, нормалардың күрделі жүйесі, офицердің моральдық-педагогикалық нанымдарын, оның әскери қызметшілерді оқыту мен тәрбиелеу саласындағы көзқарастарын, ұстанымдарын айқындайды және оның оқу-тәрбие еңбекке, өз мамандығына, қоршаған адамдарға, өзіне деген көзқарасын реттейді.

Педагогикалық техникаларды жетілдіру	Педагогикалық тәсілдер мен құралдарды тиімді қолдану дағдылары мен біліктерін меңгеру негізінде қалыптастыру процесі бар
---	---

				Іскерлік	
				қарапайым	күрделі
			Дағды		<i>шығармашылық қолдану</i>
			қарапайым	күрделі	
	Алғашқы жарыс шеберлігі	<i>жаттығу</i>			
Педагогикалық құралдарды, тәсілдерді білу	<i>тәжірибеде алғашқыны сәтті қолдану</i>				
Педагогикалық техниканың қандай да бір элементін қалыптастыру үшін ҰСЫНЫЛАДЫ					
<ol style="list-style-type: none"> 1. Бұл әдіс қалай орындалатыны және қандай шарттарды сақтау керектігі туралы білімнің алғашқы сомасын меңгеру. 2. Білімді тәжірибеде қолдануға тырысу және алғашқы білімдерін меңгеру. 3. Жаттығулар арқылы орындалатын әрекеттерді автоматтандыруға қол жеткізу. 4. Қалыптасқан дағдыларды шығармашылық пайдалану арқылы қарапайым және күрделі дағдыларды меңгеру 					

4-сурет. Офицердің педагогикалық техникасын жетілдіру.

Офицердің педагогикалық тактасының ерекшеліктері – бұл дөрекілік, жеке басының қадір-қасиетін кемсіту және ұсақ-түйекті табандылықсыз талап ету; табиғаттылық, қарым-қатынастың қарапайымдылығы, тегі мен дүрбелеңдіксіз; түзетусіз принциптілік және табандылық; осыны баса көрсетпей көңіл бөлу және сезімталдық; бағыныштылардың жеке басының қадір-қасиетін қорлайтын араласпай әзіл-оспақ пен мысқылдық; ұсыныстар мен жаза түрінде әсер ету; бағыныштыларды басбастан қорламау; бағыныштыларды өз білімдеріндегі артықшылығын көрсетпестен оқыта білу және тәрбиелеу қабілеті; бағынышты адамды тындай білу және оның дұрыстығы мен сауаттылығына қарамастан бағынышты қызметкердің жауаптарына деген көзқарастың маңыздылығын білу.

Жеке құраммен жұмыс істейтін офицердің педагогикалық техникасын

жетілдіру ұзақ және көп күш-жігерді талап ететін процесс. Ол осы салада білім алудан басталады, оларды тәжірибеде қолдану барысында білік пен дағдыға айналады. Педагогикалық техниканы жетілдіру процесі 4-суретте көрсетілген.

Осылайша, офицердің педагогикалық мәдениетінің негізгі компоненттері: педагогикалық бағыттылық (ерекше кәсіби қатынастар, көзқарастар мен сенімдер жүйесі); психологиялық-педагогикалық эрудиция; дамыған зияткерлік және адамгершілік қасиеттердің үйлесімі; жоғары педагогикалық шеберлік; күнделікті қызметті ғылыми ұйымдастыру; оқу-тәрбие және ғылыми-зерттеу жұмыстарын нәтижелі үйлестіре білу болып табылады; педагогикалық қызметте кәсіби маңызды педагогтің жеке қасиеттерінің жиынтығы (жан-жақты, мақсатты, перспективамен және толық қайтарыммен жұмыс істеу қабілеті, ашықтық, достық, бірлескен жұмысқа дайындық және т.б.); педагогикалық бағытталған қарым-қатынас пен мінез-құлық; әскери-педагогикалық этика, педагогикалық такт; өзін-өзі жетілдіруге үнемі ұмтылу және т. б. осы негізгі құрамдас бөліктерге бағдар жасай отырып, офицер өзін-өзі тәрбиелеу процесінде күнделікті өзінің педагогикалық мәдениетін арттыру бойынша жұмыс .

4.2. Офицердің педагогикалық мәдениетті дамытудағы негізгі жолдары

Жеке құраммен жұмыс істеу тиімділігіне оны ұйымдастыру, мазмұны, жеке құрамға әсер етудің қазіргі заманғы әдістерін, формалары мен құралдарын қолдану жолымен қол жеткізіледі. Бұл Арсеналда офицердің педагогикалық мәдениеті маңызды орын алады.

Әлемдік және отандық тәжірибе білім беру жүйесіндегі кез келген оң өзгерістер оқытушылардың педагогикалық қызметінің сапалық деңгейінің өзгеруі болғанша іс жүзінде жүзеге асырылмайтынын куәландырады. Офицердің, жеке құраммен жұмысты ұйымдастырушының кәсіби құзыреттілігінің интегралдық көрсеткіші, оның еңбегінің тиімділігі шарты педагогикалық мәдениет болып табылады.

Офицердің, жеке құраммен жұмыс барысындағы педагогикалық мәдениеті - бұл оның жеке құрылымындағы күрделі білім. Ол көп қырлы көрінеді және алдыңғы ұрпақтың педагогикалық тәжірибесін меңгерудің белгілі бір дәрежесі, оқыту және тәрбиелеу ісінде оның жетілу дәрежесі, тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеу деңгейінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Педагогикалық мәдениет оның мінез-құлқы мен қызметіне қойылатын негізгі талаптарды бір мезгілде сипаттайды. Педагогикалық мәдениет деңгейіне тәрбиенің әртүрлі түрлері мен бағыттары белсенді әсер етеді.

Офицердің педагогикалық мәдениеті білім беру процесі жағдайында оның жалпы мәдениетінің ерекше көрінісі болып табылады. Ол ойлау мәдениетін және рухани-адамгершілік мәдениетін, әдістемелік мәдениетті және қызмет мәдениетін, мінез-құлық мәдениетін және қарым-қатынас мәдениетін қамтиды. Офицердің, жеке құраммен жұмысты ұйымдастырушының кәсіби-

тұлғалық құбылысы, педагогикалық мәдениеті ретінде теориялық-әдістемелік, рухани-адамгершілік, зияткерлік, іс-әрекет, мінез-құлық және басқа да компоненттер бар.

Педагогикалық мәдениет әскери қызмет ерекшелігіне сәйкес келетін әлеуметтік-гуманитарлық, жаратылыстану-ғылыми, техникалық, әскери және басқа да ғылымдардың әдіснамасы мен теорияларын терең білімге, осы білімді білім беру процесінде тиімді пайдалана білуге негізделеді. Мұндай білім мен іскерліктер офицерге түрлі педагогикалық міндеттерді табысты шешуге мүмкіндік береді.

Педагогикалық мәдениеттің жекелеген компоненттері әр офицердің жеке бейнесін көрсете отырып ерекшеленеді. Бұл дегеніміз, педагогикалық мәдениет, әрбір офицер үшін ортақ ерекшеліктермен қатар, оның жеке басының құрылымы мен мазмұнымен негізделген өзіндік, жеке-қайталанбас ерекшеліктерге ие. Онда офицердің педагогикалық қызметке деген көзқарасы, оның мәнін, өзінің ролін және ондағы өз орнын, қарым-қатынас пен мінез-құлық стилін, өзін-өзі жетілдіруге деген көзқарасы көрінеді.

Педагогикалық мәдениет феномені жалпыланған түрде офицердің, жеке құраммен жұмысы ұйымдастырушылардың жеке басының интегралдық сапасы ретінде, тиімді қызметтік іс-әрекеттің шарты мен алғышарты, кәсіби құзыреттіліктің жалпыланған көрсеткіші ретінде және кәсіби өзін-өзі жетілдірудің мақсаты ретінде ұсынуға болады.

Педагогикалық мәдениеттің мәні мен мазмұнына сүйене отырып, офицердің, жеке құраммен жұмысты ұйымдастырушының жеке тұлғасына, оның кәсіби қызметіне сәйкес келуі тиіс оның критерийлерін тұжырымдауға болады:

- педагогикалық қызметтің мақсаттары мен міндеттерін түсіну және бағалау арқылы көрінетін педагогикалық шындыққа құндылық қатынасы, педагогикалық білімнің құндылығын ұғыну, субъект-объектілік қатынастардың құндылығын тану, педагогикалық еңбекке қанағаттанушылық;

- ауытқитын мінез-құлықтың әртүрлі түрлеріне рухани-адамгершілік иммунитеттің болуы;

- технологиялық дайындық, ол педагогикалық шеберліктің, білім мен іскерліктің дамуының белгілі бір деңгейін көздейді. Күрделі педагогикалық іскерліктер жиынтығы педагогикалық іс-әрекет субъектісі ретінде офицер тұлғасының даму деңгейін көрсетеді;

- педагогикалық ойлаудың даму дәрежесі: педагогикалық рефлексияның қалыптасуы, қарапайым педагогикалық санаға қарым-қатынас, іс-әрекеттің проблемалық-іздістіру сипаты, ойлаудың икемділігі мен өзгермелілігі, шешім қабылдаудағы дербестік;

- педагогикалық өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу және т. б.

Офицердің, жұмысты ұйымдастырушының педагогикалық мәдениетін арттыру мынадай педагогикалық жағдайларды сақтауды көздейді:

-әлеуметтік-гуманитарлық, әскери-кәсіптік және әскери ғылымдар

саласындағы білімнің, фактілердің, заңдылықтардың, заңдардың барынша ықтимал көлемін игеру;

- ойлауды дамыту, ойлау операцияларын жүзеге асыру тәсілдері және оларды әртүрлі жағдайларда қолдана білу (стандартты және стандартты емес);

- педагогикалық құндылықтар мен құндылықты бағдарларды қабылдау, атап айтқанда оқыту және тәрбиелеу процесіне, жеке құрамға, өзіне кәсіби тұлға ретінде және т. б. қарым-қатынас саласында;

- педагогикалық шеберлікті, педагогикалық дағдылар мен іскерлікті дамыту, педагогикалық техниканы жетілдіру;

- «педагогикалық қателіктерге тұрақты жұмыс істеу»;

- жалпыадамзаттық және кәсіби мәселелерді шешудің отандық және шетелдік, қазіргі және тарихи тәжірибесін зерттеу.

Педагогикалық мәдениетті жетілдіре отырып, офицер төмендегі жеке қасиеттерді дамытады:

-арнайы кәсіби-педагогикалық: педагогикалық бақылау, педагогикалық қиял, педагогикалық такт және т. б.;

- психологиялық: эмпатия (жақындау қабілеті), эмоциялық (осы қауымдастық пен кәсіп үшін норма шегінде), аутентификация, ашықтық (басқаларға және жаңалықтарға қатысты), төзімділік, интуицияның дамуы, стресске төзімділік, оптимизм және т. б.;

- ойлау қабілеті: талдау, рефлексивтілік, реакция жылдамдығы, креативтілік, бақылау, ойлау сындылығы, тұтастық, ойлау жүйелілігі;

- мінез-құлық: тез тіл табысуы, бастамашылық, ақындық қабілеті, релаксация қабілеті, тәуекелге бару қабілеті, басқару және бағыну қабілеті, жауапкершілік және т. б.

Сонымен қатар, осы қасиеттердің даму деңгейі әрбір офицердің педагогикалық процесін жетілдіру тиімділігінің шарты болып табылады.

Педагогикалық процесс ретінде педагогикалық мәдениетті дамытуды оның субъектілері – басшы құрам және әрбір офицері жүзеге асырады. Осыдан бастап процесстәжірибесін ұйымдастырудың екі жағы туындайды: педагогикалық мәдениетті қалыптастыру және жетілдіру бойынша командалық құрамның қызметі және офицерлердің өзінің педагогикалық дамуы бойынша дербес жұмысы.

Егер жоғарыда айтылғандарды жинақтаса, офицердің педагогикалық мәдениетін жетілдірудің негізгі жолдары ретінде:

- офицерлік құрамның өз функцияларын сапалы орындау үшін қажетті арнайы, психологиялық-педагогикалық және жалпы мәдени білім жүйесімен қарулануы;

- педагогикалық қызметте офицерлердің дидактикалық, тәрбиелік және коммуникативтік дағдылары мен іскерліктерін, педагогикалық шеберлігі мен шығармашылығын қалыптастыру және дамытуды;

- барлық офицерлерді белсенді зерттеу жұмысына тартуды;

- офицерлік құрамның барлық санаттарын педагогикалық өзін-өзі жетілдіруді жандандыруды;

- жеке тұлғаның жағымды қасиеттерін бекіту және ауытқыған мінез-құлықты алдын алу бойынша мақсатты жұмысты;
- бөлімнің жеке құрамымен жұмыс бойынша барлық іс-шараларды сапалы дайындауды және өткізуді қамтамасыз ету.

Офицердің педагогикалық мәдениетін қалыптастыру, ең алдымен, кәсіби-педагогикалық білімді қоса алғанда, гуманитарлық және жаратылыстану ғылымдарын барынша мүмкін болатын көлемде меңгеруді көздейді. Мұндай тәсіл жеке құрамды оқытудың, тәрбиелеудің, дамытудың және психологиялық даярлаудың мақсаты мен мазмұнына заманауи көзқараспен сәйкес келеді.

Офицердің, жеке құраммен жұмысты ұйымдастырушының педагогикалық мәдениетінің базалық элементі құрамында гуманитарлық білім ерекше орын алады. Олардың «адамтану» сияқты бөліктерінсіз офицердің жоғары кәсіби-педагогикалық қасиеттерін қалыптастыруға сенім білдіру қиын. Бұл білімсіз ол өзінің кәсіби қызметінде көптеген қиындықтарға тап болады. Педагогикалық мәдениетті арттыру барысында офицер адам туралы оның қоршаған ортамен, ең алдымен әлеуметтік, әлеуметтік әлеммен, ұлттық және әлемдік мәдениетпен, кәсіби қоғамдастықпен тығыз байланыстағы елеулі, тұрақты және ұзақ өмір сүретін білім кешенін жинақтауға және ұлғайтуға бағытталған. Бұл процестің гуманитарлық компонентінде индивидуумды, адамды және тұлғаны танымның жүйелі деңгейіне шығуға мүмкіндік беретін білім көрініс табады.

Жалпы офицердің ойлауы мен іс - әрекетінің гуманитаризациясы— бұл оны технократиялық синдром қаупінен, кәсіби мәселелерді шешуге технократиялық тәсілден арылтып, барлық құндылықтарды-материалдық және рухани құндылықтарды жасаушы адам екенін түсінетін нәрсе. Қазіргі жағдайда педагогикалық теориялар түрінде ұсынылған белгілі бір түрде реттелген және ұйымдастырылған білім жүйесі болып табылатын ғылыми педагогикалық білім ерекше маңызға ие болады. Офицердің іргелі психологиялық-педагогикалық білімі бар бір ғана емес, бірнеше әзірленген және қолданыстағы теорияларды меңгеруі жеке құраммен жұмыс істеу процесін ұйымдастырудағы шығармашылық, шеберлік үшін нақты негіз жасайды.

Әрине, бұл офицерлердің қандай да бір білім көлемін ғана игеруі ғана емес, олармен жұмыс жасаудағы ой-өрісінің жүйелі түрде жаттығуы; оларды механикалық игеру туралы емес, саналы іріктеуі, бағалау, олардың негізінде педагогикалық қызметтің тұжырымдамалық сұлбасын құру туралы сөз болып отыр. **Бұл ретте офицер әскери педагог ретінде бірқатар міндеттерді дәйекті түрде шешеді:** психологиялық-педагогикалық және әдістемелік білімді кеңейтеді және тереңдетеді; әскери психология мен педагогика саласында жаңа ақпараттық қажеттілікті қалыптастырады; оқыту мен тәрбиелеудің белсенді формалары мен әдістерін іс жүзінде меңгереді; әдістемелік белсенділікті тәрбиелейді.

Офицер бөлімнің жеке құрамының әр түрлі санаттарына тікелей педагогикалық әсер етеді, олардың жиынтығын педагогикалық техниканы құрайтын көптеген педагогикалық дағдылар мен біліктердің көмегімен жүзеге

асырады. Педагогикалық мәдениет пен педагогикалық шеберліктің құрамдас бөлігі бола отырып, ол офицердің барлық әрекеттері мен қадамдарын біріктіреді. **Офицер менгеруі тиіс педагогикалық техниканың негізгі элементтері:** оқу сабақтарын, оқу-жаттығулар мен жаттығуларды ұйымдастыру, әр түрлі тәрбиелік іс-шараларды өткізу әдістемесі, жеке құрамның қандай да бір іс-әрекеттеріне өзінің көзқарасын көрсету, сөзді қолдана білу (дауыс қою, үн, сөйлеу стилі мен мәдениеті, дауыс қарқыны, қимылы, мимика).

Педагогикалық техника элементтеріне сондай-ақ: офицердің білім алушыларды тыңдай білуі, олармен қарым-қатынас жасай білуі, талап қоя білуі, кәсіби этика нормаларын сақтауы; бөлім әскери қызметшілерінің әртүрлі санаттарының жеке қасиеттерін, әскери ұжымдардың ерекшеліктерін зерделеу және есепке алу әдістемесін білуі; өзін-өзі тәрбиелеу мен өз білімін басқару тәсілдері; оқытудың техникалық құралдарын шебер пайдалануы; педагогикалық есепке алу және бақылау және мінез-құлқын бағалау тәсілдері, әскери қызметшілердің тәрбиелілік деңгейі және т. б. жатады.

Педагогикалық мәдениет контекстіндегі педагогикалық іс-әрекеттің дағдылары мен іскерліктеріне қойылатын талаптар офицердің: жеке құрамның бастапқы дайындық деңгейін диагностикалауды; оқыту мақсатын, танымдық іс-әрекетті қоюды; оқу қызметін (өзінің және үйренушілердің) жоспарлауды; білім алушылармен бірлескен танымдық іс-әрекетті ұйымдастыруды; өз қызметін ұйымдастыруды, қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды пайдалануды; әртүрлі іс-шараларды дайындау және өткізу барысында коммуникация процесін ұйымдастыруды; жеке құрамның кәсіби даярлығын, танымдық іс-әрекетін; оқыту мен тәрбиелеудің қазіргі заманғы техникалық құралдарын пайдалануға; жеке құраммен қарым-қатынас жасау кезінде жағымды эмоциялық фон жасауға; кәсіби қызмет үшін типтік құжаттаманы әзірлеуге және пайдалануға және т.б. осының барлығы офицердің педагогикалық шеберлік пен педагогикалық мәдениеттің белгілі бір деңгейіне көтерілуіне себеп болады.

Педагогикалық дағдылар мен іскерлікті қалыптастыру педагогикалық еңбектің шығармашылық сипатын, офицердің интеллектуалды қызметінің ерекше стилін ескермей, оның барлық психикалық салаларының (танымдық, эмоционалдық, мотивациялық және т.б.) күрделі синтезін туындататын табысы бола алмайды.

Офицердің педагогикалық мәдениетін арттыру барысында педагогикалық шығармашылықтың бірқатар ерекшеліктерін ескеру қажет.

Біріншіден, әскери қызмет жағдайындағы педагогикалық шығармашылық уақыт бойынша «регламенттелген». Шығармашылық процестің кезеңдері (педагогикалық ойдың пайда болуы, ойлауды әзірлеу, іске асыру және т.б.) бір-бірімен «қатан» байланысты, бір кезеңнен екіншісіне жедел ауысуды талап етеді. Егер жазушы, суретші, ғалым қызметінде мүмкін болса, кейде шығармашылық акт кезеңдерінің арасында үзіліс қажет болса, офицердің

тәжірибелік қызметінде олар жиі жойылады.

Екіншіден, офицердің, жеке құраммен жұмысты ұйымдастырушының педагогикалық қызметінің нәтижелері жеке құрамның білімдерінде, іскерлігінде, дағдыларында, мінез-құлқында және қызметінде көрсетіледі және тек ішінара және салыстырмалы түрде бағаланады. Осы жағдайға байланысты олар педагогикалық қызметтің әрбір жаңа кезеңінде шешімнің негіздемесі бола алмайды. Офицердің дамыған аналитикалық, болжамдық, рефлексиялық және басқа да қабілеттері ғана оған ішінара нәтижелер негізінде оның кәсіби-педагогикалық қызметінің нәтижесін болжауға мүмкіндік береді.

Офицердің педагогикалық мәдениетін дамыту жөніндегі жұмыс келесі принциптерге негізделеді:

- педагогикалық мәдениетті жетілдірудің барлық бағыттарының мақсаттылығы мен бірлігі; офицерлердің ғылыми, кәсіби-педагогикалық, теориялық, әдістемелік және жалпы мәдени деңгейін үздіксіз арттыру;

- педагогикалық мәдениеттің барлық элементтерін қалыптастыруға кешенді көзқарас;

- психологиялық-педагогикалық және әдістемелік білімдерді, іскерліктер мен дағдыларды меңгерудің, байытудың және толықтырудың әр түрлі формаларын ұтымды алмастыру;

- бөлім офицерлерінің қызметтік және педагогикалық тәжірибесін, ғылыми-кәсіби, психологиялық-педагогикалық және әдістемелік мүдделерін, ақпараттық сұраныстарын ескере отырып, әдістемелік оқытуға жеке және сараланған көзқарас;

- өзінің ғылыми-әдістемелік деңгейі, жұмыстағы шығармашылық белсенділігі үшін барлық санаттағы тәрбиешілердің ұжымдық және жеке жауапкершілігі.

Педагогикалық мәдениет құрылымына кіретін барлық жеке қасиеттерді қалыптастыру офицердің үнемі өзін-өзі жетілдірусіз, өзін-өзі тәрбиелемей және өзін-өзі жетілдірмей мүмкін емес. Жоғары педагогикалық мәдениет офицерлерінің өзін-өзі жетілдіру міндеттерінің мазмұны көбінесе педагогикалық қызметтің сипатына байланысты. Бұл мақсаттар мен міндеттердің әлеуметтік маңызы бар және жеке басының қиын болуы маңызды, себебі қиындықтар адамның кедергілерді жеңу үшін қажетті қабілеттерді туындатады. Өзін-өзі жетілдіру барысында офицерлер, әдетте, мынадай әдістерге сүйенеді: өзін-өзі тану, өмір мен қызметті байланыстыра білу, өздігінен ұйымдастыру, өзін-өзі сендіру және өздігінен жаттығу. Офицерге өзін-өзі жетілдіруде жеке жүріс-тұрыс ережелерін, күнделікті өзін-өзі ұстау, жүйелі өзін-өзі жетілдіру үлкен көмек көрсетеді.

Офицердің педагогикалық мәдениетті жетілдіру жөніндегі дербес жұмысы, ең алдымен, оның сапалы дайындығы мен тәрбиелік іс-шараларды, бөлімнің жеке құрамын оқытудың әртүрлі формаларын өткізуінен көрінеді. **Офицер кәсіби шындарға, педагогикалық мәдениеттің жоғары деңгейіне жеткенде ғана қол жеткізеді:**

а) әрбір іс-шараны өткізудің мазмұны мен әдістемесін мұқият

пысықтайды, не айтатынын және көрсететінін ғана емес, сонымен қатар қандай педагогикалық тәсілдермен қалай пайдаланатынын көрсетеді;

б) сабақ және тәрбиелік іс-шаралар барысында өзін, өзінің сөздерін, іс-әрекеттерін және мінез-құлқын бақылайды;

в) өзінің педагогикалық қызметінің нәтижелерін өзі сыни талдайды, табысты тәсілдерді белгілейді, сәтсіздіктің себептерін анықтайды және кейіннен оларға жол бермеуге ұмтылады;

г) озық педагогикалық тәжірибемен жүйелі түрде танысады, оны сыни тұрғыдан түсінеді және өз жұмысында қолданады;

д) арнайы, психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді үнемі зерттейді.

Өзін-өзі жетілдіру – бұл офицерден қысқа мерзімді емес, үнемі педагогикалық қызмет барысында педагогтың зияткерлік, адамгершілік және физикалық күш-қуатын талап ететін күрделі, көп қырлы жұмыс.

Педагогикалық мәдениет деңгейін арттыру процесінің тиімділігі оның педагогикалық шығармашылығын дамыту дәрежесімен анықталады.

Офицердің педагогикалық шығармашылығы	Бөлімшенің жеке құрамын оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігі мен сапасын арттыруға ықпал ететін жаңа, бірегей педагогикалық міндеттерді іздестіру мен жүзеге асыруға бағытталған офицердің теориялық және тәжірибелік қызметінің жеке өзіндік процесі
Оқытушының педагогикалық шығармашылығының мазмұны: *офицердің педагог үшін басым принциптердің, тәсілдер мен құралдардың жиынтығы болып табылатын, оның жеке-психологиялық ерекшеліктерімен ұштастыра отырып, бағынысты қызметкерлерді оқыту мен тәрбиелеуде ең жоғары тиімділік беретін өзіндік педагогикалық қызметтің өзіндік бірегей жүйесін жасауы; * педагогикалық қызметтің стилін, әдістерін және тәсілдерін үнемі жетілдіру; педагогикалық қызметті икемді жүзеге асыру, қалыптасқан стереотиптерден, үлгілі жұмыс тәсілдерінен бас тарта білу, егер олар қажетті нәтиже бермесе, оқыту және тәрбиелеу процесінде суырып салма әдісін қолдана білу; * оқу-тәрбие процесінің ең өткір мәселелерін іздеу және шешу, жаңа педагогикалық идеяларды ұсыну; * ғылыми қызығушылықтарға сәйкес зерттеу жұмысы; * әскери қызметшілермен бейресми қарым-қатынас, олармен жеке-тәрбие жұмысына белсенді қатысу; өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі педагог ретінде жан-жақты дамыту және т.б.	

5-сурет. Офицердің педагогикалық шығармашылығы.

Осылайша, офицердің педагогикалық мәдениетін қалыптастыру мен жетілдірудің негізгі жолдары осы процесс субъектілері жұмысының негізгі бағыттарын ашады. Бұл жұмыста мақсатқа бағыттылықты, жүйелілікті, кешенді тәсілді және үздіксіздікті қамтамасыз ету қажет. Тек сол кезде ғана педагогикалық мәдениетті дербес педагогикалық процесс ретінде дамыту бөлімшелер мен бөлімдерде оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігін арттыруға ықпал ететін болады.

Өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Офицердің педагогикалық мәдениетінің мәнін ашыңыз.
2. Офицердің педагогикалық мәдениетінің ерекшелігін түсіндіріңіз.
3. Офицердің педагогикалық мәдениетінің мазмұны мен құрылымын сипаттаңыз.
4. Офицердің педагогикалық мәдениетін дамыту бойынша жұмыстар жүзеге асырылатын негізгі принциптарды атаңыз.
5. Офицердің педагогикалық мәдениетін жетілдірудің негізгі жолдарын белгілеңіз.
6. Педагогикалық мәдениетті арттыру бойынша офицердің өзіндік жұмысының мазмұнын ашыңыз.
7. Офицердің педагогикалық шеберлігінің негізгі мәні мен мазмұнын сипаттаңыз.
8. Түсінікке анықтама беріңіз-педагогикалық қабілет.
9. Офицердің педагогикалық қабілеттері туралы ұғымын ашыңыз.

5-тарау.

ӘСКЕРИ БӨЛІМ ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРІНІҢ ОТБАСЫ МҮШЕЛЕРІМЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛДЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

5.1. Әскери қызметшінің отбасы тұлғаның әлеуметтік-педагогикалық қалыптасу факторы ретінде.

5.2. Әскери қызметшілердің отбасыларымен жұмысты ұйымдастыру.

Отбасы әрдайым қоғамды жетілдірудің, азаматтардың жаңа ұрпақтарын толыққанды тәрбиелеудің басты факторларының бірі болып қала береді. Отбасының әлеуметтік жағдайын, оның қоғам өмірінің барлық салаларындағы белсенділігін арттыру, неке-отбасы қатынастарын нығайту – мұның барлығы елдің әлеуметтік дамуына, әскери қызметшілердің моральдық-психологиялық жағдайын нығайтуға тікелей қатысы бар.

5.1. Әскери қызметшінің отбасы тұлғаның әлеуметтік-педагогикалық қалыптасу факторы ретінде

Ұлттық ұлан біздің қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады. Қоғамда болып жатқан барлық процестер әскерлерде, офицерлер, келісімшарт және шақыру бойынша әскери қызметшілер отбасыларында сөзсіз көрінеді. Өз кезегінде, отбасында қалыптасқан өзара қарым-қатынастар әскери дайындық, армия мен флоттың моральдық рухының жай-күйіне тікелей және жанама байланыстар жүйесі арқылы елеулі әсер етеді.

Әскери қызметшілердің отбасы мүшелерімен педагогикалық өзара іс-қимыл мәселелерін егжей-тегжейлі талдау үшін түсіндіру қажет:

- отбасы дегеніміз не?
- отбасы функциялары қандай?
- отбасылық тәрбиенің мәні неде?
- отбасының сипаттамасы неде?
- отбасының сапалық параметрлерін қалай анықтауға болады ?
- қазіргі отбасының ерекшеліктері және т. б.

Отбасы-қоғамның ұяшығы (кіші әлеуметтік топ), ерлі-зайыптылар одағы мен туыстық байланыстарға, яғни күйеуі мен әйелі, ата-анасы мен балалары, аға-інілері мен апа-қарындастары, бірге тұратын және ортақ шаруашылық жүргізетін басқа да туысқандар арасындағы көпжақты қатынастарға негізделген жеке тұрмысты ұйымдастырудың маңызды формасы.

1-сурет. Әскери қызметшінің отбасы.

№1 суретте әскери қызметшінің отбасы қоғамның кіші әлеуметтік тобы ретінде бейнеленген.

Анықтама негізінде, отбасы тұлғаның әлеуметтік-педагогикалық қалыптасу факторы ретіндегі келесі сипаттамаларын бөліп көрсетуге болады:

- отбасы-қоғамның бір бөлігі, оның институттарының бірі;
- отбасы - жеке тұрмысты ұйымдастырудың маңызды формасы;
- отбасы-ерлі-зайыптылар одағы;
- отбасы-туыстарымен көпжақты қарым-қатынас;
- отбасы-әлеуметтік-педагогикалық қызметтің субъектісі және объектісі.

Отбасы мүшелерінің өмірі мен дамуының жеке ортасын негізге ала отырып, бұл ортаны бірқатар параметрлермен анықтауға болады:

1) демографиялық (отбасы құрылымы): үлкен - басқа туыстарды қамтиды; ерлі-зайыптылар (нуклеарная) – тек ата - аналар мен балаларды ғана қамтиды; толық – ата - аналар екеуі де және балалар; толық емес – 1, 2 ата - анасыз; бедеулік-балалары жоқ; бір бала; туылмаған-2-3 бала; көп балалы - 3 бала.

2) Әлеуметтік-мәдени (ата-аналардың білім деңгейі, олардың қоғам өміріне қатысуы) және ата-аналардың мүліктік сипаттамалары мен жұмыста жұмыспен қамтылуы;

3) техникалық-гигиеналық (тұру жағдайы, өмір сүру салтының ерекшеліктері).

Отбасының негізгі қызметі: репродуктивті, тәрбиелік, шаруашылық - ұйымдастырушылық, экономикалық, әлеуметтік бақылау, рухани қарым-қатынас, коммуникативтік, бос уақыт пен демалыс, дүниетанымдық және құндылық-бағдарлы және т. б.

Репродуктивті	* халықтың биологиялық санын арттыру, балаларға деген қажеттілікті қанағаттандыру
Тәрбиелі	* аға ұрпақтан кішіге тәжірибе беру, отбасы мүшелерін әлеуметтендіру
Шаруашылық-ұйымдастырушы	* отбасының бір мүшесімен шаруашылық тұрмыстық қызмет көрсету, сол арқылы олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру
Экономикалық	* бір отбасы мүшелерінің басқаларынан материалдық қаражат алуы
Әлеуметтік бақылау	* отбасы мүшелерінің моральдық және материалдық нормаларын бұзған жағдайда құқықтық және моральдық санкцияларды қалыптастыру және қолдау
Рухани қарым-қатынас	* рухани өзара түсіністік, неке одағындағы достық қарым-қатынасты қолдау. Жеке бақыт, махаббат, психологиялық қорғау, отбасы мүшелеріне эмоциялық қолдау көрсету қажеттілігін қанағаттандыру
Коммуникативті	* тұрақты-әр түрлі мәселелер бойынша қарым-қатынас және өзара іс-қимыл
Бос уақыт және демалыс	* отбасында адам қызметтен, жұмыстан және оқудан бос уақытта демалысқа және демалуға мүмкіндік алады.
Дүниетанымдық және құндылық-бағдарлы	* отбасында адам әлем туралы алғашқы түсінік және жалпы адамзаттық құндылықтар туралы мәлімет алады

2-сурет. Отбасы функцияларының мазмұны.

Қазіргі отбасы өткен замандағы отбасыдан өзге экономикалық функциямен ғана емес, сонымен қатар өзінің эмоционалды-психологиялық функцияларының түбегейлі өзгеруімен де айтарлықтай ерекшеленеді. Балалар мен ата-аналардың қарым-қатынасы соңғы онжылдықтарда өзгеріп, одан да эмоционалды-психологиялық болып келеді. Олар бір-біріне бауырмалдық тереңдігімен анықталады, өйткені адамдардың көпшілігі үшін балалар өмірдің басты құндылықтарының бірі болып табылады. Бірақ бұл отбасылық өмірді жеңілдетпейді, тек оны қиындатады.

Ата – аналар билігінің беделі бүгінде жиі жұмыс істемейді-балаларға ата-аналардың жеке беделі қажет.

Тәрбие функциясы–отбасының маңызды функциясы. Отбасының тәрбие жұмысында үш аспектіні бөліп көрсетуге болады:

- Отбасы ұжымының өмір бойы әр мүшеге жүйелі тәрбиелік әсері.
- Ата-аналардың балалар алдындағы үнемі жауапкершілігі, оларды өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жетілдіруге белсенді айналысуға итермелейді.
- Ата-аналардың өз балаларына педагогикалық әсері.

Отбасылық тәрбие – отбасының аға мүшелері қабылдайтын балаларды өсіру бойынша неғұрлым немесе аз танылатын күш-жігер. Ол отбасының кіші мүшелері бала, бозбала, жасөспірім қандай болуы керек деген үлкен ұсыныстарға сәйкес келуі үшін бағытталған.

Жеке құрам отбасыларымен жұмыс істеу нәтижесіне көптеген факторлар әсер етеді, соның ішінде мемлекеттің отбасын қорғау жөніндегі қамқорлығы.

Әскери қызметшілердің қазіргі заманғы отбасыларының әлеуметтік-педагогикалық сипаттамасы бірқатар процестерді қамтиды:

Әскери қызметшілердің отбасылары (офицерлер, ӘПК)бұрынғысынша некелік негіздердің беріктігімен сипатталады, олардың кейбірі басқа әлеуметтік қабаттармен салыстырғанда отбасының ыдырауының аз пайызын көрсетеді.

Әскери қызметшілер отбасының қалыптасуына әсер ететін факторлар
<i>Отбасының ерте құрылуы, некелесуге және күйеуінің (әйелінің) тарапынан отбасылық өмірге дайын болмаған кезде ата-анасының сатысына кіруі (некеге тұрудың таңдауын, орны мен уақытын шектеу);</i>
<i>Кәсіби әскери қызметшілердің қызмет орнының жиі өзгеруі кезінде бірнеше рет әлеуметтік-психологиялық-бейімделу қажеттілігі табиғи-географиялық, климаттық, әлеуметтік және тұрмыстық жағдайлардың өзгеруімен түсіндіріледі және үлкен физикалық психологиялық жүктеме тудырады</i>
<i>Әскери қызметші отбасының өзінің тіршілік әрекетіне сыртқы шындыққа қойылатын талаптар мен тыйымдарға бағынуға дайындығының тұрақтылығы.</i>
<i>Қажетті тұрақты тұрғын үйдің болмауына байланысты психологиялық жайсыздық, қатты күйзелістер мен қақтығыстар.</i>
<i>Әскери еңбектің ерекше жағдайларына байланысты (шамадан тыс жұмыспен қамту және қызметтік істермен әуестену, жүйелі демалыстың болмауы, жүйелі кезекшілік, тәуліктік наряд қызметі, оқу-жаттығуларға қатысу) отбасындағы қарым-қатынастың шектеулілігі.</i>
<i>Ерлі-зайыптылар үйлесімділігінің, отбасы тұтастығының жеке қасиеттеріне қатты тәуелділігі жұбайы, әсіресе шыдамдылық, төзімділік пен әртүрлі шығарылған сынақтарды (ажырасулар, жұбайының денсаулығы мен өмірі үшін тұрақты алаңдаушылық) көтеру қабілеттілігінен және күйеуінің (әйелінің) өзінің қызметтік борышын лайықты және барынша оң шешуі үшін" қолайлы психологиялық жағдайлардың жасалуы.</i>
<i>Ерекше мәнділік және үй жайлылығы, салауатты үйлесімді атмосфера сияқты құндылықтың болуы.</i>
<i>Әскери қызметшінің гомогенді ерлер ұжымының ерекше факторының тұрақты әсеріне ұшырауы, бұл оның өзіне де, сондай-ақ оның отбасына да елеулі әсер етуі.</i>
<i>Негізгі отбасылық функцияларды (әсіресе шалғай гарнизондарда, әскери қалашықтарда тұратын</i>

3-сурет. Әскери қызметші отбасының жұмыс істеуіне әсер ететін факторлар.

Жоғары бейімделу мүмкіндіктерімен, қиындыққа, төзімділікке, тұрмыстың тұрақсыздығына шыдай алатын және бұл ретте өзінің отбасы мүшелерінің азды-көпті тұрақты психологиялық жай-күйін қолдап тұратын қабілеттерімен сипатталады.

Белгілі бір дәрежеде әскери қызметшілердің әскери қалашықтардағы корпоративтік, ұжымшылдық, балалар үшін жақсы әлеуметтік жағдайлар жасауға мүдделілік сақталады.

Мемлекеттің әскери қызметшілердің отбасыларына деген қамқорлығы артты.

5.2. Әскери қызметшілердің отбасыларымен жұмысты ұйымдастыру

Әскери қызметшілердің отбасыларымен жұмысты ұйымдастыру отбасы функцияларын, ең алдымен тәрбиелік қызметті жүзеге асыруға бағытталған.

Әскери қызметшілердің отбасы мүшелерімен қолбасшылықтың өзара іс-қимыл аспектісі үшке бөлінеді: ұйымдастырушылық, мазмұнды, әдістемелік.

Ұйымдастырушылық аспект мыналарды көздейді: өзара іс-қимыл және тәрбие жөніндегі жұмысты жоспарлау; оның мақсаттары мен міндеттерін анықтау және іске асыру; отбасы мүшелерімен өткізілетін іс-шараларды орындаушыларды тағайындау; жұмыстың бағыттарын, формалары мен құралдарын анықтау; тәрбие жұмысының іс-шараларын жүргізу; әскери қызметшілердің отбасы мүшелерімен өзара іс-қимыл жасау және тәрбие жұмысын жүргізу барысында командирлер мен тәрбиешілердің дағдылары мен іскерліктерін жетілдіру.

4-сурет. Әскери қызметшілердің отбасыларымен өзара іс-қимылды

ұйымдастыру.

Мазмұнды аспект қамтиды:

- тәрбиенің әр түрлі бағыттарын;
- қарым-қатынас мәдениетін жетілдіруді;
- жеке қабілеттерін дамытуды (қандай да бір спорт, өнер, білім саласында));
- белгілі бір кәсіпке немесе қызмет саласына дайындықты;
- әр түрлі әлеуметтік аспектілерді (материалдық, қаржылық, психологиялық қолдау көрсету және т. б.));
- әскери қызметшілердің балаларымен жұмысын.

Әдістемелік аспект– бұл әскери қызметшілердің отбасы мүшелеріне тәрбиелік ықпал етудің әдістері, шаралары мен тәсілдері.

5-сурет. Әскери қызметшілердің отбасы мүшелерін тәрбиелеудің мазмұны.

Әскери қызметшілердің отбасы мүшелерімен өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыру мақсатында:

әскери қызметшілердің отбасыларымен тәжірибелік жұмыс мәселелерін, олардың өмір сүру жағдайларын командалық құрамның, тәрбие және

әлеуметтік-құқықтық жұмыс органдары басшыларының семинарлары мен мәжілістерінде қарауды;

командирлердің (бастықтардың) әскери қызметшілердің отбасы мүшелерімен және белсенді әйелдермен тікелей қарым-қатынасты тәжірибеге енгізу. Офицерлердің, келісім-шарт бойынша әскери қызметшілердің өміріне, олардың отбасыларындағы адамгершілік ахуалдың жай-күйіне, оларда салауатты өмір салтын бекітуге тұрақты назар аударуды;

тұрғын үй беру, қаржылық қамтамасыз ету, материалдық көмек көрсету мәселелерін қарау, қызметтік міндеттерін атқару кезінде қаза тапқан жас және көп балалы отбасылардың, әскери қызметшілердің отбасыларының мұқтаждары мен қажеттіліктерін ескеруді;

Ұлттық ұланның әскери бөлімдері мен мекемелерінде әскери қызметшілердің отбасы мүшелерімен кездесулерде Қазақстан Республикасы Президенті Жарлықтарының, Үкіметі шешімдерінің ережелерін түсіндіруді;

әскери қызметшілер мен азаматтық қызметкерлердің бос уақытын және отбасылық демалысын ұйымдастыру, балаларды сауықтыру туралы қамқорлық көрсету. Рухани сұраныстарды қанағаттандыру, салауатты өмір салтын қалыптастыру, отбасы мүшелерінің шығармашылық қабілеттерін дамыту және дене шынықтыру мүддесінде мәдени-ағарту мекемелері мен спорт ғимараттарының мүмкіндіктерін белсенді пайдалануды;

тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыс органдары әйелдер қоғамдық ұйымдарының бірлескен жұмыстағы мүмкіндіктерін пайдалануды;

отбасы мүшелерінде әскери қызметшілердің жоғары адамгершілік және эстетикалық мәдениетін қалыптастыру, мемлекеттің тұрақтылығы мен қауіпсіздігінің кепілі ретінде Ұлттық ұланға деген сенімін қолдауды;

әскери қызметшілердің отбасы мүшелеріне Ұлттық ұланның әскери ұжымдары өмірінің ерекшеліктерінен туындайтын міндеттерді түсіндіру, мықты отбасы одағының беделін, ана мен әке болуды, ерлі-зайыптылардың отбасын сақтау үшін жауапкершілігін арттыруға, онда әскери кадрлардың қызметтік борышын табысты орындауына ықпал ететін жоғары адамгершілік пен өзара сыйластық жағдайын жасау, көп балалы және жас отбасыларға, қаза тапқан әскери қызметшілердің отбасыларына көмек көрсету жөніндегі міндеттерді түсіндіруді;

әскери қызметшілердің отбасы мүшелерінің әскери қалашықтарды, көшелерді, үйлерді көріктендіруді;

ауданның, облыстың, қаланың әйелдер қоғамдастығының өкілдерімен тығыз байланыс орнатуды **жүзеге асыру керек.**

Жеке құрамның отбасыларымен жұмыс істеу барысындағы ең маңызды міндеттер:

1. Тәрбиешілердің барлық санаттарының отбасына оның қалыптасуы мен дамуына көмек көрсету бойынша күш-жігерін шоғырландыру.

2. Әскери қызметшілер отбасыларының пікірлерін, көңіл-күйін, сұраныстарын және мұқтаждықтарын зерделеу және оларға түрлі мәселелерді шешуге нақты көмек көрсету.

3. Әскери қызметшілердің отбасы мүшелерінің шығармашылық қабілеттерін жан-жақты дамыту, олардың қызметтік және қоғамдық белсенділігін, мәдени деңгейін және білімін арттыру.

4. Әскери қызметшілердің отбасы мүшелерінің адамгершілік, эстетикалық, құқықтық, физикалық, экономикалық, отбасылық тәрбиесін ұйымдастыру.

Жеке құраммен жұмыс атқаруда аталған міндеттерді шешу тәрбиелеу принциптеріне негізделеді:

- мақсат қою;
- тәрбиенің әлеуметтік бағыты;
- тәрбиенің өмірмен байланысы, тәрбие процесін жобалау және бағдарламалау;
- қоғамдық және отбасылық тәрбиенің бірлігі;
- тәрбиенің серпінділігі, оның доминантылығы (бір жағы екінші жаққа күшті әсер етеді);
- оң эмоционалдық фон;
- талаптар мен тәрбие ұстанымының бірлігі;
- қызметке тәрбиеленушінің қосылуы.

Әскери қызметшілердің отбасылары арасында мынадай санаттар бөлінеді: А) мерзімді қызметтегі әскери қызметшілердің (курсанттардың) отбасылары; Б) офицерлердің, келісімшарт бойынша әскери қызметшілердің отбасылары. Осы санаттардың әрқайсысының өз ерекшеліктері болуы тиіс.

Мерзімдік қызметтегі әскери қызметшілердің (курсанттардың) отбасыларымен жұмыс тәсілдеріне мыналар жатады:

әскери қызметшілердің отбасымен хат алмасу. Бұл хат жазысу мазмұны әр түрлі (хаттар-сұраулар, хаттар-алғыс хаттар және т. б.);

- әскер, әйел, ата-ана қызмет ететін бөлімдерге шақыру;
- әскери қызметшілердің тұрмысымен және бос уақытын тікелей таныстыру мақсатында жауынгерлердің жақын туыстарының әскери қалашықтарда қысқа мерзімді тұруын қамтамасыз ету;
- мерзімді қызметтегі әскери қызметшілердің (курсанттардың) отбасыларына көмек көрсету);

• адамгершілік, эстетикалық, құқықтық және басқа да қасиеттерді қалыптастыру және дамыту мақсатында дәрістер, әңгімелер, пікірталастар, кештер, кездесулер түрінде түсіндіру жұмыстары.

Әскери қызметшілердің отбасыларымен жұмыста не ескеру қажет? Соңғы уақытта әскери қызметшілер отбасы мүшелерінің білім беру, зияткерлік және мәдени ой-өрісі айтарлықтай өсті. Тәрбие жұмысының қолданылатын әдістері мен формалары адамдарды қызықтырып, жанды пікір тудыруы тиіс.

Бұл жұмысты ұйымдастыруды тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыс органдары жүзеге асырады.

Жеке құраммен жұмыс жасауда әскери бөлімнің клубы белсенді қатысады. Олар: отбасы мүшелерімен мәдени-ағартушылық жұмыстарды; әскери қызметшілердің балаларына арналған іс-шараларды ұйымдастырады.

Бұл жұмыстың негізгі атқару формаларына: *дәрістер(лектории)*, оқырмандар конференциясы, *кинолекториялар*, психолого-педагогикалық тренингтер, демалу кештері, офицерлік балдар жатады. Оның жалпы формаларына: дәрістер, әңгімелесулер, кездесулер, мәдени тәрбие; отбасылармен әлеуметтік – педагогикалық жұмыс тәжірибелерін зерттеу, ол тәжірибені жалпылау және тарату жатады.

Әскери қызметшілердің отбасыларымен жұмыс істеуде моральдық ынталандыру маңызды рөл атқарады атқарады:

- лайықты офицерлерді және ӘПК-ны мемлекеттік наградаларға ұсыну, жауынгерлік дайындық және арнайы тапсырмаларды табысты орындау қорытындылары бойынша бір саты жоғары және мерзімінен бұрын әскери атақтар беру;

- әскери тәртіпті нығайтуда, техника мен т. б. игеруде, ҚҚҚ қорытындысы бойынша үздік нәтижелерге қол жеткізген әскери қызметшілерге құрмет көрсету кештерін өткізу;

- әскери қызметке бірінші кірісуге, мерейтойлық күндерге арналған тақырыптық іс-шаралар;

-офицерлерге әскери еңбек нәтижелерін ескере отырып қызмет бойынша перспективаларды айқындау, сондай-ақ әлеуметтік-тұрмыстық мәселелерді шешу (тұрғын үй беру немесе оны жақсарту және т.б.).

Өтемақы шараларының арасында кең тараған:

- командирлер қызмет бабын асыра пайдалану, дөрекілік, бұзақылық, себепсіз жазалауды болдырмау. Материалдық ынталандыру мәселелеріндегі ауытқуларды талдау және жою;

- қызметтік уақыттың белгіленген регламентінің сақталуын бақылау, қызметтік жүктемені оңтайландыру, жыл бойы демалыстарды біркелкі бөлу;

- әскери қызметтен ауысқаннан кейін демалысты, психологиялық оңалтуды, күрделі міндеттерді орындауды ұйымдастыру;

- хаттарды, шағымдарды, ұсыныстарды ай сайын талдау және оларды іске асыру бойынша шұғыл шаралар қабылдау;

- басшы құрамның барлық санаттарының жұмыс деңгейін бағалау және қажетті кадрлық орын ауыстырулар бойынша ұсыныстар әзірлеу;

-әскери атағы беделін түсіретін, әскери ұжымдардағы моральдық-психологиялық жағдайға теріс әсер ететін, келісімшартты бұзуға және мерзімінен бұрын запасқа шығаруға дейін ішімдік пайдаланатын әскери қызметшілерге жедел ұйымдастыру шаралары мен тәрбиелік ықпал ету шараларын қабылдау.

Әскери қызметшілердің отбасыларымен жұмыста әскери бөлімнің әйелдер кеңесі ерекше орын алады. Әйелдер кеңестерінің жұмысы әскери қызметшілер отбасыларының кең бастамасы негізінде, мектептермен, мәдени-ағартушылық және мектепке дейінгі мекемелермен, оқу орындарымен, спорт ұйымдарымен, милицияның балалар бөлмелерімен, сондай-ақ отбасы көмегінің әлеуметтік-психологиялық қызметтерімен тығыз байланыста құрылады. Оның негізгі түрлерінің ішінде: дәрістер, әңгімелер, көп жылдық тәжірибесі бар және

жас отбасыларды шай ішу, отбасылық өмір тәжірибесімен алмасу.

Әскери қызметшілермен жұмыс жасау кезінде әскерилердің балаларын тәрбиелеуді ұйымдастыру маңызды бағыт болып табылады. Әскери қызметшілердің әскери мәселелермен жұмысбастылығы (күнделікті қызмет, жауынгерлік қызмет, полигондарға бару, іссапарлар және т.б.) отағасына өскелең ұрпақты тәрбиелеуге жеткілікті уақыт бөлуге мүмкіндік бермейді. Сондықтан, балалармен жұмыс жасау әлеуметтік-құқықтық және тәрбие жұмыстары органдарының назарында болуы тиіс. Келесі тәрбие іс шараларын жүргізу:

- спорттық мерекелер ұйымдастыру (мысалы, «Әкем, анамжәне мен – шымыр отбасы», «Зарница»);
- балаларға арналған концерттер ұйымдастыру;
- әр түрлі үйірмелердің жұмысын ұйымдастыру (би, хореография, музыкалық аспаптарда ойнау, сурет салу);
- спорт секцияларын ұйымдастыру (бокс, футбол, баскетбол, волейбол, күрес, жеңіл атлетика);
- балалар мерекелерін ұйымдастыру («Жаңа жыл», «Масленица», «Отан қорғаушылар күні»);
- мұражайлар мен көрмелерге баруды ұйымдастыру;
- патриоттық, көркем бағыттағы фильмдерді, балаларға арналған фильмдер, ертегілер және мультфильмдерді көрсету;
- қолөнер және өз қолынан жасауға арналған «Күзгі гүл шоғы», «Өзім кестелеймін» сияқты сайыстар ұйымдастыру;
- балаларға арналған театрлық қойылымдар ұйымдастыру;
- жаңа жыл, туған күн мерекелерімен әскери қызметшілердің балаларын құттықтауды ұйымдастыру;
- балалар арасында үздік тақырыптық сурет сайыстарын ұйымдастыру («Әскер және балалар», «Нашақорлық – зұлымдық», «Отан қорғаушысы» тақырыптарына);
- балаларға әскери қызметшілердің өмірі мен тұрмысын, қарулары мен әскери техникаларын көрсету үшін бөлімде ашық есік күнін ұйымдастыру;

Сонымен, отбасы – негізгі қызметі халық санын көбейту мен балаларды тәрбиелеу болып табылатын қауымның өте маңызды әлеуметтік институты. Жанұядағы отбасы мүшелері арасындағы дұрыс ара қатынас оқу, еңбек және қоғамдық жұмыстардағы белсенділікке оң әсерін тигізеді және керісінше, отбасындағы бір-біріне деген көңіл бөлу жеткіліксіз болса, бұл қоғамдық белсенділігіне, қызметіне және айналасындағы адамдармен қарым- қатынасқа кері әсерін тигізеді. Бөлім командирінің тәрбие және әлеуметтік – құқықтық жұмысы жөніндегі орынбасарының әскери қызметшілердің отбасы мүшелерімен жұмыстарды ұйымдастыруы әскери тәртіпті күшейтіп, отбасының ұжым ретіндегі тәрбиелеу мүмкіндіктерін арттырады.

Өзін –өзі тексеру сұрақтары мен тапсырмалар:

1. Отбасы заманауи қоғам – түсінігіне анықтама беріңіз.

2. Отбасының негізгі қызметтері мен оларды жүзеге асырудың ерекшеліктерін атаңыз.

3. Отбасында жеке тұлға тәрбиелеу кезінде шешілетін негізгі мәселелерді сипаттаңыз.

4. Отбасындағы тәрбие беру процесіне әсер ететін факторларды атаңыз.

5. Әскери қызметшілердің отбасыларындағы тәрбиелік мәселелер, оларды жүзеге асыру принциптері мен тәсілдері.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бөлімшеде (бөлімде) тәрбиелеу процесі өзінің мазмұндық және әдістік мәні бойынша теңбе-тең және бірыңғай болуы керек. Тәрбиелеудің барлық субъектілерінің әдістерді жүзеге асыруы өздері қойған тәрбиелеу тапсырмаларын шешуге, сонымен қатар оның әлеуметтік маңызы бар құндылықтарға және тиімді жағдайына жету үшін әскер мекемесінің өмір сүру әрекетінің барлық саласына еруге бағытталады.

Әскери-педагогикалық процесті қарастырған кезде оның төмендегілермен әрекеттес жүйеде екендігі аңғарылады: әскери қызметшілердің білімі, машығы, олардың жоғары әскери-кәсіптік, моральды-психологиялық, физикалық сапалары, бөлімшелердің жауынгерлік әзірлігі, әскери ұжымдардың ыңтымақтастығы, олардағы сау адамгершілік – психологиялық климаты.

Аталмыш оқу-әдістемелік құралдың мазмұны қабылдаудың жалпы ғылыми деңгейінде берілген ғылыми категорияларды және әскери педагогика ережелерін педагогикалық ғылымның бір саласы ретінде түсінуіне, ал ол, өз кезегінде болашақта жоғары әскери мектепте педагогика мазмұнын жеңіл қабылдауға мүмкіндік береді.

Осылайша, әскери қызметшілерді оқыту және тәрбиелеу жүйесінде әскери педагогика өзінің құрылу және дамуы бойынша күрделі жолынан өткендігі туралы қорытындылауға болады. Ол педагогикалық ойлаудың, отандық және әлемдік педагогикалық тәжірибенің мызғымас іргетасында орнатылған. Бұның барлығы әскери қызметшілерді оқыту және тәрбиелеу теориясы мен тәжірибенің даму негізі болып саналады.

ҰСЫНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Военная педагогика: Учебное пособие / Под общ. ред. И.А. Алёхина. М.: ВУ, 2015. 413 с.
2. Теория и тәжірибе воспитания личного состава Вооруженных Сил Российской Федерации: Учебное пособие / Под общ. ред. И.А. Алёхина М.: ВУ, 2013. 377 с.
3. Социальная педагогика: Учебник / Под общ. ред. И.А. Алёхина. М.: ВУ, 2014. 269 с.
4. Зеленков М.Ю. Морально-психологическая подготовка войск в армиях зарубежных стран // Зарубежное военное обозрение. – 2001.
5. Белая книга по обороне. – М.: Посольство Франции в РФ, 1994.
6. Бундесвер: офицер начинается с солдата // Красная звезда. – 2001. – 6 февраля.
7. За профессиональную армию/ А.К. Быков, И.В. Домнин, С.Н. Климов и др.// Российский военный сборник. - М.: ВУ, 1998. - № 14.
8. Офицер вооруженных сил МО США: Информационная служба: Пер. с англ. - М., 1996.
9. Феденко Н.Ф., Фильков С.М. Система подготовки личного состава вооруженных сил Великобритании. – М.: ГУ ГШ РФ, 1993.
10. Шлыков В.В. Тенденции развития военного профессионализма // Межд. рос. - амер. семинар, 12-13 февраля 2001 г.; Тез. докл. - М.: Совет по внеш. и оборон. политике, 2001.
11. Военная педагогика / Под ред. В. Н. Герасимова. М.: ВУ, 1997.
12. Мелетичев В. В., Трубников В. В., Шингаев С. М. Психология и педагогика: Альбом учебно-наглядных пособий и схем. СПб., 2001.
13. Основы военной психологии и педагогики. М., 1988.
14. Военная психология и педагогика: Учебное пособие / Под ред. В. Ф. Кулакова. М.: Совершенство, 1998.
15. Мелетичев В. В., Якимов Ю. М. Актуальные проблемы общей и военной педагогики. СПб., 2004.
16. Мищенко А. И. Педагогический процесс как целостное явление. М., 1993.
17. Педагогический процесс. Избранные педагогические труды / Сост. М. Ю. Бабанский. М., 1992.
18. Психология и педагогика управленческой деятельности командира (военного инженера) / Под ред. Л. Н. Уварова, В. В. Кирилина. М., 1995.
19. Военная педагогика / Под ред. А. В. Барабанщикова. М.: ВПА, 1986.
20. Военная дидактика: [Учебник] / [Андрюнина О.Е. и др.]; Под общ. ред. В.Г. Михайловского; МО РФ [2-е изд., перераб.]. - М., 2010. - 503 с.
21. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности. М., 1980.
22. Михайловский В.Г. Военная дидактика: учебник / В.Г. Михайловский. – 2-е изд., перераб. – М.: ИД «Куприянова», 2010. – 503 с.
23. Осмоловская И. М. Дидактика. М.: Академия, 2006.

24. Педагогика: теории, системы, технологии / Под ред. С. А. Смирнова. М.: Академия, 2006.
24. Педагогика / Под ред. П. И. Пидкасистого. М., 1996.
26. Педагогика: Большая современная энциклопедия. Минск: Современное слово, 2005.
27. Педагогический энциклопедический словарь. М.: Большая российская энциклопедия, 2003.
28. Подласый И. П. Педагогика: в 2 кн. Кн. 1. М.: ВЛАДОС, 2000.
29. Ситаров В. А. Дидактика. М.: Академия, 2004.
30. Фокин Ю. Г. Теория и технология обучения. М.: Академия, 2006.
31. Афоризмы и мысли генералиссимуса князя Италийского графа Суворова-Рымнического. СПб.: ООО «Селекта», 2003.
32. Военная педагогика и психология / Под ред. А. В. Барабанщикова. М., 1986.
33. Драгомиров М. И. Избранные труды. Вопросы воспитания и обучения войск. М.: Воениздат, 1956.
34. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. Т.1. М., 1982.
35. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. Педагогика. М.: Школа-Пресс, 2005.
36. Ушинский К. Д. Собр. соч.: в 8 т. Т. 5. М.: АПН, 1969.
37. Энгельс Ф. Избранные военные произведения. М., 1956.
38. Балаев А. А. Активные методы обучения. М.: Профиздат, 1986.
39. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе (контекстный подход). М.: Высшая школа, 1990.
40. Давыдов Н. А., Бойченко Н. А. Как быстро научиться интересно и эффективно обучать специалистов. Симферополь: Таврия, 1992.
41. Коротков Э. Н. Технология проблемно-деятельностного обучения в вузе. М.: ВПА, 1990.
42. Коротков Э. Н. Современные методы в учебном процессе академии. М.: ВПА, 1988.
43. А.И. Кравченко Психология и педагогика. – Инфа-М, 2014. – 352с.
44. А.В. Мудрик Социальная педагогика. – Педагогическое образование, 2013.- 240 с.
45. В.А. Капранова История педагогики. – Инфа-М, 2015. – 240с.
46. В.Г. Крысько Психология и педагогика. – Юрайт, 2013. – 480 с.
47. Военная педагогика. Учебник для вузов / Под ред. О.Ю. Ефремова. – СПб.: Питер, 2014. – 640 с.
48. В.А. Ситаров Теория обучения. – Юрайт, 2014. – 448 с.
49. В.А. Слостенин, И.Ф. Шиянов Педагогика. – М.: Педагогика, 2012. – 608 с.
50. В.Е. Столяренко Психология и педагогика. – Феникс, 2014. – 636
51. В.И. Загвязинский, И.Н. Емельянова Теории обучения и воспитания.- ozon.ru, 2013. -256 с.

52. И. Бордовская, А. Реан. – Педагогика. – Питер, 2015. – 304 с.
53. Лукьянец А.А. Воспитательная работа в Вооружённых Силах Российской Федерации: проблемные вопросы и тестовые задания: учебно-методическое пособие. – М.: ВУ, 2015. – 128с.
54. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика. – Юрайт, 2015. – 832с.
55. М.Р. Сапин Анатомия человека: Атлас. – ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 376 с.
56. Н.Н. Павленко, С.О. Павлов Психология и педагогика. – КноРус, 2012. – 496 с.
57. И. Бордовская, А. Реан Педагогика. – Питер, 2015. – 304 с.:ил.
58. О долге и чести воинской в Армии Российской: В 2 т./ Под общ. ред. Н.А. Панкова. – М.: Воениздат, 2009. – 920 с.
59. П.И. Пидкасистый, В.А. Мажериков, Т.А. Юзефовичус. - Педагогика: Педагогическое образование, 2014. - 624 с.
60. П.С. Гуревич. – Психология и педагогика. – Юрайт, 2014. -479 с.
61. Слостенин В.А. Психология и педагогика. – Юрайт, 2015. – 624 с.
62. Т.Г. Сумина Методика воспитательной работы. – Academia,2014. – 192 с.
63. Ф.В. Шарипов Педагогика и психология высшей школы. – Логос, 2014. – 448 с.
64. Военная педагогика. М.: ВУ, 1999.
65. Краткий курс лекций по социальной педагогике. М.: ВУ, 1995.
66. Теория и тэжірибе воспитания военнослужащих. М., 2005.
67. Военная педагогика: Учебное пособие / Под общ. Ред. И.А. Алехина. М.: ВУ, 2007.
68. Гребенщиков И.В. Основы семейной жизни: Учеб. пособие для студентов педагогических институтов. - М.: Просвещение, 1991.
69. Лукьянец А.А. Воспитательная работа в Вооруженных Силах Российской Федерации: проблемные вопросы и тестовые задания. М.: ВУ, 2015.
70. Мардахаев Л.В. Социальная защита военнослужащих и членов их семей (Из опыта работы социальных служб Великобритании). -М., 1996
71. Теория и тэжірибе воспитания военнослужащих Вооруженных Сил Российской Федерации: Учебное пособие / Под общ. Ред. И.А. Алехина. М.: ВУ, 2003.9.
72. Павленок П.Д. Основы социальной работы: Учебник/ П.Д. Павленок. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Инфра – М, 2003. – 395
73. Холостова Е.И. Социальная работа: теория и тэжірибе: Учеб. пособие / Отв. ред. д.и.н., проф. Холостова, д.и.н., проф. Сорвина. – М.: ИНФРА – М, 2004.

Глоссарий

Әскери педагогика—бұл әскери-педагогикалық процестің заңдылықтарын, әскери қызметшілер мен әскери ұжымдарды оқыту мен тәрбиелеуді, олардың жауынгерлік іс-қимылдарды және әскери-кәсіптік қызметті табысты жүргізуге дайындығын зерттейтін педагогикалық ғылым саласы. Бұл Ұлттық ұланның жеке құрамын тәрбиелеу, оқыту және құру туралы, бөлімшелерді (бөлімдерді) әскери қызмет жағдайында табысты іс-қимылдарға дайындау туралы ғылым.

Әскери педагогиканың мазмұны:

- әскери-педагогикалық және әскери-ғылыми зерттеулер мен өмірлік бақылау нәтижесінде алынған фактілер;

- әскери педагогика категорияларында, заңдылықтарында, принциптерінде, тұжырымдамаларында көрсетілген ғылыми жалпылау;

- тәжірибелік тексеруді қажет ететін гипотезалар;

- әскери-педагогикалық шындықты зерттеу әдістемесі;

- әскери қызметтің адамгершілік құндылықтар жүйесі.

- әскери педагогика ғылым ретінде келесі міндеттерді шешеді:

- әскери-педагогикалық процестің мәнін, құрылымын, функцияларын зерттейді;

- әскери-оқу орындарында білім беру процесін ұйымдастыру және жетілдіру мәселелерін зерттейді;

- әскери-педагогикалық процесті ұйымдастырудың тиімді формаларын және әскери қызметшілер мен әскери ұжымдарға әсер ету әдістерін әзірлейді;

- әскери-педагогикалық процесс пен әскери қызметті ізгілендіруге ықпал етеді;

- әскери қызметшілерді оқытудың, тәрбиелеудің, дамытудың және психологиялық даярлаудың мазмұны мен технологиясын негіздейді;

- әскери қызметшілерді оқыту және тәрбиелеу процестерінің заңдылықтарын анықтайды және принциптерін қалыптастырады;

- әскер түрлері мен тектерінің ерекшеліктерін ескере отырып, әскерлерді оқыту және психологиялық даярлау әдістемесін негіздейді;

- әскери қызметшілердің өз бетімен білім алуы мен өзін-өзі тәрбиелеудің мазмұны мен әдістемесін әзірлейді;

- әскери педагог қызметінің ерекшеліктері мен мазмұнын және оның педагогикалық мәдениеті мен шеберлігін қалыптастыру мен дамыту жолдарын зерттейді;

- әскери-педагогикалық зерттеу, қорыту, тарату және оқыту мен тәрбиелеудің озық тәжірибесін енгізу әдістемесін әзірлейді;

- әскери педагогиканың тарихи мұрасын шығармашылық пайдалану бойынша ғылыми ұсыныстар береді.

Әскери – педагогикалық процесс— басшылардың, штабтардың, тәрбие құрылымының мамандарының, қоғамдық ұйымдардың белгіленген нұсқау

бойынша жауынгерлер мен әскери ұжымдарды дайындау үшін оқу-тәрбие қызметінің мақсатқа бағытталған ұйымдасқан жүйесі.

Бейбіт уақыттағы әскери – педагогикалық процестің басты міндеті – әскери бөлімдер мен бөлімшелердің жоғары әскери дайындығын, олармен оқу-әскери міндеттерін нәтижелі шешуін қамтамасыз ету.

Әскери – педагогикалық процестің негізгі мақсаты – бейбіт және әскери уақытта Отанды қарумен қорғаудың міндеттерін жемісті атқаруға әскери қызметшілер мен әскери ұжымды жан-жақты дайындауды қамтамасыз ету.

Әскери-педагогикалық процестің міндеттері:

1) әскери қызметшіні азамат және кәсіби жауынгер ретінде мақсатты қалыптастыру;

2) әскери қызметшілерді кез келген жағдайда тиімді тәжірибелік іс-қимылдарды қамтамасыз ететін әскери, әлеуметтік, техникалық, кәсіптік білім мен іс-әрекет сапалары жүйесімен қаруландыру;

3) әрбір әскери қызметшінің рухани күштерін, интеллектуалдық және дене қасиеттерін дамытуды қамтамасыз ету;

4) жеке құрамның эмоционалдық-ерік тұрақтылығын, әскери қызметтің қиындықтарын еңсеруге, қазіргі заманғы ұрыс жағдайында іс-қимыл жасауға психологиялық дайындығын пысықтау;

5) есептеулерді, бөлімшелер мен жалпы бөлімдерді жауынгерлік үйлестіруді жүзеге асыру, әскери ұжымдарда жарғылық тәртіпті ұстау, әскери қызметшілердің бір-біріне сенім қатынастарын қалыптастыру, өзара көмек көрсету, әскери серіктестік пен достық қарым-қатынастарын қалыптастыру.

Әскери-педагогикалық процестің мазмұндық құрылымын оның құрамдас бөліктері (функциялары) көрсетеді: тәрбиелеу; оқыту; дамыту; психологиялық дайындық; өзін-өзі тәрбиелеу; өзін-өзі дамыту.

Ұйымдастыру әскери-педагогикалық процес:

- әр түрлі дайындық түрлері – ең алдымен оқу сабақтары барысында жүзеге асырылатын жауынгерлік, мемлекеттік құқықтық және т. б.;

- қызметтік-жауынгерлік, қоғамдық және басқа да қызметтің педагогикалық аспектілері;

- тәрбие, мәдени-демалыс және спорттық-бұқаралық жұмыс.

Әскери-педагогикалық процестің субъектілері командирлер, штабтар, тәрбие құрылымдарының офицерлері, белсенділер, әскери есептоптардың жетекші мамандары, келісімшарт бойынша әскери қызметшілер, сержанттар, әскери қоғамдық ұйымдар болып табылады.

Әскери-педагогикалық процестің объектілері (дәстүрлі түсінікте) барлық әскери қызметшілер мен әскери ұжымдар болады. Субъект-объектілік көзқарас тұрғысынан бөлімшенің, бөлімнің барлық әскери қызметшілері – бұл субъектілер, әскери-педагогикалық процестің белсенді қатысушылары екенін атап өткен жөн.

Әскери-педагогикалық процестің негізгі кезендері:

1) дайындық – әскери-педагогикалық процесті ұйымдастыру (мақсатты болжау; диагностика; болжау; жобалау; жоспарлау);

2) негізгі – әскери-педагогикалық процесті жүзеге асыру (педагогикалық өзара іс-қимыл; кері байланыс; диагностика, бақылау, қызметті реттеу және түзету);

3) қорытынды – әскери-педагогикалық процестің нәтижелерін талдау (пайда болған ауытқуларды анықтау; мақсаттарға, нәтижелер мен қателерге қол жеткізу дәрежесін белгілеу; жетістіктер мен ауытқулардың себептерін талдау; оқытуды, тәрбиелеуді, даярлауды жетілдіру жөніндегі шараларды айқындау).

Дидактика (грек. *didaktikos* – үйретуші, оқытуға қатысы бар) – оқыту процесі мен құрылымын зерттейтін педагогиканың бір саласы болып келетін оқыту мен білім берудің теориясы.

Дидактика – педагогика ғылымының бір бөлімі. Педагогика мен дидактика тұтас пен бөлшектің қатынасынан құрылған. «Дидактика» сөзі гректің «үйрету» деген мағына беретін «дидаско» сөзінен шыққан.

Дидактика формасы оқу мен оқудың біртұтас процесі болып келетін оқыту процесі болып табылады. Дидактика тәлім алушының тәрбиесін оқыту процесінің ажырамас бірлігі ретінде қарастырады.

Әскери бөлімнің дидактикалық жүйесі **әскери дидактиканың формасы** болып табылады.

Әскери дидактиканың пәні ретінде оқу процесінің мәні мен мазмұны; оқу процесінің заңдылығы; әскери қызметшілерді оқытудың принциптері, оқытудың әдістері мен тәсілдері; оқытуды ұйымдастыру формалары мен құралдары; оқу процесінің тиімділігін арттыратын шарттар болып табылады.

Әскери дидактиканың міндеттері болып табылады:

- Әскери білім берудің әрбір әскери бөлімшесінде, әр білім беру сатысындағы мазмұны мен спецификасы.

- Дидактикалық процестің құрылымдық компоненттерін сипаттап түсіндіру.

- Оқыту процесінің теориялық модельдерін құрастыру және оларды іс жүзінде тексеру.

- Оқыту процесінің ілгері дамуының ұйымдастырылуын, жаңа оқыту жүйелері мен жаңа оқыту технологияларын жасау.

Әскери қызметшілерді оқыту өз болмысына қарай мемлекеттің әскери қауіпсіздігін тиімді қамтамасыз ете алатын әскери мамандарды, бөдімшелерді және бөлімдерді дайындау мемлекет үшін қажет екенін жанама көрсететін әлеуметтік педагогикалық процесс.

Әскери қызметшілерді оқыту процесі педагогикалық тұрғыдан оқытушының (командир, бастық, оқытушы, тәрбиеші, нұсқаушы) білім алушылардың (әскери қызметшілер, бағыныстылар) білімі, машықтары, сонымен қатар жеке тұлғаның ортақ мақсаты, ұйымдасқан жүйелі түрде іске асатын, өзара байланысқан және өзара тәуелді жұмысы.

Әскери қызметшілерді оқыту және әскери ұжымдарды даярлау процесін зерттей отырып, әскери дидактика мынадай міндеттерді шешеді:

* әскери қызметшілерді оқытудың теориясы мен тәжірибесін дамытудың негізгі белгілері мен процестерін анықтайтын байланыстар, қатынастар, заңдылықтар жиынтығын анықтайды;

* әскери қызметшілерді оқытудың мазмұнын, технологияларын, формалары мен әдістерін анықтайды;

* қолда бар оқу құралдарының тиімділігін бағалайды және перспективалы оқыту құралдарына қойылатын талаптарды қалыптастырады .

Оқыту функциялары:

1) білім беру (әскери қызметшіні біліммен, дағдылармен, іскерлікпен қаруландыру; қоршаған орта туралы, зерделенетін пәндер мен пәндер туралы дұрыс түсініктер мен ұғымдарды қалыптастыру; белгілі бір дүниетанымды қалыптастыру; логикалық ойлауды, оқу міндеттерін шешуде дербестікті дамыту және т. б.);

2) тәрбиелік (әскери қызметші тұлғасының кәсіби маңызды қасиеттерін, әскери ұжымның салауатты моральдық-психологиялық жағдайын қалыптастыру);

3) дамытушы (әскери қызметшілердің туындайтын міндеттерді шешу кезінде шығармашылық ойлай білуін қалыптастыру; әскери қызметшілердің зияткерлік және дене күшін, олардың қабілеттерін жетілдіру);

4) психологиялық (әскери қызметшілердің психологиялық тұрақтылығын және қазіргі замандағы ұрыстағы табысты іс-қимылдарға, жауынгерлік, оқу және қызметтік міндеттерді шешуге дайындығын қалыптастыру).

Әскери қызметшілерді оқыту ерекшеліктері:

1. Жауынгерлердің қалыптасуы қажет білімнің, дағдылардың, іскерліктің және қасиеттердің ерекшелігі олардың агрессияның алдын алуға және қажет болған жағдайда жауды басуға, жоюға бағытталуына байланысты.

2. Әскери қызметшілер үшін әскери істі зерделеу (әскери мамандықты меңгеру) – қызметтік міндет.

3. Әскери қызметшілерді оқыту қызметтік міндеттерін орындаудан үздіксіз, тұрақты жауынгерлік дайындық жағдайында жүргізіледі.

4. Бір мезгілде жеке (жалғыз жауынгерді даярлау) және ұжымдық (бөлімше даярлау) оқыту формалары қолданылады.

5. Әскери қызметшілерді даярлаудың ашық тәжірибелік бағыты бар, ол аудиторияларда, сыныптарда және зертханаларда ғана емес, далада да жүзеге асырылады.

6. Әскери (жауынгерлік) шеберлікті меңгеру нақты және одан да күрделі жауынгерлік техника мен қару-жарақты пайдалана отырып, үлкен психологиялық және физикалық қиындықтарға байланысты жауынгерлік киімдерге барынша жақындатылған жағдайларда жүргізіледі. Оқыту процесі әскери қызметшілерден рухани, интеллектуалдық және дене күштеріне, дербестік пен белсенділікті, батылдық пен батылдықты талап етеді.

7. Оқыту процесі жарғылық ұйым шеңберінде жүзеге асырылады, командир дара бастық, әскери оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнына, ұйымдастырылуына және әдістемесіне принципті көзқарасты айқындайтын

басшы құжаттардың (әскери анттың, әскери жарғылардың, Ұлттық ұлан Бас Қолбасшысының бұйрықтары мен директиваларының) талаптарымен егжей-тегжейлі және қатаң регламенттеледі.

Дидактикалық процесс болжайды:

* жағдайды талдау, анықтау, оқу мақсатын қою және оны процеске қатысушылардың қабылдауы;

* оқу жұмысын жоспарлау және ұйымдастыру, мақсатқа жетудің мазмұнын, әдістері мен құралдарын анықтау;

* оқу материалын әртүрлі тәсілдермен көрсету және оны қабылдау;

* оқыту және оқу іс-әрекеттері мен операцияларын орындау;

* кері байланысты ұйымдастыру, мазмұнын меңгеру бойынша жұмысты бақылау және түзету;

* талдау және өзін-өзі талдау, оқу нәтижелерін бағалау және т. б.

Оқыту мазмұны – білім алушылардың қызмет (оқу) уақытында меңгеретін білім, білік және дағды жүйесі.

Оқыту мазмұнына қойылатын негізгі талап әскери – кәсіптік оқу деңгейі жоғары әскери қызметшілерді даярлаудың қазіргі заманғы талаптарына толығымен сәйкес болуы тиіс. Оқыту процесінде пайда болатын білім, дағдылар мен іскерліктер, сайып келгенде әскери және жауынгерлік шеберлікті қалыптастырады.

Әскери қызметшілерді оқыту әдістері – бұл оқыту мақсатына қол жеткізілетін, әскери қызметшілердің жауынгерлік жағдайда және бейбіт уақыт жағдайында күрделі міндеттерді табысты шешу үшін қажетті білімді, дағдыларды, іскерлікті меңгеруі, олардың сапаларын қалыптастыру арқылы білім алушылар мен оқытушылардың өзара байланысты қызметінің тәсілдері.

Қабылдау – бұл әдістің құрамдас бөлігі немесе жеке жағы; оның элементі, тектік әрекеті, әдісті іске асырудағы жеке қадам немесе түрлендіру. Жекелеген әдістер әртүрлі әдістердің құрамына кіруі мүмкін.

Оқыту құралдары – оқу процесін жүзеге асыратын сөзжәнәсөйлеммен қатар арнайы әзірленген материалдық заттар, жабдықтар, құрылғылар.

Оқытудың негізгі құралдары: адамға табиғатпен берілген мәліметтер (сөйлеу, мимика, қаңылтыр, поза және т. б.); оқу әдебиеті (кітаптар, көрнекі құралдар; оқытудың аудиовизуалды құралдарына ақпараттық материалдар); оқытудың компьютерлік технологиясын бағдарламалық – әдістемелік қамтамасыз ету; дидактикалық материалдар; зертханалық жабдықтар және т. б.

Оқытуды ұйымдастыру формалары (ұйымдастыру формалары) – бұл оқу процесін ұйымдастырудың сыртқы жағы; белгілі бір тәртіппен және режимде жүзеге асырылатын оқытушы мен білім алушылардың келісілген қызметінің сыртқы көрінісі.

Білім – бұл шындық ұғымдары, пайымдаулары, гипотезалары, теориялары, тұжырымдамалары, принциптері, заңдары, заңдылықтары және т.б. түрінде адамның санасында бейнелейтін шындықты тану процесінің нәтижелері; адамның болмыс заттары мен құбылыстарын, табиғат және қоғам заңдарын тануының өнімі; шынайы әлемнің құбылыстары мен заттарының

санасында немесе материалдық формасында олардың себеп-салдарлық байланыстары мен қарым-қатынасында бейнеленуі; шынайы заттары мен құбылыстары туралы меңгерген мәліметтердің, ұғымдар мен ұсыныстардың жиынтығы.

Біліктілік – бұл саналы және дәл іс-қимылдарға дайындық; адамның игерген, алған білімі мен дағдыларының жиынтығымен қамтамасыз етілетін оларды орындау тәсілі, тәжірибелік іс-әрекет процесінде мақсаткерлік және шығармашылық пайдалану қабілеті.

Машық– қайталану жолымен қалыптасқан және автоматизмге дейін жеткізілген іс-әрекет; игерудің жоғары дәрежесімен және элементтік саналы реттеу мен бақылаудың жоқтығымен сипатталатын іс-әрекет.

Әскери қызметшілердің кәсіби-маңызды қасиеттері – бұл қызмет процесіне енгізілген, оның орындалу тиімділігін қамтамасыз ететін және әскери қызметшіні әскери кәсіпқой ретінде сипаттайтын сапалар.

Оқыту процесінің диагностикасы– оқу процесіне қатысушылардың ерекшеліктерін және осы процестің өзін, оны жүзеге асыру жағдайларын тану (анықтау, нақтылау) бойынша танымдық-қайта құру қызметі, қойылған мақсаттарға қол жеткізу мүддесінде соңғысының нәтижелерін нақты және объективті анықтау.

Оқытудың әлеуметтік шарттылығы принципі – әскери қызметшілер мен әскери ұжымдарды бейбіт уақытта және соғыс уақытында Отанды қарулы қорғау бойынша өздеріне жүктелген міндеттерді табысты шешуге даярлаудағы басты принцип, өйткені ол жеке құрамды оқытуда мемлекеттің, қоғамның Ұлттық ұланға, әскери қызметшілерге қойылатын талаптарын сақтау қажеттілігін айқындайды.

Оқытудың ғылыми принципіәскери қызметшілерді оқытудың мазмұны мен технологиясын ғылым мен техниканың даму деңгейіне, тәжірибеге, жинақталған әлемдік өркениетке сәйкес келтіру қажеттілігін айқындайды. Ол оқу жоспарларын, оқу бағдарламаларын және оқулықтарды әзірлеу кезінде көрінеді. Бұл принцип әскери қызметшілерге ғылым белгілеген шынайы, берік білімді (объективті ғылыми фактілер, тұжырымдамалар, теориялар, оқу-жаттығулар, заңдар, заңдылықтар, әскери іс пен басқа да ғылымның әр түрлі салаларындағы жаңа жаңалықтар) зерделеу мен игеру үшін ұсынылуын білдіреді. Ғылыми талап оқу материалының мазмұнын іріктеуге және оқу процесін ұйымдастыруға, жауынгерлік және мемлекеттік-құқықтық дайындыққа ғана емес, сонымен қатар осы процестің әдістері мен формаларына да қатысты.

Тәжірибелік бағыттылық және көрнекілік принциптері

Әскери қызметшілерді оқытудың тәжірибелік бағыттылығы осы процестің жауынгерлік техника мен қару-жарақтың, мемлекеттің әскери ұйымының дамуына, әскери ғылымның даму деңгейіне заңды тәуелділігін білдіреді, оның өткен және қазіргі заман соғыстарының тәжірибесімен байланысын қамтамасыз етеді. Бұл принципті барлық көрнекті қолбасшылар басшылыққа алды. Оның мәні "әскерлерді соғыста қажет нәрсеге үйрету"ұранында көрінеді. Бұл

принциптің әскери-педагогикалық мәнін алғаш рет теориялық тұрғыдан негіздеген орыс генералы М. И. Драгомиров. Оның айтуынша, бұл жерде екі негізгі сұраққа жауап жасырылған: біріншіден, әскери қызметшілерді неге үйрету және екіншіден, әскерлердің жауынгерлік даярлығын қандай жағдайда өткізу керек.

Көрнекілік принципі – тек оқыту процесінің ғана емес, сонымен қатар барлық әскери-педагогикалық процестің маңызды ұйымдастыру жағдайы. Ол педагогика тарихында алғашқылардың бірі болып безендіріле бастады. Оқытудың тиімділігі адамның сезімдерін қабылдауға тарту дәрежесіне байланысты екендігі байқалды. Оқу материалын сезімдік қабылдау әр түрлі деңгейде қалыптасқан.

Оқытудың қол жетімділігі мен жоғары деңгей принципі.

Оқу материалы, оның көлемі, зерттеу әдістері әскери қызметшілердің интеллектуалдық және физикалық мүмкіндіктеріне сәйкес болуын талап етеді.

Сана, белсенділік және дербестік принципі.

Таным, белсенділік және дербестік принципі белсенді танымдық және тәжірибелік іс-әрекет процесінде білімді саналы меңгеруді білдіреді.

Оқытудағы жүйелілік, реттілік және беріктілік принциптері.

Жүйелілік пен реттілік принципі бұрын меңгерген білімді, дағдыларды, іскерлікті, кәсіби-маңызды қасиеттерді бекітуге, оларды дәйекті дамытуға, жетілдіруге және осының негізінде жаңа білімді енгізуге, жаңа дағдылар мен іскерлікті қалыптастыруға бағытталған.

Оқытудағы беріктілік принципі.

Білімнің, дағдылардың, біліктердің, тәжірибенің, моральдық-психологиялық және кәсіби сапалардың тұрақты бекітілуіне ықпал етеді.

Әскери қызметшілерді оқытудағы ұжымшылдық және жеке көзқарас принципі.

Ұжымшылдық және оқытудағы жеке көзқарас, ұжымдық (топтық) және жеке оқыту формалары мен тәсілдерін ұтымды үйлестіру принципі командирден (педагогтан) барлық әскери қызметшілердің табысты белсенді жұмысы үшін қолайлы жағдай жасауды және сонымен бірге табысты оқыту және жеке дамуына жәрдемдесу мақсатында олардың әрқайсысына жеке жақындауды талап етеді.

Әскери қызметшілерді оқытудағы ізгіліктің, тәрбиеліктің және дамытушылық сипатының принципі.

Оқытудың ізгілікті, тәрбиелеуші және дамытушы сипатының принципі осы процестің объективті заңдылықтарын көрсетеді. Тәрбие мен дамытудан тыс оқыту бола алмайды. Командир әскери қызметшілерге тәрбиелік ықпал етуге арнайы мақсат қоймаса да, ол оқу материалының мазмұны, танымдық қызметті ұйымдастырудың қолданылатын әдістері арқылы, өзінің жеке қасиеттері, хабарланған білімдеріне қатысты етеді. Мұндай әсер, егер командир тиісті міндет қойса, оның иелігіндегі барлық құралдарды тиімді пайдалануға ұмтылады. Кез-келген оқытуды дамытушы деп атауға болады, бірақ тиісті түрде ұйымдастырылған тұлғаның неғұрлым табысты дамуына ықпал етеді.

Әскери қызметшілерді оқыту әдістері – бұл оқылатын материалды меңгеруді және білім, білік және дағдыға түрлендіруді, сондай-ақ жоғары моральдық-психологиялық және жауынгерлік сапаларды қалыптастыруды қамтамасыз ететін бірыңғай тәсілдер, құралдар, әдістер жиынтығын қамтитын педагогтар мен оқытындардың (білім алушылардың) дәйекті, өзара байланысты іс-қимылдарының реттелген жүйесі.

Оқыту формасы – ол жүзеге асырылатын жағдайларды көрсететін оқу процесінің ұйымдастырушылық жағы.

Оқыту формалары – білім алушылардың құрамы мен топтарын, сабақтың (оқудың) құрылымын, оны өткізу орны мен ұзақтығын, білім алушылар қызметінің ерекшелігін айқындайды. Олар оқыту процесінің ұйымдастырушылық жағын көрсетеді және белгіленген тәртіппен және белгілі бір режимде жүзеге асырылатын офицерлер (педагогтар) мен оқытын әскери қызметшілердің келісілген қызметінің сыртқы көрінісі болып табылады.

Жауынгерлік дайындық– Қарулы Күштердің жеке құрамын жауынгерлік іс-қимылдарды жүргізуге немесе мақсатына сәйкес басқа да міндеттерді орындауға оның дайындығын қамтамасыз ету мақсатында оқыту және әскери тәрбиелеу жөніндегі іс-шаралар жүйесі.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының әскери қызметшілерін тәрбиелеу - Қазақстан Республикасының азаматтарын тәрбиелеудің ажырамас, құрамдас бөлігі және жоғары адамгершілік тұлғаны, азаматты, патриот пен кәсіби жауынгерді қалыптастыруға және дамытуға ықпал ететін, Отанды қорғау және мемлекеттің ішкі қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі жүктелген міндеттерді саналы және жауапкершілікпен орындайтын, әскери қызметшілердің бойында қасиеттерді, қатынастар мен мінез-құлықты тәрбиелеу жөніндегі көпжақты және мақсатты процесс болып табылады.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының әскери қызметшілерін тәрбиелеудің негізгі мақсаттары:

Ұлттық ұлан қатарында әскери борышын абыроймен және мақтанышпен атқарып жүрген әскери қызметшілердің қажетті идеялық, моральдық-адамгершілік, әскери және жауынгерлік қасиеттерін тәрбиелеу;

әскери қызметшіде құқық тәртібі жауынгерінің адамгершілік және кәсіби бейнесіне сәйкес келетін мінез-құлық моделін қалыптастыру, оның айрықша белгілері: *қырағылық, сатылмаушылық, батылдық және ержүректілік болуы тиіс;*

әскери қызметшілерде өздеріне жүктелген міндеттерді табысты орындау үшін қажетті сапаларды, сондай-ақ жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігі мүддесінде батыл іс-қимылдарға және өзінқұрбан етуге тұрақты әзірлікті қолдау;

әскери қызметшілерге жүктелген міндеттерді, лауазымдық және арнайы міндеттерді адал және кәсіби орындауға, ұжымда тәртіпті және салауатты әлеуметтік қатынастарды сақтауға ынталандыру.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының әскери қызметшілерін тәрбиелеудің негізгі міндеттері:

әскери қызметшілерді Қазақстан халқына және Қазақстан Республикасының заңды сайланған Президентіне адалдық рухында, Қазақстан халқының идеялық-адамгершілік және рухани құндылықтарына **тәрбиелеу**, сондай-ақ Ұлттық ұланның орындайтын мемлекеттік міндеттерінің сипатын және мемлекеттің ішкі қауіпсіздігі үшін жеке жауапкершілігін саналы түсіну;

жауынгерлік оқу және әскери қызмет процесінде әрбір әскери қызметшінің **моральдық-психологиялық әлеуеті мен сапасын дамыту**, жүктелген міндеттерді орындау бойынша оның қабілеті мен мүмкіндіктерін іске асыру;

әскери қызметшілердің бойындағы адамгершілік және әскери-кәсіби қасиеттерін, елде құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуге моральдық-психологиялық дайындығын **қалыптастыру**, адамдарға көмекке келу және кез келген жағдайда қойылған міндеттерді орындау;

әскери қызметшілердің қызметтік-жауынгерлік және арнайы міндеттерді, оның ішінде дене күшін, арнайы құралдарды, қаруды, әскери және арнайы техниканы қолдану жөніндегі міндеттерді орындау кезінде заңдылыққа және шешуші іс-қимылдарға деген **сенімін нығайту**;

әскери қызметшілерде қылмыстық әлем идеологиясының, деструктивті күштердің (қоғамға қарсы элементтердің), сондай-ақ діни және өзге де экстремизмнің **сыртқы әсеріне тұрақты иммунитетті әзірлеу**;

әскери қызметшілерді қалыптасқан қоғамдық-саяси жағдайды дұрыс талдай білуге, адамдармен, оның ішінде идеялық оппоненттермен қарым-қатынас жасау дағдыларына үйрету, елдің конституциялық құрылысын, қоғамдағы бейбітшілік пен келісімді қорғау және сақтау қажеттілігі мәселелері бойынша **өз сенімін қорғау**;

әскери қызметшілердің әскери өмір салтына, әскери дәстүрлерге деген сүйіспеншілігін, ел заңдары мен жарғы нормаларын құрметтеуге баулу, дара басшылық, әскери борышты орындағаны үшін жеке және әлеуметтік **жауапкершілікті нығайту**;

әскери қызметшілерді мәдени құндылықтар жүйесіне, Отан тарихы мен дәстүрлеріне, Қазақстан халқының, Ұлттық ұланға баулу, гуманистік моральдың **жалпы адами нормаларын қалыптастыру** (мейірімділік, өзара көмек көрсету және өзара қолдау, төзімділік және достық);

әскери қызметшілердің салауатты өмір салтына, дене бітімін жетілдіруге, **үлкен физикалық және психологиялық жүктемелерді көтеруге дайындығы мен қабілеттігін дамыту**;

әскери қызметшілердің санасын бейбіт уақыттан соғыс уақытына тез өтуге **дайындау**.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу – бұл мемлекет пен қоғамның, ведомстволық, қоғамдық және өзге де ұйымдардың, сондай-ақ әскери басқару органдары мен лауазымды адамдардың мемлекеттің қазіргі әскери ұйымының жұмыс істеу талаптарына сәйкес әскери қызметшілердің жеке басын қалыптастыру және дамыту, әскери қызметшілердің жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қорғанысы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүддесінде мақсат

бойынша міндеттерді орындауға дайындығын қамтамасыз ету жөніндегі мақсатты және жоспарлы қызметі.

Мемлекеттік-патриоттық (идеологиялық) тәрбие әскерлердегі идеологиялық жұмыстың негізі және әскери қызметшілер мен жеке құрамды тәрбиелеудегі негізгі бағыт болып табылады.

Адамгершілік тәрбие әскери қызметшілердің бойында Қазақстан халқының адамгершілік дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, сондай-ақ жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде қажетті рухани-адамгершілік қасиеттер мен қасиеттерді қалыптастыру бойынша маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Адамгершілік тәрбие процесінде теріс әрекеттер мен іс-әрекеттердің алдын алады, адамгершілік қасиеттер мен ізгілік, борыш, жауапкершілік және табандылық сияқты сезімдер қалыптасады.

Әскери-кәсіптік (бұдан әрі-әскери) тәрбие - әскери қызметшілерді жүктелген міндеттерді орындауға кәсіби даярлау мақсатында олардың моральдық, психологиялық және дене бітіміне жүйелі және мақсатты ықпал ету процесін білдіретін тәрбиенің негізгі бағыттарының бірі.

Құқықтық тәрбие әскери қызметшілердің санасына олардың бойында тұрақты құқықтық көзқарастар, нанымдар мен сезімдерді *қалыптастыру*, оларға жоғары құқықтық мәдениетті, құқықтық мінез-құлықты *дағдыландыру* мүддесінде мақсатты жүйелі *ықпал ету* болып табылады. Тәжірибеде құқықтық тәрбие бір жағынан қолданылып жүрген заңдарды түсіндіру және зерделеу жолымен, ал екінші жағынан - қатаң жарғылық тәртіпті қолдау арқылы әскери қызметшілердің сана-сезіміне іс жүзінде әсер ету, заңдар мен әскери жарғылардың талаптарына қатаң сәйкестікте әскерлер қызметін ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Дене тәрбиесі әскери қызметшілердің салауатты өмір салтын және дене дамуын насихаттаудың маңызды формасы. Дене тәрбиесі әскери қызметшілердің дене шынықтыруын жетілдіруге, олардың бос уақытын белсенді ұйымдастыруға, денсаулығын нығайтуға және шынықтыруға, моральдық-ерік, жауынгерлік және психологиялық қасиеттерді қалыптастыруға ықпал етуге тиіс.

Эстетикалық тәрбие – әскери қызметшілердің рухани әлемінің эмоционалды-сезімтал саласын жан-жақты дамытуға бағытталуы тиіс.

Экономикалық тәрбие – бұл әскери қызметшілерге лауазымдық міндеттерін табысты орындау үшін қажетті экономикалық білімді, дағдылар мен іскерлікті қалыптастыру бойынша әсер ету.

Экологиялық тәрбие– бұл әскери қызметшілердің экологиялық ойлауын, қоршаған ортаны қорғау және қауіпсіздік мақсатында табиғатқа және ондағы адамның орнына қажетті экологиялық-құқықтық, адамгершілік және эстетикалық көзқарастарын қалыптастыру.

Гендерлік тәрбие– әр түрлі әлеуметтік топтарда ерлер мен әйелдердің өзара іс-қимылын көрсету арқылы әскери басқару органдарының, командирлердің, штабтардың, әскерилендірілген органдардың ерлер мен

әйелдердің әскери-кәсіби ортада жыныстық-рөлдік өзара іс-қимыл үлгілерін қалыптастыру жөніндегі мақсатты қызметі ретінде қарастырылады.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу әдістері– белгілі бір тәрбиелік мақсаттарға қол жеткізу, жоғары моральдық-жауынгерлік және психологиялық қасиеттерді қалыптастыру мен дамыту үшін сана-сезімге, сезімге және ерік-жігерге біртекті әсер ететін педагогикалық тәсілдер мен құралдардың жиынтығы. Тәрбие әдістерін терең білу және шебер қолдану жеке тұлғаны да, әскери ұжымды да қалыптастыру бойынша міндеттерді табысты шешуге мүмкіндік береді.

Офицердің педагогикалық шеберлігі– бұл кәсіби-педагогикалық білімнің, дағдылар мен шеберліктің, жоғары дамыған педагогикалық ойлаудың, эмоционалды-ерік мәнерлілік құралдарының синтезі, ол тұлғаның жоғары дамыған сапасымен өзара байланыста педагогикалық міндеттерді бейбіт уақытта да, соғыс уақытында да тиімді және сапалы шешуге мүмкіндік береді. Антон Семенович Макаренко өзінің талабын 15-20 реңкпен білдіруді үйренген кезде ғана нағыз шебер болғанын, бет, фигура, дауыс қоюда 20 нюансты беруді үйренген кезде ғана атап өтті.

Педагогикалық бақылау– бұл педагогтың кәсіби сапасы, оның жеке тұлға ретіндегі мінез-құлқының аз байқалатын, бірақ маңызды сыртқы белгілерін байқап көру, анықтау қабілеті мен біліктілігін және осы негізде оның іс-әрекеттерін дұрыс түсіндіру, жағдайын дұрыс қабылдау және түсіну.

Педагогикалық қиял – бұл қалыптасқан тәжірибелік, сезімтал, зияткерлік және эмоциялық-мағыналық тәжірибе мазмұнын қайта өңдеу арқылы шындықтың жаңа тұтас бейнесін құруға әмбебап адами қабілет; ол білім алушылардың болашақ білімін "жобалауда", алдын ала қолайлы әдістер мен әдістемелерді таба білуден көрінеді; ол сондай – ақ "жобалауда", оқу және тәрбие жұмысында, жалпы алғанда ұжымды қалыптастыруда жеке тұлғаның әдеті мен мінезінен көрінеді. Педагогикалық қиял оқытушыға дамытушылық оқыту мен тәрбиелеуді жүзеге асыруға көмектеседі.

Офицердің педагогикалық техникасы – бұл оқу-тәрбие міндеттерін сапалы шешу мақсатында педагогикалық тәсілдер мен құралдарды тиімді пайдалану дағдылары мен біліктерінің жиынтығы.

Отбасы – қоғамның ұяшығы (кіші әлеуметтік топ), ерлі-зайыптылар одағы мен туыстық байланыстарға, яғни күйеуі мен әйелі, ата-анасы мен балалары, аға-інілері мен апа-қарындастары, бірге тұратын және ортақ шаруашылық жүргізетін басқа да туысқандары арасындағы көпжақты қатынастарға негізделген жеке тұрмысты ұйымдастырудың маңызды формаы.

Отбасының негізгі қызметі: репродуктивті, тәрбиелік, шаруашылық - ұйымдастырушылық, экономикалық, әлеуметтік бақылау, рухани қарым-қатынас, коммуникативтік, бос уақыт пен демалыс, дүниетанымдық және құндылық-бағдарлы және т. б

**Сартаев Жанбатыр Нұртайұлы
Малдыбаев Қуандық Бекбауұлы
Ахметов Ильяс Амиржанұлы**

Әскери педагогика
Оқу-әдістемелік құрал

Формат 60x 84 1/16. Гарнитура Times. Ризография. Офсеттік қағаз.
Көлемі 9.2 Тарадымы 100 дана.
Қазақстан Республикасы ҰҰ ӘИ баспаханасында басылды.
150009, Петропавл қ., Қизатов көш., б.